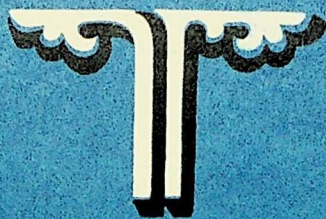

შრომთა
დაგვიგობი

სასაზოგადოებრივი- კულტურული მემკვიდრეობა

დაცვა და დაცვა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

შოთა კიკიბური

ბასკურ-კავკასიური პრობლემა

„მეცნიერება“

თბილისი

1981

4 СГ+44 Бак
81.2+21.2 Бак
499.962.1+491.69+9(=99.962.1+91.69)
d 631

საიდუმლოებით მოცული ბასკების ისტორია საბჭოთა და საზღვარგარეთის მეცნიერთა შეუწყობელ ინტერესს იწვევს. ოც საუკუნეზე მეტია კაცობრიობას იზიდავს იბერიულ-კავკასიური მოღვმის ხალხებთან ბასკების ნათესაობის იდეა. ნაშრომში განხილულია ამ საკითხის ირგვლივ გამოთქმული მოსაზრებანი. იგი „ბასკურ-კავკასიური“ (Euscaro-Caucasique) ჰიპოთეზის თანმიმდევრული განხილვის პირველი ცდაა

რედაქტორი ფილოლოგიის მეცნ. დოქტორი ბ. ჯორბენაძე.

d $\frac{70104}{M 607 (06)-81}$ 97-81

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1981

ბასკები არაინდოევროპული მოდგმის ერთადერთი უძველესი ხალხია დასავლეთ ევროპაში. ენის სტრუქტურით, ყოფის რეალობით, ეთნოგრაფიული ტიპოლოგიით, ეროვნული ფსიქოლოგიით ბასკთა ტომი სრულიად თავისებურია და არქაული ცივილიზაციის ნიშანდობლივი თვისებებით აღბეჭდილი.

დღევანდელ მსოფლიოში ბასკური ენის არსებობა — ესაა ცოცხალი პულსაცია უძველესი ლინგვისტური ორგანიზმისა, რომელიც განეკუთვნება ათასწლეულების წინარე ეპოქის ეთნიკურ სამყაროს და ცხადად მიგვანიშნებს დასავლეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის პირველსახეს. ნორვეგიელი ქართველოლოგის პროფესორ ჰანს ფოგტის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, თუ ბასკური ენა გადაშენდება, მაშინ მომავალ თაობას ხელიდან გამოეცლება ის გასაღები, რომლითაც იგი კარს შეაღებდა შორეული წარსულის წყვიდადით მოცულ საიდუმლოებაში.

დამახასიათებელია ერთი ესპანელი ისტორიკოსის შემდეგი სიტყვები:

„ერთადერთი ენა, წინარე ისტორიიდან გადარჩენილი, საკვირველება, რომელიც ესპანეთს ებოძა ნეოლითის და, შესაძლოა, პალეოლითის მიერ... რა ენაა ეს ენა? ვერავითარი ძალა ევროპაში ვერ გადაისვრის XX საუკუნის ადამიანს, ვთქვათ, 5 ანდა 10 ათასი წლის წინარე ხანაში, ვერ დაუბრუნებს მას იმდროინდელი რეალობის შეგრძნებას! საკმარისია მხოლოდ მოვუსმინოთ ბასკ გლეხებს ესპანეთში, როცა ისინი მღერიან თავიანთ ენაზე რომელიმე სახალხო დღესასწაულის დროს... ჩვენ ვუსმენთ ნეოლითის მწყემსებს! ჩვენ ვუსმენთ, იქნებ, იმ ადამიანებს, რომლებიც ალტამირას ხატავდნენ!“ (ალტამირა—კარსტული წარმოშობის მღვიმე კანტაბრის მთებში, ესპანეთში. აქ კედლებს ამშვენებს ზედაპალეოლითური ხანის მხატვრობა: ზუმბრების, ტახების, ირმებისა და სხვა ცხოველებისა, აგრეთვე, ნახევრად ცხოველთა, — უნდა ვიფიქროთ, ნიღბებიანი ჯადოქრების, — ფიგურები).

სპეციალურ ლიტერატურაშიც არაიშვიათად შეხვდებით მსჯელობას იმის თაობაზე, რომ ბასკური სრულიად განსაკუთრებული

რასის მეტყველება, იგი არ თავსდება ენათმეცნიერული კლასიფიკაციის არც ერთ სისტემაში და დღესდღეობით ცალკე მდგომი და უნათესავო ენობრივი ერთეულია, როგორც რელიქტი უძველეს საუკუნეთა ეთნიკური ჯგუფების ლინგვისტური სამყაროსი.

„ბასკოლოგია ამჟამად მსოფლიო მნიშვნელობის პრობლემაა“ (აკადემიკოსი ვ. შიშმარიოვი).

როგორც ვთქვით, ბასკები ევროპის უძველესი ხალხია. ისინი ბინადრობდნენ პირენეებში გაცილებით უფრო ადრეულ ხანაში, ვიდრე იქ ევროპელები დამკვიდრდებოდნენ. დღეს ბასკები დასავლეთში წარმოადგენენ ერთადერთ უძველეს ტომს, რომელიც არ არის ევროპელთა მოდგმისა. ბასკებს ეჭირათ ფართო ტერიტორია პირენეის ნახევარკუნძულზე (რასაც მოწმობს ამ მხარის ტოპონომია), მაგრამ ისტორიულ წარსულში ისინი შეავიწროვეს და მიუვალ მთებში მოამწყვდიეს. რომაელებმა ვერ მოახერხეს ბასკების გადაგვარება, მაშინ როდესაც რომანიზაციას ვერ ასცდნენ დანარჩენი იბერიული ტომები დასავლეთში და სამუდამოდ შეერივნენ ლათინთა მოდგმას. ბასკები გადაურჩნენ აგრეთვე ვესტგუთებისა და არაბების ლაშქრობებს და ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა შეინარჩუნეს უღმობელ უთანასწორო ბრძოლებში. ამრიგად, ბასკთა ტომი სასწაულებრივი ძალით გადაურჩა ეთნიკური ასიმილაციის მძლავრ პროცესებს და დღეს იგი ერთადერთი ცოცხალი მოწმეა აპენინის ნახევარკუნძულის წინაევროპული მოსახლეობისა, თავისი ეროვნული თვითმყოფადობა და ენა რომ შეუნარჩუნებია და ძველ იბერიაში მობინადრე ტომების შთამომავლის სახით წარმდგარა თანამედროვეობის წინაშე.

„ძნელია დაიწეროს ამ ერის საშინაო და საგარეო ისტორია, რადგან არ არსებობს არც ერთი ძველი დოკუმენტი მის შესახებ“ (როდნეი გალოპი). ამიტომ არის საიდუმლოებით მოცული ბასკების ისტორიის უძველესი პერიოდი. უხვი საისტორიო მასალა არც ახალმა საუკუნეებმა შემოგვიწინახეს, მაგრამ მაინც ხერხდება აღვადგინოთ ამ ლეგენდარული ხალხის გმირული თავგადასავალი უკანასკნელი ორი ათასი წლის მანძილზე.

დიდი დავა სუფევს მეცნიერებაში ბასკების თავდაპირველი დედისამშობლოსა და მათი წარმოშობის შესახებ. მეცნიერთა ერთი წყება ფიქრობს, რომ ბასკები ადგილობრივი დასავლეთ პირენეების ენეოლითური ხანის მკვიდრთა გამგრძელებლები არიან, ზოგი ემხრობა მიგრაციის თეორიას და აღიარებს, რომ ბასკები კავკასიელები არიან, ზოგს კიდევ ბასკები ჩრდილოეთ აფრიკიდან

მოსულ ხალხად მიაჩნია. იყვნენ ავტორები, რომლებიც ირწმუნებოდნენ — ბასკები წარმოშობით სამხრეთ ამერიკიდან არიანო, და სხვა. ასეთი აზრიც წარმოიშვა, რომ ბასკები ევროპის კონტინენტზე ლეგენდარული ატლანტიდან მოვიდნენო.

მართალია, ზოგიერთი მეცნიერი უარყოფს ბასკებისა და იბერების ნათესაობას (ბასკებს მიიჩნევენ მხოლოდ პირენეის იბერიის შემადგენლობაში შესულ განცალკევებით მდგომ ტომად), მაგრამ ბევრი მომხრე ჰყავს აზრს, რომ ბასკები სისხლხორციელად იბერიული ეთნოსია და დღეს ისინი უნდა ვაღიაროთ ძველი იბერების ერთადერთ შთამომავლებად. ფიქრობენ, რომ საფრანგეთის ბასკები ნაწილობრივ წარმოდგებიან აკვიტანელებისაგან, რომლებიც ეთნიკურად ახლოს იყვნენ იბერებთან (ბინადრობდნენ სამხრეთ-დასავლეთ გალიაში, მდ. გარონსა და პირენეებს შორის). თვით ბასკები თვლიან, რომ მათი უშუალო წინაპრები არიან კანტაბრები (ძველი იბერიის ერთ-ერთი ტომი), რომლებმაც თავის დროზე სახელი გაითქვეს რომაელებთან ომებში (II—I სს. ძვ. წ.). შემდეგ ისინი საბოლოოდ დანებდნენ რომაელებს და დაკარგეს კიდევაც საკუთარი სახე. ამასთანავე ბასკების უშუალო წინაპრებად მიიჩნეოდნენ კარისტელებს, ვარდჟლებს და ავტრიგონებს, რომლებიც ბინადრობენ ბასკთა ამჟამინდელ ტერიტორიაზე, და, რაც მთავარია, ვასკონებს, რომელთაც რომაელთა ბატონობის დროს ნავარა ეჭირათ. შემდგომ ვასკონებმა ძალაუფლება გაავრცელეს თავიანთ მონათესავე ტომებზე ალავაში, გიპუსკოაში და ბისკაიში და ამ ეთნიკურმა ჯგუფებმაც მათი დამპყრობლების სახელწოდება მიიღეს. უფრო გვიან, VI ს-ში, ვასკონებმა დაიპყრეს აკვიტანიის ნაწილი და, ამრიგად, მათი სახელი, — უკვე გასკონების სახით, — გავრცელდა პირენეების ჩრდილოეთითაც.

ძვ. წ. II ს-დან ჩვ. წ. V ს. შუა ხანებამდე ბასკეთში რომაელები არიან გაბატონებული. V ს. მეორე ნახევრიდან VII ს-მდე ისინი ვესტგოთებს ემორჩილებოდნენ. როცა ესპანეთი არაბებმა ჩაიგდეს ხელთ (VIII ს.), ბასკებმა დიდი ძალისხმევით შეინარჩუნეს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა (მავრებმა კანტაბრის მთებში ვერ შეაღწიეს).

როგორც ითქვა, ბასკთა ტომი ისტორიულად, თავისი ფესვებით უკავშირდება დასავლეთის იბერიის სამყაროს.

პირველი წერილობითი ცნობა იმის თაობაზე, რომ იბერები ბინადრობენ დასავლეთში — პირენეის ნახევარკუნძულზე — ეკუთვნის ძველ ბერძენ ავტორს ჰეკატეოს მილეთელს, რომელიც

ცხოვრობდა ჩვენს ერამდე VI ს-ში. ამავე ცნობას ვაწვდით სხვა ავტორებიც. როგორც ირკვევა, იბერებს ეკავათ შემდეგდროინდელი ესპანეთის აღმოსავლეთისა და სამხრეთის პირვანდელი ტერიტორია, ხოლო შემდეგ იბერიელი ტომები გავრცელებულან პირენეის ნახევარკუნძულის მთელ არეზე. აქედან მივიღეთ მთელი ნახევარკუნძულის სახელწოდება — ი ბ ე რ ი ა.

ბერძნები და რომაელები ასე უწოდებდნენ პირენეის მკვიდრთ: Ἰβηρῆς, Iber (Hiber).

იბერიელები — ეს უძველესი ხალხი დასავლეთ ევროპაში — ანტიკურ ხანაშივე გადაშენდნენ.

III ს. (ახ. წ.) მომდევნო ხანიდან იბერიელთა ტერიტორიას ესპანეთი დაერქვა. რომაელებმა ფართო გავრცელება მოუპოვეს ტერმინს Hispania, რომლის ბერძნული ვარიანტია *Ἰβηρία* მთლად ნათელი არ არის, მაგრამ, ეტყობა, ეს სახელწოდება ადგილობრივი წარმოშობისაა—იბერიული სამყაროს ერთ-ერთი ძველი ეთნიკური ტერმინია, შემდეგ რომ შინაარსი გაუფართოებია და მთელ მხარეს დარქმევია. ანალოგიისათვის გავიხსენოთ ტერმინები გალია, ბრიტანია და მისთანანი, რომელთაც შემდეგ მიუღიათ განზოგადებული მნიშვნელობა.

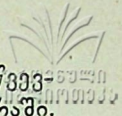
რა შეიძლება ითქვას ძველი იბერიის ეთნიკური შედგენილობის თაობაზე?

არსებობს შემდეგი შეხედულებანი: 1. იბერიის ნახევარკუნძული წარმოადგენდა ჰრელ ეთნიკურ კონგლომერატს — დასახლებული იყო ძირეულად სხვადასხვა მოდგმის ტომებით, მათ შორის იბერებით, რომლებიც ყველაზე ენერგიული და ექსპანსივისადმი მიდრეკილნი იყვნენ და ამიტომ ეწოდა მთელ მხარეს „იბერია“; 2. პირენეის ნახევარკუნძულზე თავდაპირველად ბინადრობდნენ ერთი მოდგმის ტომები — იბერიელი ტომები, რომელთაც შემდეგ და შემდეგ შეემატნენ სხვა წარმოშობის ეთნიკური ჯგუფები.

თანდათანობით დასავლეთის იბერიაში იჭრებიან სხვადასხვა მოდგმის ეთნიკური ჯგუფები. მათ შორის პირველი ადგილი კელტებს უკავიათ.

საგულევებელია, რომ კელტური ტალღები ნაწილ-ნაწილ აღწევდა იბერიაში. როგორც ფიქრობდნენ, უმთავრესად კელტები შეესივნენ იბერიას ან VI ს. (ძვ. წ.) ბოლოს და V ს. (ძვ. წ.) დასაწყისში, ანდა IV ს-ში.

ახალი მძლავრი ეთნიკური ჯგუფის გაჩენა პირენეის ნახევარ-

კუნძულზე, ბუნებრივია, მნიშვნელოვან ცვლილებებს გამოიწვევდა იბერიის მოსახლეობის, იბერთა ტომების ნომენკლატურაში. მას შემდეგ, რაც დამთავრდა ომი იბერებსა და კელტებს შორის, ჩამოიკვეთა ამ ორი ხალხის მფლობელობის გეოგრაფიული საზღვრები, ანტიკური ხანის ავტორები გარკვევით განარჩევენ ერთმანეთისაგან კელტებსა და იბერებს და გვაწვდიან მათ ლოკალიზაციასთან დაკავშირებულ ცნობებს. ქვეყნის ერთი ნაწილი — პირენეის მთების ახლო მიდამოები, აღმოსავლეთი ხმელთაშუა ზღვის ზოლი და სამხრეთი ხმელთაშუა ზღვის ნაწილის ზოლი — მთლიანად ეკავთ იბერებს; ამასთანავე, შესაძლოა, იბერებმა სანაპირო და სამხრეთისა და აღმოსავლეთის მიდამოები აითვისეს კელტების განდევნის შემდგომ. ჩრდილოეთ-დასავლეთსა (გალისია) და პორტუგალიაში კი კელტები ბატონობდნენ.

იბერიის ნახევარკუნძულის დანარჩენ პუნქტებში იბერები და კელტები ერთად ცხოვრობდნენ, რამაც გამოიწვია მათი ეთნიკური შერწყმა და შეჯვარედინება. ეს რაიონი მოიცავს იბერიის ცენტრს, ჩრდილოეთი სანაპიროს ნაწილს და ანდალუსიის სანაპირო ხაზის ნაწილს.

ნახევარკუნძულის ამ სექტორში წარმოშობილ ახალ ეთნიკურ სახეობას ძველი ავტორები უწოდებენ კელტიბერებს, ხოლო მათ მიერ დაკავებულ ტერიტორიას — კელტიბერიას.

პირველი ხალხი კართაგენელებია, რომელთა შეჭრასა და ბინადრობაზე იბერიაში მათიანეს რამდენადმე უტყუარი წერილობითი ცნობები შემოუნახავს, თუმცა ამ საკითხშიც ზოგი რამ საცილობელია. ვარაუდობენ, რომ უკვე XII ს-ში (ძვ. წ.) ფინიკიელებმა მკვიდრად მოიკიდეს ფეხი სამხრეთ-დასავლეთ იბერიაში. მთელ ნახევარკუნძულს ფინიკიელები ასე უწოდებდნენ: სპან-ი, სპანია.

ესპანეთში დიდი ტალღა შეიჭრა ბერძენთა კოლონიების სახითაც. ბერძნებმა ჯერ კიდევ VII ს-ში (ძვ. წ.) დაამყარეს პირველი კონტაქტები ესპანეთის მოსახლეობასთან.

II ს-დან (ახ. წ.) მოყოლებული — პირენეის ნახევარკუნძულის სრული ბატონ-პატრონები რომაელები არიან.

ამ დროიდან დაიწყო იბერიის რომანიზაცია. მთელ მხარეში მძლავრად იწყო გავრცელება ლათინურმა ენამ და მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა ადგილობრივი ტომების გარომაელებას. რომანიზაციის პროცესი მეთოდური თანმიმდევრობით ხორციელდებოდა და მოიცავდა ნახევარკუნძულის მთელ ტერიტორიას.

საბოლოოდ დაემხო ოდესღაც ძლევამოსილი იბერიის იმპერია. ში „ობლად შთენილი“ ძველი მოდგმა სისხლისაგან იწრიტებოდა და ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნებას ლამობდა, — დიდი იმპერიის ასიმილატორული პოლიტიკის მეოხებით მცირერიცხოვანი ხალხის ბედი გადაწყვეტილი იყო, უკეთეს შემთხვევაში იგი უნდა გათქვეფილიყო დამპყრობელ ხალხში და ამ ეთნოლოგიური შერევის შედეგად საკუთარი სახე სამარადეამოდ დაეკარგა.

რომანიზაციის მძლავრ პროცესს გადაურჩა მხოლოდ ბასკთა ტომი, ერთ-ერთი წევრი ძველი იბერიული ეთნიკური ჯგუფისა და დღემდის შეინარჩუნა ეროვნული თავისუფლება, ანთროპოლოგიური სახეობა, ენა, ადათ-წესები...

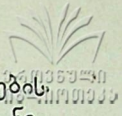
რა აგებულებისა იყო იბერიული ენა, ანდა, უფრო ზუსტი იქნებოდა, თუ ვიტყვით — იბერიის ნახევარკუნძულზე არსებული უმეტესი მოსახლეობის ენა (თუ ენები!).

ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხის გაცემა ძნელია, რადგან, როგორც ვიცით, ძველი იბერიელები გადაშენდნენ, მათი ენის ამსახველი წერილობითი ძეგლები კი აღარ შემორჩა ისტორიას, თუმცა არსებობდა იბერიული დამწერლობა, წერის თავისებური სისტემა, ფრაგმენტული წარწერების სახით რომ მოღწეულა ჩვენამდის.

წამოყენებულია ასეთი ჰიპოთეზა: პირენეის ნახევარკუნძულზე არსებობდა სამი ენობრივი ზონა, ესენია: ა) ვასკონური, ახალი ერის დასაწყისში გადაშენებული აკვიტანიური ენა (თანამედროვე სამხრეთ საფრანგეთის ტერიტორიაზე), ბ) იბერიული, გ) ტარტესიური (ძველი ტარტესის მიდამოებში).

ერთი მხრივ, წარწერების ენაზე დაკვირვება, მეორე მხრივ, იბერიის ტოპონიმების შესწავლა, მესამე მხრივ, ბასკურ ენაში „გათხრების“ ჩატარება, — ბასკური ხომ ერთადერთი გადარჩენილი ცოცხალი მოწმე და წარმომადგენელია დასავლეთის იბერიული სამყაროსი, — საშუალებას მისცემს მეცნიერებას მიახლოებით მაინც მოხაზოს გადაშენებული იბერიული ენის სახე და მოამზადოს ნიადაგი პირვანდელი მოსახლეობის ლინგვისტური სურათის აღსადგენად.

იბერიელებმა VIII ს-ში (ძვ. წ.) შექმნეს ხელოვნება, რომელიც აყვავდა V—IV სს-ში (ძვ. წ.). იბერიელთა პლასტიკურმა ხელოვნებამ შემდგომ განიცადა ფინიკიური და ბერძნული კულტურის ზეგავლენა. უმთავრესი კერა, სადაც ჩაისახა იბერიული ხელოვნება, როგორც ჩანს, ნახევარკუნძულის სამხრეთ-აღმოსავლეთის რაიონებია; ასეთი კერები სხვაგანაც იყო. იბერთა არქიტექტურა დღემდის შემონახულია ტარაგონების ციკლოპური კედლების ნაშთების

სახით. შემონახულია აგრეთვე სხვა არქიტექტურული დეტალების ნაშთები სხვა რაიონებშიც. დიდად საყურადღებოა სკულპტურის ნიმუშები, შესრულებული ფაქიზი გემოვნებითა და მაღალი ოსტატობით. ასეთებია სხვადასხვა სახის ქვის სკულპტურული ძეგლები, სფინქსები. აღმოჩენილია ფიბულებისა და კერპების ნაირგვარი ნიმუშები, ამასთანავე, ხარების ქანდაკებები (უმთავრესად კასტილიაში), მეომართა გამოსახულებანი იბერიული წარწერებით და სხვ. ეს ძეგლები არსებითად ერთი სტილის ქმნილებებია, მაგრამ ზოგიერთი მათგანი, ეტყობა, უფრო გვიანდელია და, შესაძლოა, რომაელთა ბატონობის ხანას განეკუთვნება. იბერთა იუველორული ხელობის განვითარების მანიშნებელია რამდენიმე შესანიშნავი ქმნილება: ოქროს დიადემა (აღმოჩენილი ხავეაში) დიადემების ნამსხვრევები (აღმოჩენილი ასტურიაში), რომლებიც ამჟამად პარიზში — ლუვრშია დაცული. გარდა ამისა, აღმოჩენილია ფერადი კერამიკის ბრწყინვალე ნიმუშები, აღბეჭდილი ცხოველთა სურათებითა და ფიგურებით. როგორც არქეოლოგები ფიქრობენ, კერამიკას ეტყობა მიკენური გავლენები. მრავლად არის შემორჩენილი სხვადასხვა გამოსახულებებით გაფორმებული საფლავის ფილები და სამსხვერპლოები.

დასავლეთის (ევროპის) იბერიის გარდა მსოფლიო ისტორია იცნობს მეორე იბერიასაც: აღმოსავლეთის (კავკასიის) იბერიას და იბერიელებს — დღევანდელი ქართველების წინაპრებს. ანტიკურ ხანაში აღმოსავლეთ საქართველოს ეწოდებოდა „იბერია“, ხოლო დასავლეთ საქართველოს — „კოლხიდა“. ცნობები უძველესი ქართველი ტომების შესახებ უხვად არის მოცემული ანტიკური ხანის ავტორების — ძველი ბერძნებისა და რომაელების მიერ.

ჯერ კიდევ ჰომეროსი თავის პოემებში მოიხსენიებს საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში მოხინაძრე ტომებს, რომლებსაც ურთიერთობა ჰქონდათ დამყარებული ბერძნებთან. ასე, მაგალითად, ჰომეროსისათვის ცნობილი არიან მცირე აზიაში მცხოვრები, ტროადის ომის მონაწილე, ქართველი ტომები — ხალიბები, ხალიძონები და სხვ. ჰომეროსი იცნობს აგრეთვე თქმულებას არგონავტების ლაშქრობის შესახებ: როგორც ვიცით, კოლხი დედოფალი გარკვეულ როლს ასრულებს ოდისეისის თავგადასავალში, ეს არის კირკე, რომლის სასახლეში იყო ოდისეისი თავის ამხანაგებთან ერთად. კირკეს სასახლე აღწერილია ისეთი ნიშან-თვისებებით, რომ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს — კირკე არის არა ბერძენი, არამედ უცხოელი. ოდისეისის თავგადასავალს არ ესაჭიროებოდა ამ გმირის მოხვედრა ისეთ მიწა-წყალზე, რომელიც შავი ზღვის შორ მიდამოებში იქნე-

ზოდა. კირკე კოლხეთის მეფის აეტის დაა, და, მაშასადამე, თვითონ კირკე ბინადრობს სადღაც კოლხეთის მახლობლად. რაკი ჰომეროსმა კირკეს ეპიზოდი შეიტანა „ოდისეაში“, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თქმულება კოლხეთზე თავისი წარმტაცი ფაბულით პოპულარობით სარგებლობდა ბერძნებში.

რეალურ ისტორიულ საფუძველზე აღმოცენებულ არგონავტების თქმულებაში ერთმანეთისაგან საკმაოდ დაშორებულ დროთა დანაშრეგებია წრმოდგენილი, მაგრამ ამ თქმულების ყველა ფენისა და ვერსიის წამყვანი მოტივი ყოველთვის იყო აია-კოლხეთი.

უძველესი ქართველი ტომების — ტაბალებისა და მუსკების-მადნეულობის ხელოვნების ქებას ებრაელებამდისაც მიუღწევია. ბიბლიის პირველი წიგნის ავტორი დარწმუნებულია, რომ მკედლობა ტაბალების მოსახლეობის მოგონილი ხელობაა.

იმდროინდელი ბერძნები, როგორც ეტყობა, უწინარესად დასავლეთ საქართველოს ტომურ გაერთიანებებს იცნობდნენ. ეს ის ტომებია, რომლებიც განლაგებული იყვნენ უმთავრესად შავი ზღვის სანაპიროებზე.

მნიშვნელოვანი ცნობებია დაცული ბერძენი ლოგოგრაფების თხზულებებში ქართველი ტომების შესახებ. მაგალითად, ჰეკატეოს მილეტელის (VI ს. ძვ. წ.) „ქვეყნის აღწერაში“ (მოღწეულია ფრაგმენტების სახით) მოიხსენიებიან კოლები, მოსხები (კოლხთა ტომი-აო), მაკრონები (ახლა სანები ეწოდებათო), მარები (მოსსინიკების მეზობლად ცხოვრობენო), ხალიბები და სხვ.

ბერძენ ისტორიკოსთაგან პირველია ჰეროდოტე, რომელიც მოიხსენიებს ქართველ ტომებს. ვარაუდობენ, რომ იგი კოლხიდაშიც ყოფილა. ვრცელი და ძალზე საინტერესო ცნობებია დაცული ქართველი ტომების --- ტაოხების, მოსსინიკების, მაკრონების და სხვ. შესახებ ქსენოფონტის IV ს. I ნახევარი, ძვ. წ.) „ანაბაზისში“.

უხვი ცნობები მოგვეპოვება მომდევნო საუკუნეების ბერძენი ისტორიკოსების თხზულებებშიც ჩვენთვის საინტერესო საგანზე.

ახლა იბერიისა და იბერიელების შესახებ.

ბერძნულ წყაროებში პირველად პლატონი და არისტოტელე იხსენიებენ ი ბ ე რ ი ა ს და ი ბ ე რ ე ბ ს.

პლატონი იბერებს ასახელებს იმ „მეომარ ხალხთა“ შორის, რომლებიც სვამენ უწყლო ღვინოს, ხოლო არისტოტელე ამბობს, რომ „იბერების მეომარი ხალხი საფლავის გარშემო იმდენ სარს არკობს ხოლმე, რამდენიც მტერი ჰყავს მოკლული მიცვალებულ-სო“.

III ს. (ძვ. წ.) ბერძენი მწერლის აპოლოდორის მიერ შემო-
წახულ ინფორმაციაშიც კავკასიის იბერები იგულისხმებიან. ცნო-
ბა შემონახული აქვს სტრაბონს. აი ისიც: „დასავლელი იბერები
გადმოსახლდნენ პონტოსა და კოლხეთის ზემოთ მდებარე ადგილებ-
ში, რომელთაც, აპოლოდორის სიტყვით, არმენიისაგან მდ. არაქსი
ყოფს“.

პირველი საუკუნის გეოგრაფის სტრაბონის ცნობილ თხზუ-
ლებაში ხშირად არის მოხსენიებული და დახასიათებული იბერიის
ქვეყანა და მისი ხალხი. სახელოვანი ბერძენი გეოგრაფი და ის-
ტორიკოსი კარგად იცნობს როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს,
ისე დასავლეთ საქართველოს.

„კოლხეთი: მდებარეობს პირკანიისა და ევქსინის ზღვებს
შორის, ე. ი. კასპიის ზღვასა და შავ ზღვას შორის. დასავლეთის
საზღვარია შავი ზღვა. კოლხეთის სანაპირო გადაჭიმულია ბიჭ-
ვინთიდან ტრაპეზუნდამდე. სამხრეთით ესაზღვრებიან პონტოს სა-
მეფო და არმენია...“ სტრაბონის მიხედვით, იბერია მდებარეობს
კოლხეთის აღმოსავლეთით და კავკასიონის ქედის სამხრეთით.
ე. ი. მისი საზღვრებია დასავლეთით კოლხეთი, ჩრდილოეთით
კავკასიონის ქედი, აღმოსავლეთით ალბანია, სამხრეთით მდინა-
რეები არაქსი და მტკვარი. მოსხური (მესხეთის) მთები ყოფენ
შას არმენიისაგან.

სტრაბონი ამბობს, რომ „იბერია მეტწილად კარგად არის
დასახლებული ქალაქებითაც და დაბებითაც, ისე რომ, იქ არის
კრამიტიანი სახურავები, სასლები არქიტექტურულად მოწყობი-
ლი, ბაზრები და სხვა (დაწესებულებანი)“.

უაღრესად საყურადღებოა აგრეთვე სტრაბონისეული დახა-
სიანება იბერთა სოციალური წყობისა: „ასევე ადამიანთა ოთხი
გვარი მოსახლეობს ამ ქვეყანაში: ერთი (გვარია) და პირველი,
რომლისგანაც წეფეებს სხამენ მახლობლობისა და ასაკის მიხედ-
ვით უხუცესს, ხოლო მეორე (ამ გვარიდან) მოსამართლეობს. მე-
ორე (გვარი) არის ქურუმთა, რომლებიც ზრუნავენ აგრეთვე მე-
ზობლებთან სამართალზე. მესამე (გვარი) არის ხალხისა, რომე-
ლიც სამეფო მონაა და აკეთებს ყველაფერს, რაც ცხოვრებისა-
თვის არის საჭირო. საზოგადო აქვთ მათ ქონება ნათესაობისდა
მიხედვით. მართავს და განაგებს თითოეულს (ნათესაობას) უხუ-
ცესი“.

მას შემდეგ, რაც იბერია ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის
მიჯნაზე ერთგვარად მსოფლიო ასპარეზზე გამოვიდა, რომის მი-

წათმფლობელური იმპერიის ორბიტაში რჩება და მეტად აქტიური როლის შესრულება იწყო კავკასიისა და მეზობელ მხარეებში, საზოგადოებრივი განვითარების პროცესიც აქ დაჩქარდა. სავარაუდებელია, კერძოდ, მიწათმფლობელობის მნიშვნელოვანი ზრდა, განსაკუთრებით ქალაქებში, ხელოსნობასა და მშენებლობაში.

ანტიკური ხანის ქართული სახელწიფოებიდან დროთა ვითარებაში ყველაზე მტკიცე აღმოსავლურქართული (იბერიის) სამეფო აღმოჩნდა. იბერია-ქართლში ქართველი ტომების კონსოლიდაციას ჩაეყარა საფუძველი და სწრაფად წავიდა წინ ერთიანი ქართული ენისა და ერთიანი კულტურის ჩამოყალიბების პროცესი. ადრე აქ სამწერლობო ენებს უცხოური (არამეული, ბერძნული) წარმოდგენდნენ, შემდეგ კი მათი ადგილი ქართულმა ენამ დაიკავა. ქართული ეროვნული ტრადიციით, ქართული დამწერლობა იბერიის სამეფოს ჩამოყალიბების ხანაში (III ს. ძვ. წ.), მეფე ფარნავაზის დროს, გამოიშვა. „ქართლის ცხოვრებაში“ ხომ ნათქვამია, რომ ფარნავაზმა „შექმნა მწიგნობრობა ქართული“. აღსანიშნავია, რომ არსებობს ძველი წიგნები, სადაც ჩამოთვლილია აზიისა და ევროპის ხალხები, რომლებსაც აქვთ საკუთარი დამწერლობა. ერთ-ერთ ასეთ ნუსხაში ვკითხულობთ: „ხოლო საკუთარი დამწერლობა აქვთ კაპადოკიელებს, ი ბ ე რ ე ბ ს, — რომლებსაც აგრეთვე ტირანიელები ეწოდებთ, -- ლატინებს, — რომლებითაც სარგებლობენ რომაელები, — სარმატებს, ესპანელებს, სკვითებს, ელინებს, ბასტარნებს, მიდიელებს, არმენიელებს“. უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ უთუოდ საქართველოს იბერები იგულისხმებიან და არა ესპანეთის იბერები.

რა თანამიმართებაა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის იბერიელებს შორის, არიან თუ არა ერთმანეთის მონათესავე ქართველი და პირენეელი იბერები, თუ აქ სახელწოდებათა უბრალო თანხვედნაა. — ეს კითხვა აღეძრათ ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ბერძენ და რომაელ ავტორებს: მწერლებს, მეცნიერებს, სახელწიფონოღვაწეებს... შემდგომს საუკუნეებში ამავე საგანზე თავისი შეხედულებები აქვთ გამოთქმული ძველ სომეხ და ქართველ მოღვაწეებსაც. ეს საკითხი მთელი სიმწვავეით დაისვა ახალ ევროპულ მეცნიერებაშიც.

ამრიგად, აზიისა და ევროპის იბერიელთა ისტორიული, ეთნიკური თუ ლინგვისტიკური დამოკიდებულების კვლევა საერთაშორისო მეცნიერულ პრობლემათა წყებას განეკუთვნება.

ძველი ბერძენი და რომაელი მოღვაწეები აღიარებენ, რომ

აზიელ და ევროპელ იბერებს შორის უთუოდ არის ნათესაური დამოკიდებულება, ოღონდ სადავოდ იყო მიჩნეული საკითხი მათი თავდაპირველი ადგილსამყოფლის შესახებ. ზოგი ფიქრობდა, რომ იბერების პირვანდელი სამშობლო დასავლეთია — პირენეის ნახევარკუნძული, საიდანაც უხსოვარ დროს ერთი ტალღა ეთნიკური ჯგუფისა დაძრულა და კავკასიაში დასახლებულა. მეორენი ვარაუდობენ, რომ ევროპელი იბერები კავკასიიდან არიან მოსულნი. მიგრაციის მიზეზებიც არის დასახელებული. ზოგი იმასაც აღნიშნავდა, რომ ორ იბერიას შორის არავითარი ურთიერთობა არ არსებობს და სახელწოდებათა ერთიანობა სრულიად შემთხვევითიაო.

ზემოხსენებულ თვალსაზრისთა სხვადასხვაობა ჩამოყალიბებულია რომაელი ისტორიკოსისა და სახელმწიფო მოღვაწის, ტომით ბერძენის, აპიანეს (II—I სს.) შემდგომს ფორმულირებაში („რომის ისტორია“):

„აზიელ იბერებს ერთნი ევროპელი იბერების წინაპრად თვლიან, მეორენი — მათ კოლონისტებად, მესამენი კი — მხოლოდ თანამოსახელე ხალხად, რამდენადაც ისინი არ ჰგვანან ერთმანეთს არც ჩვეულებებით და არც ენით“¹.

აპიანე აქ პასიური დამკვირვებელია მხოლოდ და თავის პოზიციას ჩვენთვის საინტერესო საგანზე არ ამყვანებს.

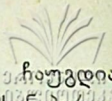
ქრონოლოგიურად პირველი ცნობა იბერების აზიიდან მიგრაციის თაობაზე ეკუთვნის ძველ რომაელ მწერალსა და მეცნიერს, რომის საჯარო ბიბლიოთეკის დამარსებელს ვარონს (II—I სს.), რომლის თხზულება, მართალია, არ შემონახულა, მაგრამ ცნობა დამოწმებულია რომაელი ნატურალისტის პლინიუსის (I ს. ახ. წელთაღრ.) თხზულებაში. აი, რას ამბობს პლინიუსი:

„ვარონი ირწმუნება, რომ იბერები, სპარსელებიც, ფინიკიელებიც, კელტებიც და პუნიკებიც მთელ ესპანეთში განსახლდნენ“².

ძველი ესპანელების (ევროპელი იბერების) აღმოსავლეთში გადასახლების მიზეზად ზოგიერთს მიაჩნდა ბაბილონელი მეფის ნაბუკოდროსოროსის (ცხოვრობდა 604—561 წწ.) შემოსევები და-

¹ შტრ. В. Л а т ы ш е в, Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. I, Санкт-Петербург, 1893—1900, с. 529.

² Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, Собрал и перевел с подлинников К. Г а н. часть I, Тифлис, 1884, с. 101.

სავლეთში: მას თითქოს იბერიელთა ნაწილი ტყვედ ატარებდა და აზიაში გადაუსახლებია, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე. ნაბუკოდროსოროსის თავდასხმების შესახებ პირველად ლაპარაკობდა ბერძენი მწერალი, გეოგრაფი და ისტორიკოსი მეგასთენი (IV—III სს.) თავის თხზულებაში, სადაც აღწერილია მოგზაურობა ინდოეთში. ამ თხზულების მხოლოდ ნაწყვეტებია შემონახული და შესულია გვიანდელი ავტორების თხზულებებში.

მეგასთენის ცნობას გადმოგვცემს სტრაბონი. იმავე ავტორს ეყრდნობა აგრეთვე ებრაელი ისტორიკოსი იოსებ ფლავიოსი (I ს. ახ. წ.).

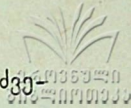
ასეთივე ცნობა აქვს დაცული ევსევი კესარიელს — „საეკლესიო ისტორიის მამას“ (III—IV სს.):

„ნაბუკოდროსოროსმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, მის შემდეგ, რაც საომარი ჯარი შეკრიბა, მიადგინა ლიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილა; ერთი წილი მათგანი გადაადგილა მან პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე, იქ დასახლა“; „აგრეთვე მეგასთენე ამბობს თავის „ინდოეთის“ მეოთხე წიგნში, რომელშიც მოგვითხრობს ამის წინ მოხსენიებული ბაბილონელთა მეფის შესახებ, რომ ის სიძამაციით და საგმირო საქმეებით ჰერაკლეს აღემატებოდა, იმდენად აღემატებოდა, რომ ლიბიის და იბერიის მეტი წილი, — ამბობს იგი, — დაიპყრო“³.

ამრიგად, სტრაბონიცა და ფლავიოსიც აღნიშნავენ, რომ ნაბუკოდროსოროსმა თავისი ჯარი გადაიყვანა ესპანეთიდან პონტოში.

აკად. ი. ჯავახიშვილი ყურადღებას მიაპყრობს ევსევი კესარიელის ზემოთ დასახელებულ სიტყვებს და აღნიშნავს: ამ ექსცერპტში „ჩვენთვის ის არის საინტერესო, რომ მეგასთენი, ავტორი III საუკუნისა ძველი წელთაღრიცხვით, ლაპარაკობს იბერიების გადასახლებაზე — ასე შორეული სამხრეთიდან. ეს ადასტურებს, რომ მაშინ ამგვარი გადმოცემა, მართლაც, არსებულა. როგორც ცნობილია, ამ მოვლენას, ქართველების გადასახლებას თუ მოსვლას ამიერკავკასიაში, გადმოცემის უფრო გვიანდელი ვერსია მიაწერს უკვე ალექსანდრე მაკედონელს. მეგასთენისეული ცნობა გამოხატავს ამ გამოცემის უფრო ძველ სტადიას, ფაქტის დათარი-

³ გ. ორგია. Georgica, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანით გამოცემის და განმარტებები დაურთეს ა. გამყრელიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, I, 1961, თბილისი.

ლება კი გულისხმობს, ნაცვლად III საუკუნისა, VI საუკუნეს ძველი წელთაღრიცხვით⁴.

ევსევრესეული ცნობიდან ჩანს, რომ ნაბუკოდროსოროსს საქართველოში (პონტოში) გადმოუყვანია არა თავისი ჯარი, როგორც ეს სტრაბონ—ფლაბიოსის ცნობებშია ნაგულისხმევი, არამედ აფრიკასა და ესპანეთში დაპყრობილი ხალხის ნაწილი დაუსახლებია პონტოს მარჯვენა მხარეში.

ამასთან დაკავშირებით მარ-აბას-კატინა (I ს. ძვ. წ.) თავის ნაშრომში „სომხეთის ძველი ისტორია“ გადმოგვცემს აბიღენის სიტყვებს: ნაბუკოდროსოროსი თავის ჯარით შეესია იბერებს (იგულისხმებთან ევროპელი იბერები. — შ. ძ.), დაიმორჩილა ისინი და მათი ნაწილი დაასახლა პონტოს ზღვის მარჯვენა ნაპირებზე, დასავლეთში.

მარ-აბას-კატინას მონათხრობი დამოწმებულია უფრო გვიანდელი ავტორის — სომეხი ისტორიკოსის მოსე ხორენელის (V ს. ახ. წ.) „სომხეთის ისტორიაში“ (ამავე ცნობას იმეორებენ სხვა სომეხი ავტორებიც, რომლებიც სარგებლობენ ხორენელის თხზულებით)⁵.

ცნობას ბაბილონთა მეფის მიერ ესპანეთის მოსახლეობის ნაწილის საქართველოში გადმოსროლის შესახებ მარ-აბას-კატინა და მოსე ხორენელი რატომღაც მიაწერენ აბიღენს და არა მის პირვანდელ ავტორს — მეგასთენს. ეს შეცდომა ადვილი ასახსნელია.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ ნაბუკოდროსოროსი დასავლეთში არასოდეს არ ყოფილა. ძველ წყაროებში დამოწმებულ ზემოხსენებულ ლეგენდას გარკვეული ახსნა ეძებნება მეცნიერებაში. საფიქრებელია, მეგასთენესეული ცნობის წყაროა ნაბუკოდროსოროსის ლაშქრობების სხვა ამბავი, საფუძვლად რომ დასდებია მეგასთენისა და სხვათა მიერ მოწოდებულ ისტორიულ პერიპეტიას.

XIII—XIV სს. (ახ. წელთაღრიცხვით) ისტორიკოსს ნიკიფორე ქსანთოპულოსს, რომელსაც ეკუთვნის 18 წიგნისაგან შემდგარი „საეკლესიო ისტორია“, მიაჩნდა, რომ საქართველოს იბერები „ისპანიის იბერთაგან არიან გადმოსახლებული“⁶.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, 1950, გვ. 57.

⁵ V. Langlois, Collection des historiens anciens et modernes de L'Armenie, I, Paris, 1867, გვ. 49—50.

⁶ Georgica. VII, 1966 (ს. ყაუხჩიშვილის პუბლიკაცია).

გავეცნოთ იმ ავტორებს, რომლებიც მსჯელობენ იბერიელთა წათესაობაზე, მაგრამ არ ასახელებენ მიგრაციის მიზეზებს.

დიონისე პერიეგეტი, I—II სს. გეოგრაფი აღნიშნავდა:

კასპიის ზღვასა და შავ ზღვას შორის „ცხოვრობს აღმოსავლელი ხალხი იბერები, რომლებიც ოდესღაც მოვიდნენ პირენეებიდან აღმოსავლეთში და სასტიკი ომი აუტეხეს ჰირკანებს“⁷.

VII ს. ბიზანტიელი ავტორი მაქსიმე აღმსარებელიც ვარაუდობდა, რომ დასავლეთ ევროპის იბერები კავკასიიდან არიან მოსული.

გავიხსენოთ რომელი პრისციანის (V — VI სს.) სიტყვები, რომლებიც ზემოთაც დავიმოწმეთ: „... საკუთრივ Hiberes-ად იწოდება ტომი, გამოსული იბერიიდან, რომლებიც არმენიის გადაღმა ცხოვრობენ...“

საინტერესოა აგრეთვე ევსტათის (XII ს. ახ. წ.) მიერ მოწოდებული ცნობები:

„კასპიისა და შავ ზღვას შორის ყელს, სადაც აღმოსავლეთის იბერია მდებარეობს, პერიეგეტი უზარმაზარ, ფართოვაკეებიან სივრცედ გვიხატავს“⁸;

„... ამ სამ ყველაზე დიდ მატერიკს ერთმანეთისაგან გამოყოფენ სხვა უფრო პატარა მიწებით და აზიისა და ევროპის საზღვარს უწოდებენ კასპიისა და ევქსინის პონტს შორის მეტად დიდსა და ფართო ყელს. სწორედ ამ ყელზე, გარდა ბევრი სხვა ადგილისა, მდებარეობს გახმაურებული პრომეთეს კავკასია და იბერების აღმოსავლეთის ქვეყანა, რომელიც კოლხიდასა და ალბანეთს შორის გაწოლილა“⁹.

„არმენიის მთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს კასპიისა და ევქსინის პონტს შორის გაწოლილი ყელი. მასზე ცხოვრობენ აღმოსავლეთის იბერები, ჰირკანების ბუნებითი მტრები, რომლებიც გადმოსახლდნენ პირონში (რომელსაც, როგორც ვიცით, პირენეის მთასაც უწოდებენ) მცხოვრები დასავლელი იბერებისაგან. ეს სწორედ ის ყელია, რომელიც, როგორც აღრე იონათქვამი, ზოგიერთებმა აზიისა და ევროპის საზღვრად მიიჩნიეს. ეს იბერები კი, გეოგრაფის სიტყვებით (იგულისხმება სტრაბონი

⁷ Л а т ы ш е в, с. 184.

⁸ Г а н, с. 135.

⁹ Л а т ы ш е в, ...с. 188.

— შ. ძ.), სომხურად და მიდიურად აღიკაზმებიან. მათ შორის მითელები, მისივე სიტყვით, განსაკუთრებული ვაჟკაცობით გამოირჩევიან¹⁰.

დიონისე პერიეგეტის კომენტარებში ევსტათი ერთგან ამბობს, აღმოსავლეთი იბერია დასავლეთის იბერების კოლონიააო.

სოკრატე სქოლასტიკოსი (IV—V სს.), რომელიც ზემოთაც დავემოწმეთ, თავის „საეკლესიო ისტორიაში“ გვაუწყებს:

„დროა ვთქვათ იმის შესახებაც, თუ როგორ გაქრისტიანდნენ იმავე ხანებში იბერებიც. ერთი, თავისი ცხოვრებით სათნო და უმანკო ქალი, რაღაც ღვთის განგებით, იბერთა მიერ იქნა დატყვევებული, ეს იბერები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოსთან, ხოლო იმ იბერთაგან არიან გამოსულები, რომლებიც ისპანიაში არიან“¹¹.

როგორც ცნობილია, ჩვენამდის მოღწეულია X ს. შუა ხანებში შედგენილი დიდად მნიშვნელოვანი განმარტებით-ენციკლოპედიური ხასიათის ლექსიკონი, რომელიც სვიდას სახელით არის მონათლული. გარდა იმდროინდელი გაუგებარი სიტყვებისა, ლექსიკონში მოიპოვება სტატიები ამა თუ იმ ძველ მოღვაწეზე და გეოგრაფიულ პუნქტებზე. სვიდას ლექსიკონში არის ასეთი ადგილი:

„იბერები — ტომის სახელია და იბერია — ქვეყანა. არის აგრეთვე სხვა იბერიაც, დასავლეთისა, რომელსაც ისპანიაც ეწოდება, კონსტანტინე დიდის დროს მოინათლნენ შინაგანი ინდები, იბერები და არმენიელები“¹².

საყურადღებოა XI ს. ბიზანტიელი ისტორიკოსის მიხეილ ატალიატეს თხზულებაში დაცული ცნობები იბერიელთა შესახებ. ატალიატე წარმოშობით მცირეაზიელი იყო და დიდი თანამდებობები ეჭირა (სახელმწიფო საბჭოში უზენაესი სასამართლოს ხელმძღვანელი, სამხედრო სასამართლოს ხელმძღვანელი, პატრიკოსი, მაგისტროსი და პროედროსი). მის თხზულებაში ვრცლად არის ლაპარაკი იბერიელთა შესახებ. გავეცნოთ ნაწყვეტებს ატალიატეს ნაშრომიდან:

„იბერიელები კელტური ქვეყნიდან გამოჩნდნენ, რამეთუ იბერია, ნამდვილად რომ ვთქვათ, და თვით კელტიბერია, მდებარეობენ რომის (ე. ი. რომის იმპერიის — შ. ძ.) დასავლეთ ნაწი-

¹⁰ იქვე, გვ. 205.
¹¹ Georgica, I, 1961, გვ. 229—230.
¹² Georgica, IV³, 1952, გვ. 318.

ლებში, დასავლური ოკეანის გასწვრივ. ამ მხარეს ახლა ისპანია ეწოდება. იბერიის მცხოვრებლები, რომლებიც უმამაცესი კაცები არიან და მეტად მკლავმაგარნი, დიდი ხნის განმავლობაში რომაელთა წინააღმდეგ ომობდნენ და მათთან ბრძოლების დროს გამოიჩინეს დიდი გამძლეობა და ვაჟკაცობა; და ძლივს დაიმორჩილეს ისინი რომაელებმა უდიდესი და უძველესი გამბედაობითა და ენითუთქმელი შემართებით, ისე რომ ღროთა ვითარებაში ხელშეკრულებაც დადეს მათთან და ერთიმეორესაც შეერივნენ დაქორწინებით და საურთიერთო ადგილმონაცვლეობით; ამიტომ ნეფეთა შორის დიდმა და ყოველად სათნო კონსტანტინემ არამცირედი ნაწილი იქიდან, დასავლეთის იბერიელთაგან, გამოყო და გადაასახლა აღმოსავლეთით, ასირიის მხარეებში, და აქედან არის, რომ იბერიის სახელწოდება მიიღო იმ ქვეყანამ, რომელმაც ისინი შეიხიზნა. წინათ ამ ქვეყანაში მოსახლეობდნენ ასირიელები, შემდეგ — მიდიელები, დიდი ხნის შემდეგ — არმენიელები. და ვერავინ იბოვის ცნობებს, რომ აღრინდელ ხანებში იბერიელები იხსენიებოდნენ ძველ „ისტორიებში“. მხოლოდ იმ დროიდან იხსენიებიან, რაც ისინი აქ დაასახლა კონსტანტინემ¹³.

ატალიატეს ამ ცნობასთან დაკავშირებით საჭიროა აღინიშნოს შემდეგი: არ არის სწორი, თითქოს იბერია და იბერიელები მხოლოდ კონსტანტინეს დროიდან (IV ს. ახ. წ.) იხსენიებოდნენ ძველ საისტორიო წყაროებში. ჩვენ ზემოთ დავრწმუნდით, რომ იბერია ცნობილი იყო გაცილებით ადრეული ხანის მწერალთა თხზულებებში. ცხადია, არც ის შეეფერება სინამდვილეს, თითქოს კონსტანტინე დიდს გადმოესახლებინოს იბერები ესპანეთიდან საქართველოში. ატალიატეს ცნობას სხვა მხრივ აქვს ღირებულება: ჩვენ ვეცნობით XI ს. ბიზანტიის საზოგადოებაში გავრცელებულ ვერსიას ესპანეთის იბერებისა და საქართველოს იბერების ნათესაობის შესახებ. ესაა აქ მთავარი.

ინტერესმოკლებული არ იქნება გავეცნოთ იოანე ცეცეს (XII ს. ახ. წ.) ერთ ცნობას. მამის მხრით, როგორც თავად აღნიშნავს, ცეცე იყო ბერძენი, ხოლო დედის მხრივ იბერიულ-კავკასიური წარმოშობისა. ცხოვრობდა კონსტანტინეპოლში. მიღებული ჰქონდა საფუძვლიანი ფილოლოგიური და გრამატიკული განათლება. დაგვიტოვა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა. ერთ მის თხზულებაში გვხვდება ასეთი ადგილი: „იბერიის ქსოვილები.

¹³ Geographica, VII, 1966, გვ. 21—22.

სერები და თოხარები ტომია ინდოეთის ახლოს, საუცხოო ქსოვილებს ამზადებენ, ყველაზე უკეთესს, და უფრო ძვირფასს, ვიდრე ძველ დროში; და დასავლეთის იბერები და აგრეთვე კორაქსები საუკეთესო ქსოვილების დამამუშავებელი არიან, ხოლო ამჟამად ცუდს აკეთებენ, როგორც ბევრს უთქვამს: თებდან (მოაქეთ), სერული (ქსოვილები) კი არ იციან, როგორც სხვები (ამბობენ)“. ამ ნაწყვეტთან დაკავშირებით პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: აქ ლაპარაკია აბრეშუმის ქსოვილებზე. ამასთან დაკავშირებით მოხსენიებული არიან „Ἰβήρδες ἑσπέρια“ („დასავლეთის იბერები“). შეიძლება ასეთი ჰიპოთეზა წამოგვეყენებინა: 1. იბერთა გვერდით მოხსენიებული „კორაქსება“ ცნობილი არიან თვით ძველი ბერძნული წყაროებით, როგორც ამიერკავკასიის მცხოვრებლები, როგორც ქართველი ტომის წარმომადგენლები; 2. მაშასადამე, მათ გვერდით მოხსენიებული „იბერები“ უნდა იყვნენ არა „დასავლეთის“, არამედ „აღმოსავლეთის“ იბერები; 3. ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ბიზანტიურ წყაროებში არის ლაპარაკი იბერიულ (ე. ი. ქართულ) აბრეშუმზე¹⁴.

დაბოლოს, ძველ საბერძნეთსა და რომში მოიპოვებოდნენ ისეთი ავტორებიც, რომლებიც ვერავითარ ნათესაობას ვერ ხედავდნენ დასავლელ და აღმოსავლელ იბერიელებს შორის. ამ მხრივ საგულისხმოა სტრაბონის გულუბრყვილო მოსაზრება, ჰიპოთეტურად გამოთქმული. გამოჩენილი გეოგრაფი გადმოგვცემს, რომ იმ ადგილებში, სადაც ქართველები ცხოვრობენ (ე. ი. კავკასიის იბერები), ჩანჩქერებს ოქრო მოჰყვება; ჩამოზიდულ ოქროს აგროვებენ გობებითა და ბანჯგვლიანი ტყავებით (აქედან მომდინარეობსო მითი ოქროს ვერძის შესახებ). ხოლო, რაკი დასავლეთის იბერიაშიც მოიპოვება ოქროს ქვიშნარი, სახელწოდებათა იდენტობის სათავეც ეს არისო.

ამით შეიძლება დავამთავროთ ძველი ბერძნული და რომაული წყაროების მიმოხილვა ჩვენთვის საინტერესო საგანზე. როგორც გამოიჩვენა, ორი იბერიის თანამიმართების თაობაზე მრავალ ბერძენ და რომაელ ავტორს გამოუთქვამს მოსაზრებები.

აი, ეს ავტორებიც: აპოლოდორი, ვარონი, პლინიუსი, სტრაბონი, აპიანე, ევსევი კესარიელი, აბიდენი, მეგასტენი, მაქსიმე აღმსარებელი, ნიკიფორე ქსანთოპულოსი, არისტოიანე, ევსტათი, დიო-

¹⁴ Geographica, VII, გვ. 31.

ნისე პერიეგეტი, სოკრატე სქოლასტიკოსი, სვიდა, ატალიატე, ცეცე და სხვ. არსებობს ძველი სომხური წყაროებიც.

იზადება კითხვა: იცოდნენ თუ არა ძველ საქართველოში, რომ არსებობს მეორე იბერია დასავლეთში?

ქართული წყაროები ექვმიუტანლად მიგვანიშნებენ იმ გარემოებაზე, რომ დასავლეთის იბერიელების არსებობა ჩვენს წინაპრებს კარგად სცოდნიათ.

VIII—IX სს-ზე უწინარესი ცნობები ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის, მაგრამ ამ ხანიდან რომ ქართულ ენაზე არსებულ წერილობით ძეგლებში ლაპარაკია ესპანეთის იბერიის შესახებ, ეს კი უეჭველია.

გავეცნოთ ქართულ წყაროებს.

პირველი ცნობა დასავლეთის იბერიების შესახებ მოიპოვება ბასილი კესარიელის (329—379) თხზულების (Xexameron) უძველეს ქართულ თარგმანში. იგი თარგმნილია VIII—IX სს-ში არბული ენიდან¹⁵.

ბერძენი ავტორის — ბასილი კესარიელის (ანუ ბასილი დიდის) თხზულება ადრეული შუა საუკუნეებიდანვე მთელ მსოფლიოში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. აქ ვრცლად არის კომენტირებული ბიბლიის ის ადგილი, რომელიც ეხება ქვეყნის შექმნას, მკვდარი და ცოცხალი ბუნების წარმოშობასა და ადამიანს. ძველი გვამცნობს ამასთანავე მაშინდელი მეცნიერების მონაცემებს. Xexameron-ის სახით საქმე გვაქვს არა ვიწრო საეკლესიო ძეგლთან, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, საეროსთან, რომელიც წარმოადგენს სამეცნიერო სახელმძღვანელოს და, როგორც ასეთი, ის უმეტესწილ ქმნიდა საერთო-საგანმანათლებლო საშუალებას, აფართოებდა თვალთახედვას და აკმაყოფილებდა ბუნებრივ მოთხოვნილებას — წარმოდგენა ჰქონოდა კაცს გარემოცვაზე. ბასილის კომენტარები მოიცავს ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო საკითხებს, რამაც განაპირობა თხზულების ფართო გავრცელება ქრისტიან ხალხთა მწერლობაში:

ბასილი კესარიელის თხზულება ქართულად სხვადასხვა დროს რამდენჯერმე უთარგმნიათ. XI ს. 50-იან წლებში გიორგი მთაწმიდლის მიერ შესრულებული თარგმნის ანდერძში აღნიშნულია, რომ წინა საუკუნეებში არსებობდა სხვა თარგმანებიც ბასილის თხზულებისა. VIII—IX სს. თარგმანი დიდი ხანი არ არის, რაც აღმოჩ-

¹⁵ ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გამოსცა მ. კახაძემ. თბილისი, 1947.

ნდა ორი ნუსხის სახით იერუსალიმის ქართული ხელნაწერების კოლექციაში.

და აი, ბასილი კესარიელის თხზულების ამ ადრინდელ ქართულ თარგმანში, იმ ადგილას, სადაც განმარტებულია ბიბლიური კოსმოგონია, ნათქვამია: თავდაპირველად ზღვა არ არსებობდა, ზღვა, რომელიც დღეს ლადირის მთის ირგვლივაა; არც ის შემადრწუნებელი უფსკრული იყო, რომელსაც მეზღვაურები უფროსიან ხოლმე, რომელიც ეკვრის ბრიტანეთის კუნძულსა და დასავლეთის ქართველებს, არამედ შემდგომ წარმოიშვა და განივრცო.

საკითხავია: ჩვენთვის საინტერესო ადგილი ტექსტისა როგორაა გადმოცემული მერმინდელ, XI ს. (გიორგი მთაწმიდლისეულ), თარგმანში? აქაც ბერძნული იბერიის ეკვივალენტია „ქართველნი დასავლეთისანი“ (ე. ი. დასავლეთის ქართველები).

ყურადღებას მივაპყრობთ იმ გარემოებას რომ ბერძნულ დედანში გვაქვს „დასავლეთის იბერია“, ლათინურ თარგმანში კი ასეთი შენაცვლება: „... occidentales Hispanos ambit“, „დასავლეთის იბერია“ შეცვლილია ერთი ტერმინით „ესპანეთი“¹⁶.

ასეთი „გააზრება“ სხვა შემთხვევაშიც გვხვდება.

ძველი ქართველი მთარგმნელების მიერ ესპანეთის იბერიის აღსანიშნავად შემოთავაზებული ტერმინი — „ქართველნი დასავლისანი“ იმის მჭევრმეტყველური მოწმობაა, რომ ისინი ამ ფორმულით აღიარებენ აღმოსავლეთის იბერებისა და დასავლეთის იბერების ერთიანობა-ნათესაობას!

ამრიგად, ბერძენი ავტორის თხზულების ქართული თარგმანის ვერსიებში აშკარად გამოსჭვივის VIII—XI სს. დროინდელ საქართველოში შემუშავებული მრწამსი აღმოსავლეთისა და კავკასიის იბერიელების იდენტიფიკაციის შესახებ. ექვს გარეშეა, ევროპის იბერების მონათვლა „დასავლეთის ქართველებად“ იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის უკუფენაა, იმდროინდელი ეროვნული შეგნების თავისებური ანარეკლია.

ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ შუა საუკუნეებში გავრცელებული შეხედულება და თვალსაზრისი ქართველთა ეთნოგენეზის თაობაზე უთუოდ ინერციაა უფრო ადრინდელი ეპოქების მსოფლმხედველობისა, ასე გაბედულად და დაუფარავად რომ არის გამომყლავებული

¹⁶ შდ. რ. სირაძე, „ესპანეთის ქართველთა“ უძველესი მოხსენიება ქართულ მწერლობაში. ეურნ. „მნათობი“, 3, 1971, გვ. 175.

სხვა მხრივ პედანტური სიზუსტით შესრულებულ ქართულ თარგმანებშიც.

პირენეის ნახევარკუნძულის იბერიელები მოხსენიებული არიან ტერმინით—„ქართველნი დასავლისანი“ Liber Generation-ის ქართულ ვერსიაშიც.

ამ ძეგლთან დაკავშირებით საჭიროა აღინიშნოს შემდეგი.

ცნობილია, რომ ბიზანტიასა და მისგან კულტურულად დამოკიდებულ ქვეყნებში უძველესი დროიდან დამყარდა შეხედულება, თვალსაზრისი, რომ წარღვნის შემდეგ კაცობრიობა მომრავლდა ნოეს სამი შვილისაგან, რომელთაც სემი, ქამი და იაფეტი ეწოდებოდათ; თითოეულმა ამ სამ ძმათაგანმა დაიკავა გარკვეული ნაწილი ქვეყნისა, სადაც ფეხი მოიკიდეს შემდეგში მათგან შთამომავალმა ერებმა. ამიტომ შუა საუკუნეების ბიზანტიაში ჩნდებიან ისეთი მწერლები, რომელნიც არკვევენ იმ დროის ცნობილ ერთა გენეალოგიას და შთამომავლობას, ვის ვისგან მოაქვს დასაწყისი—სემის, ქამის თუ იაფეტისაგან, რომელი ერი სად ბინადრობდა და რომელ ენაზე ლაპარაკობდა. აი ამის საფუძველზე დამუშავდა Generationis hominem და Diamerismos, დიდი გავრცელება რომ მოიპოვა ცივილიზებულ მსოფლიოში: მას თარგმნიდნენ და შესაფერის კომენტარებს ურთავდნენ. III ს-ში ამგვარი ხასიათის თხზულება შექმნა იპოლიტე რომაელმა. არსებობს ამ თხზულების მრავალი რედაქცია, შექმნილი შემდგომს საუკუნეებში.

ეროვნულ-გენეალოგიური საკითხებისადმი ძველ საქართველოშიც იჩენდნენ განსაკუთრებულ ყურადღებას. თეორიული ინტერესი ხალხთა კლასიფიკაციისა და მათი გეოგრაფიული განფენილობის პრობლემისადმი ჩვენში განსაკუთრებით შესამჩნევი ხდება X ს. ბოლოდან XII ს. დამდეგამდე, როდესაც მიმდინარეობს პროცესი ქართველთა პოლიტიკური გაერთიანებისა. ამის მშვენიერი დამადასტურებელია XI ს. ცნობილი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“, რომელშიც ავტორი არკვევს კავკასიის მკვიდრთა, კერძოდ — ქართველთა, შთამომავლობას და ნათესაობას. ლეონტი მროველს ამ საკითხების კვლევა-ძიებაში ჰყავდა წინამორბედი ექვთიმე ათონელის (მთაწმიდელი) სახით (კ. კეკელიძე).

ექვთიმე მთაწმიდელი (955—1028) ათონის სალიტერატურო სკოლის მამამთავარი და ჩვენი კულტურული წარსულის ერთი უდიდესი პიროვნებაა, რომელმაც განსაკუთრებული კვალი დატოვა ქართული მწერლობის ისტორიაში. მან ქართულიდან ბერძნულად

თარგმნა „სიბრძნე ბალავარისა“, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო ამ ნაწარმოების ევროპულ ენებზე შესრულებულ თარგმანებს. ეს რომანი შუა საუკუნეების ქრისტიან ხალხთა ლიტერატურაში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, იგი მიეკუთვნება მსოფლიო ლიტერატურულ შედევრებს. გარდა ამისა, ექვთიმემ გაამდიდრა ძველი ქართული მწერლობა ბერძნული ენიდან ნათარგმნი თხზულებებით. არ არის დარგი სასულიერო ლიტერატურისა, რომელშიც მას არ ეთარგმნოს ესა თუ ის თხზულება (ბიბლიოლოგია, აპოკრიფები, ეგზეგეტიკა, დოგმატიკა და პოლემიკა, ასკეტიკა და მისტიკა, ჰომილიტიკა, ლიტურგიკა, საეკლესიო სამართალი). ექვთიმე მთაწმიდელი თავისი ლიტერატურული საქმიანობით ორი პერიოდის მიჯნაზე დგას; პირველისა და მეორის. ამით აიხსნება, რომ მისი მემკვიდრეობა მატარებელია როგორც ძველი ტრადიციებისა, ისე ახალი ტენდენციებისა. ის უფრო მთარგმნელია, მაგრამ თავისებური: სათარგმნელი მასალის შერჩევისას და თარგმნის პროცესში მას მუდამ მხედველობაში ჰქონდა ინტელექტუალური მოთხოვნილებანი და განვითარების დონე თავისი თანამემამულეებისა, ამიტომ სათარგმნელ დედნებს ის ან უმატებდა ან აკლებდა რამეს. ასე რომ, თითქმის არც ერთ მის რომელიმე ნათარგმნ თხზულებაში დედანი უცვლელად მოცემული არაა. თავის თარგმანებში ის იძლეოდა ახალ რედაქციას ამა თუ იმ თხზულებისას. ამდენად, უცხო ძეგლები მის მიერ, შეიძლება ითქვას, გაქართულებულია. როგორც უნდა იყოს, მან, როგორც ბიზანტიელთა შორის კარგად ცნობილმა და დიდად პოპულარულმა მოღვაწემ ცხადად დაანახვა ბერძნებს შემოქმედებითი უნარი ქართველებისა, დონე და დიაპაზონი ქართული კულტურისა და ის საპატიო ადგილი, რომელიც მის სამშობლოს მოპოვებული ჰქონდა მოწინავე ქრისტიან ერთა შორის (კ. კეკელიძე).

ზემოხსენებული იპოლიტეს ქრონიკის ნაწილი მოთავსებულია ეპიფანე კვიპრელის (გარდ. 403 წ.) თხზულებაში, რომელიც წარმოადგენს იპოლიტე რომაელის თხზულების ორი რედაქციის შერეულ სახეს.

ექვთიმე მთაწმიდლის თარგმანი შესრულებულია არა უგვიანეს X ს. უკანასკნელი მეხუთედისა და წარმოადგენს ეპიფანეს თხზულების თავისებურ რედაქციას. მთარგმნელს დედანში გამოუტოვებია რამდენიმე თავი და, სამაგიეროდ, დაუმატებია ისეთი მასალა, რომელიც დედანში არ მოიპოვება.

როგორც ცნობილია, პირენეის ნახევარკუნძულზე კელტების

დიდი ტალღის შექმნის შედეგად მოხდა ეთნიკური შერევა და შეიქმნა იბერიელთა ტომი კელტიბერები. ეს კელტიბერები და იბერები იაფეტის შთამომავალთა შორის არიან მოხსენიებული. Liber Generation-ში მოხსენიებულ კელტიბერებს ექვთიმე მთაწმიდელი ქართულად ასე თარგმნის: „დასავლეთის კელტქართველნი“.

ესეც ფრიად საგულისხმო მინიშნებაა იმაზე, თუ როგორ ეს-მოდათ ძველ საქართველოში ორი იბერიის მკვიდრთა მიმართება. ძველ საქართველოს წარჩინებულ მოღვაწეებს გასჩენიათ იდეა — მოეწყოთ ექსპედიცია და გამგზავრებულიყვნენ ესპანეთში, რათა გასცნობოდნენ „დასავლეთის ქართველების“ ცხოვრებას, ე. ი. ბასკებს.

პირველი უტყუარი ცნობა ამ საკითხის შესახებ დაცულია XI ს. გამოჩენილი მწერლისა და მოღვაწის გიორგი მთაწმიდლის (დაიბ. 1009 წელს) თხზულებაში სათაურით „ცხოვრება იოვანესი და ეფთჳმესი“, რომელიც დაწერილია 1042—1044 წლებში.

გიორგი მთაწმიდელს ერთი უპირველესი ადგილთაგანი უჭირავს XI ს. ქართულ ლიტერატურულ მოღვაწეთა შორის. ის იყო ივერიის მონასტრის წინამძღვარი, მის კალამს ეკუთვნის მრავალი ლიტერატურული ძეგლი, უმთავრესად ბერძნული ენიდან ნათარგმნი ან ნარედაქციევი. იგი გამოჩენილი ისტორიკოსიც იყო. გიორგი მთაწმიდლის ზემოხსენებული ორიგინალური თხზულება მოგვეთხრობს ათონის ქართველთა მონასტრის დაარსებისა და შინაგანი წყობილების ამბებს და უაღრესად საინტერესო ცნობებს შეიცავს არა მარტოდენ საქართველოს ისტორიის შესახებ, არამედ საბერძნეთის შესახებაც, როგორც ეს თავის დროზე ამერიკელმა ქართველოლოგმა პროფ. რ. ბლეიკმა აღნიშნა.

გიორგი მთაწმიდლის ნაწარმოებში ჩვენი მიზნებისათვის საინტერესოა იოვანე მთაწმიდელი-ათონელი (მამა ექვთიმე მთაწმიდლისა), რომელმაც დააარსა ათონის ივერიის მონასტერი და ქართული კულტურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე გახლდათ.

ათონის ივერიის მონასტერი დაარსებულია 980—983 წლებში. ეს შესანიშნავი სავანე ქართული მწიგნობრობისა იმთავითვე მატარებელი იყო ეროვნული იდეისა საბერძნეთში და მალე გადაიქცა წყაროდ, საიდანაც საქართველოში მოდიოდა მოწინავე კულტურის ნაკადი. თუ ქართული მწერლობა უაღრესად განვითარდა XI-

XII სს-ში, ეს ივერიის მონასტრის მეოხებითაც, სადაც თავმოყრილი იყო ქართველთა საუკეთესო კულტურული ძალები, რომელთაც მიზნად დაისახეს გაეცნოთ თანამემამულეთათვის დასავლეთის ლიტერატურული სიმდიდრე და მემკვიდრეობა. აქ ითარგმნა და გადაიწერა მომეტებული ნაწილი იმ ლიტერატურულ განძეულობისა, რომლითაც სამართლიანად ამაყობს ჩვენი ძველი მწერლობის ისტორია. აქ, ათონზე, შეიქმნა და ჩამოყალიბდა განსაკუთრებული სალიტერატურო, საგრაამატიკო და კალიგრაფიული სკოლა, რომელმაც წარუშლელი კვალი დატოვა ჩვენს ისტორიაში.

ახლა მოვუხსინოთ გიორგი მთაწმიდელს, რომელიც გვამცნობს იოვანეს ცხოვრების ერთ ეპიზოდს:

თორნიკეს გარდაცვალების შემდეგ ნეტარმა მამა იოანემ განიზრახა თან წაეყვანა თავისი ძე¹⁷ და რამდენიმე მოწაფე და გაქცეულიყო სპანიაში (ესპანეთში): მას თავიდანვე უმძიმდა შუღლისა და შფოთვის ატანა, მაგრამ დროებით ყოველივეს ითმენდა, რომ აეშენებინა თორნიკესთვის საძვალე (აკლდამა) და დაეხსნა მისი სული. იოანეს გაგონილი ჰქონდა, რომ ქართველები, — არამცირედი ქართველი ტომები და ხალხები, — ცხოვრობენ სპანიაში და ამიტომ იგი გაემართა აბიდოსში, რათა ეპოვა სპანიაში (ესპანეთში) მიმავალი ხომალდი და გამგზავრებულყო იქ. რადგანაც ვინც იმ დროს აბიდოსში მთავრობდა, მამა იოანეს ფრიად საყვარელი პიროვნება იყო, მან გაუმჟღავნა თავისი განზრახვა მეგობარს, ეს უკანასკნელი კი წინ აღუდგა და, რამდენადაც შეეძლო, არ უშვებდა. ხოლო როდესაც დაინახა, რომ მამა იოანე მტკიცედ იცავდა მიღებულ გადაწყვეტილებას, შემდეგი სიტყვებით გამოუცხადა მას თავისი ნება: „წმინდა მამავ, შენთვის ცნობილია, რა დიდად აფასებენ მეფეები შენს პირად ღირსებას: თუ გაგიშვებ, დიდი ბოროტება დამატყდება თავს. ამიტომ მივწერ მეფეებს და, როგორც ისინი ბრძანებენ, შენც ისე მოიქეცი“. მან მისწერა მეფეებს და მათ უბრძანეს — იოანე და მისი თანამგზავრები სატახტო ქალაქში¹⁸ გაეგზავნათ. როდესაც ჩავიდნენ (სატახტო ქალაქში), მეფეები დიდი პატივით მიესალმნენ მათ და დიდი სინანულით უთხრეს: „წმინდა მამებო, ჩვენ ფრიად ვაფასებთ თქვენს სიწმინდეს და რა მიზეზია, რომ გაგვირბით და უც-

¹⁷ ეფთვიმე.

¹⁸ კონსტანტინოპოლში.

ხო ქვეყანაში მიემგზავრებით?“ ნეტარმა იოანემ მოიხსენა: „ღვთის მსახურო და თვითმპყრობელი მეფეებო! მე ამ სოფლად მყოფი ერთი გლახაკი გახლდით, ყოველგვარი ცოდვის მტვிரთველი. მსურდა სადმე უცხო მხარეში გამგზავრება, რათა სიღარიბეში მეცხოვრა და მეხსნა ჩემი სული. არ ვიცი, როგორ მოხდა, რომ ჩემი განმარტოების ადგილი შეიტყო და მოვიდა ჩემი ნათესავი თორნიკე. ამის გამო ატყდა შულლი და მე შემოვიკრიბე ხალხი. ამიტომ მსურს გავთავისუფლდე ამ უსიამოვნებათაგან, რათა ვიზრუნო საკუთარ სულზე“. დიდხანს დიდი პატივით თავისთან გააჩერეს მეფეებმა იოანე და დიდი რუღღუნებით ძლივს დაარწმუნეს ისევ მონასტერში დაბრუნებულიყო. მიფეებმა იოანე უხვი საბოძვარით გამოისტუმრეს.

როგორც ტექსტიდან ჩანს, იოვანე ქ. აბიღოსში ჩასულა. მეფეებს ურჩევიათ, უკან დაბრუნებულიყო. ამრიგად, იოანე ათონელის ექსპედიციამ, რომელიც მოწოდებული იყო ესპანეთში ჩასულიყო და „იქაური ქართველნი“ (ე. ი. ბასკები) მოენახულებინა, ფიასკო განიცადა... (XI ს. ავტორის ტექსტი დაიბეჭდა თბილისში 1946 წელს ი. ჯავახიშვილის პუბლიკაციით). ეს ფაქტი მოხდა X ს. ბოლო წლებში.

ბერძნულიდან ნათარგმნი უკანასკნელი თხზულება, რომელშიც კი ბასკები, „ესპანეთის ქართველები“ მოიხსენებიან, გახლავს „ამბროსი მედიოლანელის ცხოვრება“, სადაც ნათქვამია: „მყის მიიყვანა იგი საქართველოდ, რომელსა იგი სპანიადცა უწოდებენ“ (თარგმანი შესრულებულია XI ს. გასულამდე თეოფილესა და ეფრემ მცირის მიერ). აქ ჩვენთვის საყურადღებოა საქართველო-ესპანეთის იდენტიფიკაცია.

ამ დროიდან მოყოლებული — ვიდრე XVIII ს-მდე — ქართულ წყაროებში „ესპანეთის ქართველები“ აღარ მოიხსენებიან.

მართალია, ქართულ წყაროებში XI ს. ბოლოდან მოყოლებული XVIII ს. შუა წლებამდე ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობის შესახებ არაფერია ნათქვამი, მაგრამ ქართველ საზოგადოებაში არ შეიძლებოდა მიმწყყდარიყო ამ საგანზე ფიქრი; ძნელი დასაჯერებელია, რომ ხალხში მთლად განელებულიყო და დავიწყებულიყო ინტერესი იმ პრობლემისადმი, რომელიც ასე მკვეთრად და ამაღელვებლად ისმებოდა წინა საუკუნეებში. ტრადიციული საზოგადოებრივი აზრის უწყვეტობაზე სრულიად გარკვეულად მიგვანიშნებს XVII ს. ცნობილი ფრანგი მოგზაურის ეან

შარდენის ჩანაწერები, რასაც საკითხის ისტორიისათვის უთუოდ აქვს მნიშვნელობა.

შარდენი თბილისში ჩამოვიდა 1672 წლის სექტემბერში და გაემგზავრა 1673 წლის 28 თებერვალს. მან მოიარა როგორც აღმოსავლეთი, ისე დასავლეთი საქართველო, ვრცლად აღწერა საკუთარი თვალთ ნანახი უამრავი ფაქტი თუ მოვლენა. პირადი შთაბეჭდილებები შეავსო საქართველოს წარსულის შესახებ ცნობებით, რომლებიც ამოკრება ბერძენ, რომაელ და ირანელ ისტორიკოსთა თხზულებებიდან და წინამორბედ ევროპელ მოგზაურთა და მისიონერთა ჩანაწერებიდან.

„შარდენი თავის ნარკვევში საგულისხმო ამბავს მოგვითხრობს. იგი მიიწვიეს ნადიმზე ქართველ მეფესთან. „გამომშვიდობებისას მან მკითხა, — ამბობს შარდენი, — როგორ ბრძანდებოა ჩემი ნათესავი, ესპანეთის მეფე, და ძვირფასი ქვებით მორთული თასით შესვა მისი სადღეგრძელო... დიდხანს ვიფიქრე იმის შესახებ, თუ რანაირად უნდა ყოფილიყო მეფე ესპანეთის მეფის ნათესავი, და მივხვდი, რომ ეს მრავალი ავტორის აზრს ეთანხმებოდა. ესპანელები წარმოშობით იბერიელები არიან. კაპუცინებს ვკითხე, — განაგრძობს შარდენი, — როგორ ესმის-მეთქი ეს ნათესაობა მთავარს“¹⁹.

შეგნიშნავ, რომ შარდენს ყრუდ საქართველოში ჩამოსვლამდეც სცოდნია ესპანელებისა და ქართველების ნათესაობის შესახებ: („...ეს მრავალი ავტორის აზრს ეთანხმებოდა. ესპანელები წარმოშობით იბერიელები არიან“).

ვრცლად არის ლაპარაკი ქართველთა და ესპანეთის იბერიელთა ნათესაობაზე XVIII ს. ცნობილი ქართველი მოღვაწისა და მწერლის ტიმოთე გაბაშვილის სამოგზაურო ჟანრის თხზულებაში (გამოცემულია ე. მეტრეველის მიერ 1956 წ.).

ტიმოთე გაბაშვილმა მოიარა ბევრი ქვეყანა და საშუალება ჰქონდა გასცნობოდა იმდროინდელ განათლებულ ადამიანებს. იგი ესაუბრებოდა ყონსტანტინეპოლისა და იერუსალიმის პატრიარქებს, მთავარეპისკოპოსებსა და ეპისკოპოსებს, ფილოსოფოსებსა და მწიგნობრებს. ტიმოთეს, როგორც ფრიად განსწავლულსა და საინტერესო პიროვნებას, ყველგან პატივითა და ყურადღებით იღებდნენ.

¹⁹ ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში. თარგმანი და გამოკვლევა მ. მგალობლიშვილისა, 1975, გვ. 349—350.

ტიმოთე გაბაშვილი ათონის მთაზე მოგზაურობის დროს გა-
ეცნო XVIII ს. ერთ-ერთ უძლიერეს სასწავლო-სამეცნიერო კე-
რას — ათონის აკადემიას და დაგვიტოვა უაღრესად საინტერესო
წერილობითი ცნობები როგორც აკადემიის სტრუქტურისა და
სასწავლო გეგმების, ასევე აკადემიის რექტორის — ევგენი ბულ-
გარისის შესახებ. ევგენი ბულგარისი თავისი დროის მოწინავე
ადამიანი იყო. მის მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული რო-
გორც ათონის აკადემიის, ასევე კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო
სკოლის აღორძინება.

ვათაპედის (ათონის) აკადემიის შესახებ არსებულ ცნობათა
სიმცირის გამო ტიმოთეს, როგორც თვითმხილველის, ცნობებს
პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება. ტიმოთე გაბაშვილის ცნო-
ბები განსაკუთრებით ღირებულა იმის გამო, რომ ისინი მომდი-
ნარეობენ არა უბრალო ცნობისმოყვარე მოგზაურისაგან, არამედ
ღვთისმეტყველებასა და ფილოსოფიაში განსწავლული ადამიან-
ისაგან, რომელიც არა მარტო უყურებს და ისმენს, არამედ სწავ-
ლობს, იძიებს და აფასებს ნაწახსა და გავონილს.

საგულისხმოა, რომ გაბაშვილი (ისევე როგორც ანტონ პირ-
ველი) ცდილობდა რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის გამოცდი-
ლების გამოყენებას თავის სასწავლო საქმიანობაში. ევროპული
განათლების ახალი მიღწევების დანერგვაზე ათონის აკადემიაში
ფიქრობდა ევგენი ბულგარისიც. ეს გარემოება კი საინტერესოს
ხდიდა ტიმოთესათვის ევგენი სხოლარის სასწავლო საქმიანობას.
ევგენი ბულგარისი ავტორია რიგი საღვთისმეტყველო, დოგმატი-
კურ-პოლემიკური ხასიათის თხზულებებისა (საფიქრებელია,
ფრიდრიხ დიდის რჩევით, ეკატერინე მეორემ იგი რუსეთში მიიწი-
ვია, როგორც დიდი მეცნიერი).

ევგენი ბულგარისთან საუბრებში გაბაშვილმა აღძრა საკითხი
ქართველთა და ესპანეთის უძველეს მკვიდრთა ნათესაობის თა-
ობაზე.

ტიმოთეს თხზულებაში მოცემული ცნობები მრავალმხრივ
საყურადღებოა.

1. გაბაშვილს, XVIII ს. მოღვაწეს, კარგად სცოდნია წინა სა-
უკუნეებში გავრცელებული აზრი ქართველთა და ესპანელთა ნა-
თესაობის შესახებ. ამრიგად, საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის
გამქრალი და მისუსტებული ძველი საუკუნეების გამოძახილი ევ-
როპელი და აზიელი იბერების ურთიერთობის თაობაზე.

2. გაბაშვილის მიხედვით, ქართველი და შპანიელი (ესპანე-

ლი) სინონიმებია. ასეთი შენაცვლება ეთნონიმებისა სიმბოლოა ტურია და უთუოდ იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ანარქიკლი. ასე, მაგალითად, იმავე საუკუნის დიდი ქართველი მეცნიერი და მოღვაწე ანტონ პირველიც (ბაგრატიონი) ივერიის ნაცვლად ხმარობს სპანიას.

საქართველო-ესპანეთის ისტორიულ იდენტიფიკაციას, როგორც ვიცით, ტრადიცია უჭერდა მხარს. გავიხსენოთ, მაგალითად, ათონზე შესრულებულ ძველ თარგმანებში ესპანეთის მაგივრად იბერიის ხმარება და საქართველოს მაგივრად — სპანიისა.

3. ათონის აკადემიის რექტორი ევგენი ბულგარისი ადასტურებს ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობას.

4. ევგენი ბულგარისი აყენებს მიგრაციის საკითხს: ქართველები გადასახლებულან ესპანეთში, ხოლო შემდგომ, „კვლად განმრავლდა რა შპანია, წარვიდენ შპანიელნი ქართლად“. ამ მოძრაობის შედეგად ქართველებს და შპანიელებს ერთნაირი სახელი ეწოდებისო.

5. ევგენი ბულგარისის მიერ განსაზღვრულია, თუ როდის მოხდა შპანიელთა მოსვლა საქართველოში და ქართველთა წასვლა შპანიას. ზოგადად არის თქმული: „ოჯრობასა ქართლისასა ჰეფე და ერნი ქართველნი მოსრულან... და კვლად... წარვიდნენ შპანიელნი ქართლად პირველ ქრისტეს მოსვლისა“.

6. ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობის შესახებ ევგენი ბულგარისის ცნობები ამოუკრეფია ძველი წერილობითი წყარობიდან.

ამით შეიძლება დავასრულოთ საუბარი ძველ ქართულ წყაროებში არსებული ცნობების თაობაზე ჩვენთვის საინტერესო საგანთან დაკავშირებით.

წამოყენებულია ჰიპოთეზები ძველ იბერიელთა მიგრაციის პრობლემასთან დაკავშირებით.

უწინარეს ყოვლისა, გავიხსენოთ ძველი ბერძენი და რომაელი ავტორების შეხედულებანი კავკასიელი იბერებისა და ევროპელი იბერების მოძრაობის შესახებ ისტორიულ წარსულში. რა თქმა უნდა, ეთნიკური ჯგუფების გადაადგილების მათეული გაგება მოკლებულია დამაჯერებლობას და არ სცილდება სავარაუდო მოსაზრებების ფარგლებს. როგორც ზემოთ დავინახეთ, ზოგიერთები მიგრაციის (გგულისხმობთ ევროპელი იბერების გადმოსახლებას კავკასიაში) კონკრეტულ მიზეზებსაც კი ასახელებენ (მიწისძვრები, ნახუკოდროსოროსის ლაშქრობები და სხვ.).

კავკასიელი იბერების პირენეის ნახევარკუნძულიდან მომდინარეობას, როგორც ზემოთ ვთქვით, აღიარებენ: მეგასტენი, ევსევი, ქსანთოპულოსი, პერიეგეტი, ევსტათი, სოკრატე სქოლასტიკოსი, ატალიატე და სხვ. პირენეის იბერების კავკასიიდან გადასახლებას ვარაუდობენ: ვარონი, პლინიუს დიდი, პრისციანი, მაქსიმე აღმსარებელი, გიორგი მთაწმიდელი და სხვ.

სათანადო კონტექსტები ამ ავტორების თხზულებებიდან დამოწმებულია ზემოთ.

დასავლეთის იბერების (resp. ბასკების) პირვანდელი ადგილსამყოფელის საკითხთან დაკავშირებით მიგრაციის ვარაუდს გამოთქვამდნენ ცნობილი ენათმეცნიერები და ისტორიკოსები.

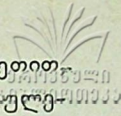
ვილჰელმ ჰუმბოლდტი (1767—1835), რომელმაც ფუძემდებელი ნაშრომები დავეიტოვა ბასკოლოგიაში, აღნიშნავდა, რომ იბერები (resp. ბასკები) კავკასიიდან წავიდნენ დასავლეთში მცირე ზიის გავლით.

ფრანგი მეცნიერი ბოდრიმონი თავის ნაშრომში („ბასკების ისტორია“, 1867) აღნიშნავდა, რომ დასავლეთის იბერიელები გადასახლებული არიან კავკასიიდან და თავიანთ ახალ ადგილსამყოფელს დაარქვეს იბერია.

ფილიპონი იბერიელებს აზიური მოდგმის ხალხად მიიჩნევდა და, მისი ვარაუდით, ისინი ევროპაში მოხვდნენ მცირე აზიის ჩრდილოეთის მიდამოების გავლით (1909 წ.). ფილიპონი ფიქრობდა, რომ როცა იბერთა ტომი აპენინის ნახევარკუნძულზე გამოჩნდა, ორ შტოდ დანაწილდა: ერთი ტალდა (იბერ-სიკანები) დაეშვა იტალიაში, მეორე (იბერები) გაიჭრა გალიაში და დაეუფლა ლიგურიას, პირენეის მთიანი ქედის ორივე მხრიდან კი მოხვდა პირენეის ნახევარკუნძულზე. ნახევარკუნძული მაშინ ეკავათ აფრიკიდან მოსულ ტარტესებს, რომლებიც ეგეოსის კულტურის მატარებელნი იყვნენ. თანდათანობით მოხდა ამ მხარის იბერიზაცია. ფილიპონი უმთავრესად ემყარებოდა ტოპონიმისა და ონომასტიკის მონაცემებს.

ტოპონიმის მასალებზე დაყრდნობით იბერების მიგრაციის საკითხს ეხებოდა აგრეთვე გონგორა—მარტინეცი (1925). მისი ვარაუდით, იბერებმა გადალახეს კავკასიის საზღვრები და ევროპის გავლით შეიჭრნენ პირენეის ნახევარკუნძულის ტერიტორიაზე.

ნ. მარს იბერები და ბასკები პირველხანად ძმურ იაფეტურ ტომებად მიაჩნდა. იბერების მიგრაცია დასავლეთის მიმართულე-

ბით ორი გზითაა ნავარაუდები: ერთი — ზღვაზე სამხრეთით, მცირე აზიისა და ხმელთაშუა ზღვის კუნძულების მიმართულადაა, მეორე — ჩრდილოეთით მატერიკზე, შავი ზღვის ჩრდილო-სანაპიროზე და ევროპის სამხრეთით. ნ. მარის ერთ-ერთ ნაშრომში ნაჩვენებია ბასკების მიგრაციის ასეთი გზა: ვანის რაიონი — მტკვრისა და რიონის აუზი — შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპირო — სოხუმთან შორდებიან კავკასიას, რომ ბოლოს და ბოლოს აღმოჩნდნენ პირენეის ნახევარკუნძულზე ისევ იმ ივერებთან მეზობლობაში, რომლებიც ადრე გადასახლდნენ და რომლებთანაც მეზობლობდნენ ჯერ მცირე აზიაში და შემდგომ კავკასიაში. მართალია, არ არის ნათელი იბერების (ივერების) მარშრუტი — საზღვაო (სამხრეთით) თუ სახმელეთო (ჩრდილოეთით). მაგრამ ზოგიერთი ყოფილი ელემენტისა და მატერიალური კულტურის პროტოისტორიული ძეგლის მიხედვით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პირენეის იბერიელები დაკავშირებულნი იყვნენ ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთის კუნძულებთან, სადაც შეიძლებოდა დროებით შეესვენებინათ მცირე აზიიდან ზღვით წამოსულ იბერებს. ისინი უთუოდ იყვნენ კიპრსა და სიცილიაში (გეოგრაფი ეფორი ამტკიცებდა, რომ იბერები სიცილიის პირველი ბინადარნი არიან). სიცილია, — თუ დავუშვებთ ზღვით გამგზავრებას, — შეიძლებოდა ყოფილიყო უკანასკნელი ეტაპი იბერთა მოძრაობისა ესპანეთის მიმართულებით. ასეთია ნ. მარის აზრთა მსვლელობა.

ფრანსუა დიუურკოს სიტყვით, დასავლეთი და ცენტრალური ევროპის პირვანდელი ბინადარნი აღმოსავლეთიდან (კავკასიიდან) გადმოსახლებული იაფეტური იბერიელები არიან, — მათი ნაშთია დღეს ბასკების შვიდი პროვინცია ესპანეთსა და საფრანგეთში.

შეიძლებოდა დაგვესახელებინა სხვა მეცნიერებიც, რომლებიც აღიარებენ საქართველოდან იბერების გადასახლებას პირენეის ნახევარკუნძულზე, მაგრამ მათზე სიტყვას არ გავაგრძელებ, რადგანაც ყოველი მათგანი ისევ და ისევ დეკლარაციული განცხადებით კმაყოფილდება მხოლოდ.

დაბოლოს, მიგრაციის საკითხთან დაკავშირებით გავეცნოთ პროფ. რენე ლაფონის შეხედულებას.

რენე ლაფონი აღნიშნავდა: არა ჩანს სარწმუნო ისეთი ვარაუდი, რომ ხმელთაშუა ზღვის ენები მიეკუთვნებიან ენათა დიდ ოჯახს, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიიდან პირენეებამდე და რომლის დიდი ნაწილი ინდოევროპელთა გაძლიერებისას

შთაინთქა. ამის კვალი უნდა დარჩენილიყო სადმე — ამ ორ უკვე აღურეს წერტილს შორის შოთავსებულ უზარმაზარ ტერიტორიაზე. დღემდე ასეთი კვალი აღმოჩენილი არ არის. ამრიგად, ძნელია ვიფიქროთ, — განაგრძობს ლაფონი, — რომ კავკასიიდან პირენეებამდე გადაჭიმული იყო ეთნიკური ჯგუფები, რომლებიც ერთ ენობრივ ოჯახს განეკუთვნებიან. დარჩა მიგრაციის ჰიპოთეზა: მცირე აზიიდან ან რომელიმე მეზობელი რაიონიდან დაიძრა ტალღა ხალხისა პირენეების მიმართულებით. ლაფონი ამბობს, რომ, რაკი ბასკური ადრეული ფორმები პერპინიანისა და ნარბონის ახლოს იყო გავრცელებული და ბასკურის მსგავსი გეოგრაფიული სახელწოდებანი ანტიკური ხანიდან მოყოლებული შეიმჩნეოდა სამხრეთ აღმოსავლეთსა და სამხრეთ ესპანეთში, ბუნებრივია ვიფიქროთ — იმიგრანტები ორი „ილიბერის“, ანუ ორი ბასკური „ახალი ქალაქის“ დამაარსებლები, ზღვით მოვიდნენ, მაგრამ მიგრაციის ჰიპოთეზა არ დამტკიცდება მარტოოდენ ენათმეცნიერული მონაცემების მიხედვით. უნდა მოვიშველიოთ ისტორიისა და არქეოლოგიის მონაცემებიც.

1920 წელს ნ. მარი შემდეგ ჰიპოთეზას გეთავაზობდა:

როდესაც ვლადიმერ კარტველურ-კავკასიური მოდგმის ხალხების მიერ დასავლეთის კულტურაში შეტანილ წვლილზე მეტალურგიის დარგში, უნდა ვიცოდეთ, რომ ისინი დახელოვნებული იყვნენ ლითონის დამზადების ტექნოლოგიურ პროცესებში, და ეს ცოდნა გამომდინარეობდა მათი ეთნო-კულტურული ცხოვრების ხასიათიდან. დროთა ვითარებაში შეიქმნა ახალი წიაღისეული მადნების მოპოვების მოთხოვნილება, რაც აიძულებდა კავკასიელებს აყრილიყვნენ და დასდგომოდნენ შორეულ გზას გარკვეული მიმართულებით. ეს „ხალხი—მეტალურგი“, ექვსგარეშეა, საჭიროებდა ლითონს, უწინარეს ყოვლისა, თავიანთი ტომობრივი მეურნეობის (მეტალურგიის) სხვადასხვა დარგის განვითარებისათვის, განსაკუთრებით მიწათმოქმედებისათვის, და მშობლიურ ქვეყანაში მადნეულობის გამოლევის, ანდა ამ მადნეულის ტექნიკური თვისებების უვარგისობის გამო მიეშურებოდნენ დასავლეთის მიმართულებით ახალი მადნეულის მოსაპოვებლად, ისე როგორც მწყემსების მომთაბარე ტომები მიეშურებიან ახალი საძოვრებისაკენ. ეს იყო არა ხალხთა დიდი გადასახლების, არამედ ქართველურ-კავკასიური ტომების განზნენვის, ცალ-ცალკე დასახლებების ეპოქა. კავკასიელები მიდიოდნენ, ცალ-ცალკე სახლდებოდნენ და საბოლოოდ ეფუძვნებოდნენ იქ, სადაც პოულობდნენ საჭირო

ლითონების მადნებს იმ რთული სამეურნეო ცხოვრების გასაუმჯობესებლად, რომელიც დაკავშირებული იყო მათი მატერიალური კულტურის პირველსაწყისთან და წყაროსთან — მეტალურგიასთან, — მეტალურგიამ კი იმთავითვე განსაზღვრა მათი საზოგადოებრივი მრწამსი, მათი რელიგია, მათი ფსიქოლოგია... პირენეის ნახევარკუნძული (დღევანდელი ბასკონია) კი უხსოვარ დროიდან ცნობილი იყო მთელ მსოფლიოში, როგორც უმდიდრესი მეტალურგიული საბადოების ქვეყანა.

ამრიგად, ნ. მარი ვარაუდობდა, რომ ქართველურ-კავკასიური მოდგმის რამდენიმე ჯგუფმა შეაღწია დასავლეთში, პირენეის ნახევარკუნძულზე, უმთავრესად ლითონის მოპოვებისა და დამზადების საქმეებისათვის. ამასთანავე, მათ ახალ ტერიტორიაზე მიიტანეს მეტალურგიული კულტურა, რომლის მდიდარი ტრადიციები მშობლიურ კავკასიაში იყო შემუშავებული.

რამდენიმე ათეული წლის წინათ გამოთქმულ ამ ჰიპოთეზას ეჭვიმუტანლად ეხმაურება დღევანდელი არქეოლოგიის მონაპოვარი: 1965 წელს არქეოლოგმა ფუსტემ გათხარა 5000 წლის წინანდელი სპილენძის საბადო, სადაც აღმოჩნდა ზვავის შედეგად დაღუპულ ადამიანთა ჩონჩხები. რიგიანად არის შენახული ორმოცამდე თავის ქალა. ფუსტეს დასკვნით, ისინი განეკუთვნებიან ე. წ. კავკასოიდური რასის გვიანდელ ვარიანტს“. ამ აღმოჩენების საფუძველზე არქეოლოგიური საზოგადოების პრეზიდენტი მალუკარ დე მოტი აღნიშნავდა, რომ ენეოლითურ ხანაში ესპანეთი „იზიდავდა კავკასიური წარმოშობის ადამიანებს, რომელთა კულტურა დაკავშირებულია ლითონის დამზადების ხელობასთან“. ფრიად სიმპტომური გარემოებაა: ქართველური ტომები ხომ ცნობილი იყვნენ, როგორც მეტალურგიული კულტურის ჩატარებლები!

პაულ კრეჩმერი ერთგან წერდა: თუ ჩვენ წინ ენობრივი გამოცემა არ გვიძევს, თავის ქალები ვერ გვეტყვიან, თუ რა ენაზე ლაპარაკობდნენ ოდესღაც მათი მატარებლებიო. ეს მართალია, — რამდენადაც საქმე ეხება ენას, — მაგრამ ბასკონიაში ამ ხუთი ათასი წლის წინათ ზვავის შედეგად დაღუპული ორმოცი მემალაროელის თავის ქალები თითქოს აშკარად გვეუბნებიან, რომ მათი მატარებლები კავკასიურ მოდგმას მიეკუთვნებოდნენ.

პრეისტორიული და პროტოისტორიული არქეოლოგიური და ეპიგრაფიკული გამოკვლევები ესპანეთში, ამასთანავე, საფრანგეთში ჩატარებულ არქეოლოგიური გათხრები, უნდა ვიფიქროთ,

საიმედო მასალებს გამოავლენენ ბასკურ-კავკასიური პიპოტუნის თვალსაზრისით.

აქვე მინდა დავსძინო, რომ საინტერესოა უძველესი (ქვის ხანის) სამარხების (აკლდამების), ანუ დოლმენების გარკვეული ტიპის არსებობა, ერთი მხრივ, პირენეის ნახევარკუნძულზე, და, მეორე მხრივ, კავკასიაში (აფხაზეთში და სხვაგან). როგორც უკანასკნელი ხანის არქეოლოგიური გათხრები ამტკიცებენ, პირენეის ნახევარკუნძულის ადრეული დოლმენები განსაკუთრებით უახლოვდებიან კავკასიურ ანალოგიურ ძეგლებს. ამ ტიპის დოლმენები ინვენტარის ხასიათითაც უახლოვდებიან ერთიმეორეს. ფიქრობენ, რომ, რაკი კავკასიის უძველესი დოლმენები ბასკების ადგილსამყოფლის ძეგლებთან პოულობენ გასაოცარ სიახლოვეს, შესაძლოა, ეს მოძრაობა სწორედ იქიდან (დასავლეთიდან) უნდა დაწყებულიყო. კავკასიაში ეს ახალმოსულები ძირითადად მაიკოპის კულტურის მატარებელ ტომებთან შედიან კონტაქტში. შავიზღვისპირეთის მეგალითური კულტურის ბასკურ სამყაროსთან დაკავშირება, ცხადია, მოითხოვს ჩაღრმავებულ ძიებებს და, საერთოდ, არქეოლოგიური გათხრების ფართო მასშტაბით წარმოებას.

ასევე საგულისხმოა ანთროპოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებაც ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით. ფრიად საგულისხმოა, რომ კავკასიის აბორიგენული მოსახლეობის გენეზისი უშუალოდ უკავშირდება ინდონეზო-აუსტრონეზიური რასის წარმომავლობის საკითხს, რასაც პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ბასკურ-კავკასიური თეორიისათვის.

ფრ. ენგელსი, ეხებოდა რა დასავლეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის საკითხს, აღნიშნავდა:

„თავისი წინამორბედებისაგან განსხვავებით ამ რასის ადამიანები (იგულისხმებიან იბერები. — შ. ძ.) გულდაგულ მარხავდნენ თავიანთ მიცვალებულებს, ამიტომ ჩვენამდე შემოინახა თავის ქალებისა და ჩონჩხების საკმარისი რაოდენობა, რომელთა მიხედვით შეიძლება მათი სხეულის აგებულების შესახებ მსჯელობა. გრძელი თავის ქალები, მცირე სიმაღლე (დედაკაცებისათვის დაახლოებით 1, 46, მამაკაცებისათვის 1, 65 სმ), დაბალი შუბლი, არწივისებური ცხვირი, გამოხატული წარბზედა რკალები, დახვეწილი ყვრიძალები და სუსტად განვითარებული ყბები, მიგვანიშნებენ რასას, რომლის უკანასკნელი წარმომადგენლები დღეს ბასკები არიან. ნეოლითური მოსახლეობის არა მარტო ესპანეთის, არამედ საფრანგეთის, ინგლისისა და გერმანიის მთელი ტერიტორიისა, ყოველ შემთხვე-

ვაში რაინამდე, ეკუთვნოდა, როგორც ჩანს, იბერიულ რასას, არი-
ლების მოსვლამდე იტალია აგრეთვე დასახლებული იყო მსგავსი
დაბალტანიანი რასით, ბასკებთან მათი მეტნაკლებად შორეული ნა-
თესაობის შესახებ ამჟამად ძნელია მსჯელობა²⁰.

ბასკების თავდაპირველ საცხოვრისთან დაკავშირებით ფრ. ენ-
გელსი ამბობდა, რომ ბასკები ყოველ შემთხვევაში დასავლეთ ევ-
როპაში სამხრეთიდან მოვიდნენ.

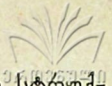
საბჭოთა მეცნიერი, აგრობიოლოგიური მეცნიერების ცნობი-
ლი წარმომადგენელი აკადემიკოსი ნ. ვაეილოვი თავის წიგნში
„ხუთი კონტინენტი“ (1962) გვიამბობს:

„...სამოც ქვეყანაში არაერთგზის მოგზაურობისას ჩვენ არც
ერთხელ არ გვინახავს მოსავლის აღების ასეთი მეთოდი, და მხო-
ლოდ შემდგომ მსგავს ხერხს ჩვენ წავაწყდით შთაგორიან დასავ-
ლეთ საქართველოში — ლეჩხუმში, სადაც ამას წინათ აღმოჩენილ
იქნა ხორბლის შესანიშნავი ენდემური ჯიში, რომელიც გენეტურად
ყველაზე ახლო დგას ნამდვილ სპელტასთან. ამგვარად, აგრონომი-
ულად და ბოტანიკურად დადგინდა გასაოცარი კავშირი ჩრდილოეთ
ესპანეთსა და საქართველოს შორის, ამასთანავე, თვით ობიექტი და
თავად აგროტექნიკა იმდენად სპეციფიკური და განუმეორებელია,
რომ არავითარ ეჭვს არ იწვევს ამ კავშირის ღრმა მნიშვნელობაზე:
...ნე მახსოვს, რა მღელვარებით ისმენდა აკადემიკოსი ნიკო მარი
ჩვენს მონათხრობს ამის შესახებ. მისთვის ეს ფაქტი იყო საუკე-
თესო დადასტურება იმ თეორიის სისწორისა, რომლის მიხედვი-
თაც ჩრდილოეთ ესპანეთის ხალხები ენის მხრივ გენეტურად და-
კავშირებული არიან ერთსაერთო ოჯახთან—კავკასიელ ხალხებთან“.

საგნის სპეციალისტები ყურადღებას მიაქცევენ ბასკური და
ქართული ხალხური სიმღერების პარალელურ ნიშნებზე (ზიგფრიდ
ნადელი²¹, შალვა ასლანიშვილი, ვაჟა გვახარია და სხვ.). მსგავსება
შენიშნა ნიკო მარმაც თავის მოგზაურობის დროს. პროფესორი შ.
ასლანიშვილი თავის წიგნში „ნარკვევები ქართული ხალხური სიმ-
ღერების შესახებ“ (თბილისი, 1954) გვარწმუნებს, რომ, გარდა
სტრუქტურული პარალელიზმისა, პირენეის ნახევარკუნძულის სიმ-
ღერებისა და ქართული პოლიფონიური წყობა ამჟღავნებს მრავალ
საერთო ინტონაციას მელოდიკაში, ამის კლასიკური ნიმუშია კატა-
ლონიურ-ბასკური „ნანა“, რომელიც არა მხოლოდ ინტონაციურად

²⁰ Ф. Энгельс, К истории древних германцев. К. Маркс и Ф.
Энгельс. Сочинения, XVI, часть I, Москва, 1937, с. 311.

²¹ Georgische Gesänge, 1933, ბერლინი.

იპყრობს ყურადღებას თავისი სრულიად განსაკუთრებული სტრუქტურით, არამედ იგი ტექსტუალურადაც ემთხვევა ქართულში დადასტურებულ აკვნის „ნანას“ ვარიაციებს. ავტორის სიტყვით, ჩრდილოეთ ესპანეთისა და ქართული ხალხური სიმღერების მსგავსებას ადასტურებს არა მარტო ქართული სიმღერის — „ბუნდოვან გულსა“ განსაცვიფრებელი მსგავსება ჩრდილოეთ ესპანეთის სიმღერასთან — „ტოროლა“, არამედ აგრეთვე საბჭოთა ეთნოგრაფის ტოლსტოის სტატიაში — „ესპანური ხალხური მუსიკა“ მოყვანილი სიმღერები და საკრავი ჰანგები, რომელთა სიახლოვეც ქართულ ხალხურ სიმღერასთან არავითარ ეჭვს არ ბადებს. ასლანიშვილი დაასკვნის, რომ „იავ-ნანას“ ვარიანტის მელოდია შემონახულია ჩრდილოეთ ესპანეთში. საგულისხმოა, რომ ბასკურ სიმღერებს უდარებენ ისეთ ქართულ სიმღერებს („ოროველა“, „ნანა“, „კალოური“, „ურმული“ და სხვა.), რომლებიც განეკუთვნებიან ქართული მუსიკალური ფოლკლორის უძველეს ფენას და ხასიათდებიან დიდი არქაიზაციით.

გავცეთ პასუხი კითხვას: საიდან წარმოდგება ეთნონიმი იბერი, ე. ი. გასარკვევია სახელწოდების ისტორია, სიტყვის ეტიმოლოგია.

ჯერ კიდევ 1906 წელს ნ. მარმა წამოაყენა შემდეგი პრინციპული ხასიათის დებულება: კავკასიის გეოგრაფიული სახელწოდებანი, რომლებიც დაცული აქვთ უცხოელებს, პირველ ყოვლისა, კლასიკოსებს, ყოველთვის ტრანსკრიფციითაა წარმოდგენილი, ან ადგილობრივ სახელწოდებათა თარგმანით. ქართული ენის ფონეტიკა საშუალებას იძლევა წარმოვადგინოთ გეოგრაფიული ტერმინის — *Иберія* კავკასიური პროტოტიპი, რომელმაც მოასწრო არა მხოლოდ ეცვალა სახე მშობლიურ ნიად აგზე, არამედ სხვადასხვა ფორმით დაშლილიყო დროისა და სივრცის შესაბამისად, ე. ი. ადგილობრივ კილო-თქმათა განვითარების შესაბამისად²².

ეს დებულება სავსებით გაამართლა შემდგომმა ძიებებმა.

აკად. ს. ჯანაშიამ მიიღო დასკვნა, რომ ყველა სხვა ხალხი, რომელთათვისაც აღმოს. ქართველები ცნობილი იყვნენ ან არიან,

²² Н. Марр, Крещение армян, грузин, абхазов и аланов святым Григорием (Арабская версия). «Записки Восточного Отделения Русского Археологического Общества», т. XVI, выпуск IV, 1906, с. 166.

ხმარობს ქართველთა ტომის და ეროვნების აღსანიშნავად არა ტერ-
მინს „ქართველ“-ს, არამედ სხვა სახელწოდებებს, რომლებიც სა-
თანადო ანალიზის შედეგად ყველა ერთ ფუძეზე დადის, ეს არის
„იბერი“.

ჩვენ დანამდვილებით არ ვიცით, როდის შეითვისეს ეს სახელი
ბერძნებმა, მაგრამ, როგორც ზემოთ ითქვა, III ს-ში (ძველი წელთა-
ღრიცხვით) ეს სატომო სახელი ბერძნულ მწერლობაში შესულია
და იგი ქართველ ხალხს აღნიშნავს. სტრაბონის გეოგრაფი-
აში იბერ ამ ფორმითაა მოცემული — Ἰβηρις და ქვეყანაც —
ქართლი იბერად — Ἰβηρία იწოდება. ამავე ფორმით იხმა-
რება ეს სახელი შემდეგდროინდელი მწერლების თხზულებაშიც
(პლუტარქი, პტოლემე, აპიანე და სხვ.).

გვიანდელ ბერძნულ და ბიზანტიურ მწერლობაში გვხვდება
ივიერი, ივიორ (აქედან: ივერია). სომხურ მწერლობაში იხმარე-
ბა (ი)ვირ(ქ), რომელიც მიღებულია წინამავალი უმახვილო ხმოვ-
ნის დასუსტება-გაქრობით.

რომაელებმა ქართველთა აღსანიშნავად დაამკვიდრეს სახელ-
წოდება ჰიბერი (Hiber). ამ ფორმას ხმარობდა ყველა, ვინც ლათი-
ნურად წერდა: ტ. ლივიუსი (გარდ. 17 წელს ახ. წ.). პომპონიუს მელა
(წერდა 44 წლის მახლობლად ახ. წ.), პლინიუს სეკუნდი და სხვ.

გრაძატიკოსი პრისციანი თავის „გრაძატიკის სახელმძღვანე-
ლოში“ წერდა:

„...საკუთრივ Hiberes-ად იწოდება ტომი, გამოსული იბერები-
დან, რომლებიც არმენიის გადაღმა ცხოვრობენ და რომლის სახელ-
წოდების მხოლობითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვის ფორმაა
Hiber (ნათ. Hiberis), ხოლო ბერძნებთან Ἰβηρη (ნათ. Ἰβηρις).
სხვებს კი უწოდებენ Ἰβηრიდ-ს (ნათ. Ἰβηριον), ესპანელის გაგე-
ბით; ხოლო Hiber, ნათ. Hiberis-ს როდესაც ვლაპარაკობთ იმ ტო-
მზე, რომელიც არმენიის ახლოს ცხოვრობს; Hiberus, ნათ. Hiberi
კი მდინარეა“.

იშვიათად გვხვდება iber, iberes, Hiberia.
იბერი ეთნონიმს ეტიმოლოგიურად უკავშირებენ იმერი-ს (და-
სავლურ-ქართული ტომია).

ფრანგი ისტორიკოსი პროფ. სენ-მარტენი ამბობდა: საქართვე-
ლოს დასავლეთის მხარეს ეწოდება იმერეთი. ამ სიტყვას თუ მო-
ვაცილებთ დაბოლოებას „ეთ-ი“, რომელიც სიტყვას ემატება
ქვეყნის აღსანიშნავად, დაგვრჩება სიტყვა იმერი-ი, რომელიც გა-

ნირჩევა ძველი კლასიკური სახელწოდებისაგან მხოლოდ ერთი ბგერით: ბ-ს ნაცვლად აქ არის მ. ეს ორი ბგერა კი ხშირად ერთმანეთს ენაცვლება. ეს სიტყვა იმერეთი... არსებობდა პომპეუსის საქართველოში შემოსვლის დროს. მართლაც, რომაელები შემოვიდნენ კავკასიაში იმერეთიდან და ამიტომაც სახელწოდებამ — იმერმა, რომელიც მათ პირველად მოესმათ და მათი გამოთქმით ადვილად გადაიქცა იბერად, მოაგონა დასავლეთის განთქმული ქვეყანა. ეს სახელი, — განაგრძობს ავტორი, — მათ მიაწერეს მთელ საქართველოს. სხვანაირად შეუძლებელია აიხსნას, თუ საიდან წარმოდგა იბერიის სახელწოდება ბერძნულ-ლათინურ გეოგრაფიაში“. სენ-მარტენი დასძენს, რომ ჰიპოთეზა კავკასიის იბერიისა და ესპანეთის იბერიის იგივეობის შესახებ აქედან წარმოდგაო²³.

იბერ-იმერ ფუძეების იდენტობას სხვა ავტორებიც აღიარებდნენ (ნ. მარი, ი. ჯავახიშვილი, პ. უსლარი, რ. ბლეიზშტიენერი და სხვ.). მარი ფიქრობდა, რომ ი მ ე რ ტერმინის ძველი ფორმაა ჰ ი მ ე რ resp. ჰ ი ბ ე რ.

იბერ სატომო სახელი ეტიმოლოგიურად უკავშირდება არა მხოლოდ იმერეთს, არამედ საქართველოს დასავლეთის და სამხრეთის რაიონების სხვა ქართველი ტომების აღმნიშვნელ ტერმინებსაც.

ნ. მარი იმავე ნაშრომში, სადაც მსჯელობს იბერ-იმერ-ის ფონეტიკურ იგივეობაზე, იბერ ფუძეს უკავშირებს სამხრეთ საქართველოს მხარის სპერ-ის სახელწოდებას. სპერი ბაგრატიდების მშობლიური კუთხეა და მდებარეობს კოროხის ზემო წელზე. ნ. მარი აღნიშნავს, რომ სპერ ანდა სპირ.-esp. ისპერ / —ჰისპერ / ანდა ისპირ / ჰი-სპირ / ძველად ვრცელი ქვეყანა იყო და იგივე ტერმინი ივარაუდება ბერძნულ ფორმაში — Σπ-απ-ι-π-ι-ε, სადაც თუ ეკვივალენტია ქართული პრეფიქსისა სი, resp. /ჰ/ ი (მეგრული ო-ს პარალელი რომ არის) და ადგილის აღმნიშვნელ სიტყვებში გვხვდება. — it კი ორეულია მხარეთა აღმნიშვნელი ქართული სუფიქსებისა (ით, ეთ და სხვ.).

ჩვენთვის საინტერესო იბერ ფუძეში ნ. მარი ასეთი ფონეტიკური გადასვლების ვარაუდს გვთავაზობს: მისი ძველი სახეობა უნდა ყოფილიყო ჰბერ (შეადარე რომაელი მწერლების თხზულებებში დადასტურებული ჰიბერ), ქართული ენის ბგერობრივი

²³ Vivient, de S-t Martin, Recherchs sur les populations du Caucase, 1820, Paris.

ცვლილებების მიხედვით კანონზომიერია (პ-ს ს-ში გადასვლით) **სბერ** ფუძის მიღება, ხოლო წინამავალ ყრუ თანხმომთან **(ს)** მომდევნო მუდერის **(ბ)** დაყრუებით (პროგრესული ასიმილაცია) გამომჟღავნდა **სპერ** ფუძე, რომელიც, როგორც ვიცით, რეალურად არსებული ფუძეა ქართულ გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში. ამრიგად, **ჰბერ-სპერ** ვარიაციული ფორმებია ერთი და იმავე ქართული ეთნიკური სახელწოდებისა.

იბერ-იბერია ტერმინის ანალიზს ჩვენ უფრო შორეულ ეპოქაში მივყავართ.

როგორც ვიცით, სიტყვა **იბერია** ბერძნულ წყაროებში ძვ. წელთაღრიცხვით VI ს-მდე არ გვხვდება. ირკვევა, რომ **იბერ**-ის უძველესი ფორმაა **სასპეარ**. ჰეროდოტეს ცნობით, კოლხების გვერდით და კოლხებსა და მიდელებს შუა სასპეარები ცხოვრობენ.

ჰეროდოტეს შემდეგ სასპეარების შესახებ ცნობა მოეპოვება ქსენოფონტეს და აპოლონიოს როდოსელს (III ს. ძვ. წ.). სტრაბონი ამ ეთნონიმს განსხვავებული ფორმით ასახელებს: **სუსპირიტიდა**.

„ისტორიის მამის“ ჰეროდოტეს **სასპეარები** მერმინდელი ბერძენი მწერლები **იბერები** არიან. „არავითარი სხვა რაციონალური ახსნა არ შეიძლება მოვუძებნოთ არც იმ კითხვას, თუ ვინღა იყვნენ სასპეარები და სად გაქრნენ ისინი შემდეგში ასე უკვალოდ; უკეთეს მათ მხოლოდ სახელი არ გამოიცვალეს „იბერებად“, ან იმ კითხვას, თუ საიდან გაჩნდნენ ასე მოულოდნელად ეს იბერები“ (ს. ჯანაშია).

ჯერ კიდევ პ. უსლარმა გამოთქვა აზრი, რომ ჰეროდოტეს **სასპეარები**, სტრაბონის **სასპირიტიდა**, სამხრეთ საქართველოს **სპერი** ერთსა და იმავე ობიექტს განეკუთვნება. ეს იგივე ისტორიული **იბერია**ა. ჰეროდოტეს **სასპერ-საპირი** ახსნილია ქართული საიბეროთი. ცნობილი კავკასიოლოგის აზრით, სასპირები მერმინდელი ქართველები არიან და ისინი ამიერკავკასიაში ცხოვრობდნენ. **სპერის** არაბულ-თურქული ფორმაა **ისპირ**.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ საყოველთაო გავრცელება **იბერ**-ფუძისა მოწმობს მის დიდ სიძველეს და მნიშვნელობას.

პირენეის იბერებთან კავკასიის იბერების დაკავშირების პრობლემისათვის ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს იმის აღიარებას, რომ **იბერი**, **იბერია** ქართული წარმოშობის ტერმინებია; ეს ფუძე

ძირგამდგარია უძველესი ქართველი ტომების სახელწოდებებში. მრავალფეროვანი ვარიანტების სახით რომ შემოუნახავს ისტორიას.

ისიც საგულისხმოა, რომ **იბერ-იბერია** სიტყვების თავდაპირველი ძირი უკავშირდება წყლის ცნებას. ასეთი დაკავშირება უცხო არ არის ევროპის იბერიისთვისაც. ამ ეთნონიმის წარმოქმნა დაიკვანება წყლის კულტის არსებობასთან, რაც დადასტურებულია როგორც კავკასიაში, ისე პირენეის მთებში. აქაც სრული ერთიანობა-ერთობლივობაა.

რა ეტიმოლოგია აქვს ევროპულ ეთნონიმს **იბერ**, აქედან — **იბერია**?

ამ სიტყვის (ბერძნ. *iberia*, ლათინ. *Hiberes*; ბერძნ. *iberia* ლათინ. *Hiberia*) ეტიმოლოგიის შესახებ რამდენიმე მოსაზრება არსებობს.

როგორც ვიცით, ევროპული ტერმინი ლიტერატურულ წყაროებში დადასტურებულია VI ს-დან (ძვ. წ.).

ამ ეთნონიმს უკავშირებენ მდინარის სახელწოდებას **Iber**: **Ibers** (კატალონია) და **Ibero** (ნავარაში) და სხვ.

ბასკურ ენაში გვაქვს **იბარ** — „ჭალა“ და მასთან დაკავშირებული **იბაი** „მდინარე“, **იბონ** „მთის ტბა“, **იბი** „ნაკადული“, **იბი**, **იბასო** „ფონი“ და სხვ., აქედან **იბია**, **იბის**, **იბილლა** (ძვ. ლიბიაში, დადასტურებული აქვს სტეფანე ბიზანტიელს), თანამედროვე — **იბასო** „ფონი“ და სხვ., აქედან **იბია**, **იბის**, **იბილლა** (ძვ. ლიბიაში, ბაპია „ყურე“ და სხვ.

იბერ-ში ზოგიერთმა გამოყო ბასკური **იბ** „მდინარე, წყალი“ — **ერრი** „ხალხი, ერი“, ე. ი. მივიღეთ „მდინარის ხალხი“, ან „მდინარის დასახლება“, თუმცა არ გამოირიცხება ასეთი ეტიმოლოგიაც: **იბ** — არ, სადაც არ ნიშნავს: „მამაკაცი, კაცი“ (შდრ. **არრ-ება** „და, ძმა“, სიტყვასიტყვით: „მამაკაცის ნათესავი ქალი“, „ნაპბარ-ნაბარ“ „ნავარელი“; სიტყვასიტყვით: „ნავის კაცი — ტაფობის კაცი“).

ამრიგად, ევროპული ეთნონიმი (**იბერ**) გადაჯაჭვულია მდინარის, წყლის სახელწოდებებთან და ამასთან დაკავშირებით დასმულია საკითხი პირენეის ნახევარკუნძულზე წყლის კულტის არსებობის შესახებ. ისიც ცნობილია, რომ ქართული ეთნონიმის **იბერ**-ის სახესხვაობად მიჩნეულია **ტაბალ** (ძველი ქართული ტომის სახელია). **ტაბალურ** ხატოვან წარწერებში **ტაბალების** ქვეყანა აღნიშნულია იდეოგრაფიით, რომელიც იხსნება როგორც „წყალი“ და მთლიანად ქვეყნის სახელი ამოშიფრულია როგორც „წყლის ქვეყანა“, ხოლო ამ ქვეყნის სახელწოდება — როგორც „წყლის, ანუ ზღვის, ქვეყ-

ნის ხალხი²⁴. ისიც აღსანიშნავია, რომ ჰიბერი მდინარესაც ერქვა აღმოსავლეთ საქართველოში. ასე, მაგალითად, პლინიუს სეკუნდი თავის Naturalis Historia-ში. იმ ადგილას, სადაც საუბარია მდინარე მტკვრის აუზში მოსახლე ტომების შესახებ, მესხების საზღვრად იმ მიმართულებით, რომელიც კერაუნის მთებისაკენ იყო მიპყრობილი, მდინარე ჰიბერს თვლის. კერაუნის მთებად კავკასიონის მთების ერთი ნაწილი იყო ცნობილი. ამ ცნობის საფუძველზე ვარაუდობენ, რომ მესხების საზღვრად ჩრდილოეთის მხარისაკენ ერთი მიმართულებით I ს. მეორე ნახევარში (ახ. წ.). მტკვრის შენაკადი მდინარე ჰიბერი ყოფილა.

ბუნებრივად ვლებულობთ ასეთ დასკვნას: თუ ევროპის იბერია და კავკასიის იბერია ერთი და იგივე სახელწოდებებია, მაშინ ცხადია, უნდა გამოვრიცხოთ ამ ტერმინის „დასავლური წარმოშობა“ და ამოსავლად მივიჩნიოთ ის ეტიმოლოგია, რომელიც მიღებულია ისტორიულად ცნობილი ქართველი ტომების სახელწოდებათა ანალიზის შედეგად, რაზედაც გვქონდა საუბარი ზემოთ.

განვიხილოთ შეხედულებები ქართული და ბასკური ენების ნათესაობის შესახებ.

ბასკური და ქართული (resp. კავკასიური) ენების ნათესაობა არ შეიძლება მივიჩნიოთ ენათა ისეთ გენეტურ მიმართებად, რომელიც აშკარა და ხელშესახებია ზედაპირული ლინგვისტური შედარების საფუძველზე. ეს ნათესაობა უთუოდ ენის სიღრმეებში უნდა ვეძიოთ. საფიქრებელია, აქ ღრმად დაფარულ ნათესაობასთან გვაქვს საქმე და მხოლოდ ფაქიზი ანალიზი გამოავლენს ამ საკმაოდ დაშორებული ენობრივი ჯგუფების შესაძლო თავდაპირველ ერთიანობას. საბურველი, რომელიც ფარავს ქართულ-ბასკურის ურთიერთობას, არ უნდა გვაფრთხობდეს, რამდენადაც მომავალი ჩალრმავებული ძიებები, — და არა ფრაგმენტული კვლევა, — ფარდას ახდის მრავალ საიდუმლოებას, ბასკურ-კავკასიური ენების წიაღში რომ არის ჩამარხული და რაც თავის სიმპტომატურ გამოვლენას პოულობს დღემდის დადასტურებულ უაღრესად ანგარიშგასაწევ პარალელებში და გასაოცარ მსგავსებებში. ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა ყველაზე უფრო მიმზიდველი და დასაბუთებული ჩანს ბასკოლოგიაში.

ბასკური და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის კვლევა

²⁴ E. Forrer, Die helhitische Bilderschrift, გვ 57.

პრავალ სიძნელესთან და არცთუ ადვილად გადასალახავ დაბრკოლებასთან არის დაკავშირებული.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართული და ბასკური (resp. ძველიბერიული?) ენები ძალიან ადრე დაშორდნენ ერთმანეთს. რაკი დატოლების მომენტი შორეულ წარსულშია სავარაუდებელი, ბუნებრივია, ისინი ისტორიული განვითარების მანძილზე რადიკალურად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან და სხვადასხვა მიმართულებით განვითარდებოდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ენას მძლავრად ატყვია კონსერვატიულობის ნიშნები როგორც გრამატიკულ აღნაგობაში, ისე ლექსიკის სფეროში. ქართული და ბასკური ენები ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს არქაულობის შენარჩუნების თვალსაზრისით, მაგრამ ეს გარემოება არ გამოირიცხავს ამ ენებში დროის ფაქტორით გამოწვეული მკვეთრი დიფერენციაციის აღიარებას. გარდა შინაგანი ევოლუციის შედეგად მიღებული განსხვავებისა, აღსანიშნავია „გარეშე ფაქტორების“ ძალით გამოჩვენებული ცვლილებები — სხვა სისტემის ენებთან შეხვედრის ნიადაგზე წარმოშობილი ახალი ენობრივი მოვლენები, ფრიალ მნიშვნელოვანი გარემოება ორივე ენის სახეცვლილებათა ინტენსიფიკაციისათვის.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ენობრივი ნათესაობის აღდგენა ძნელდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ზედაპირული მსგავსების კვალი წაშლილია და მხოლოდ ჩაღრმავებული ანალიზი თუ გამოავლენს მოცემულ ენათა შორის ოდინდელ კავშირთიერთობებს.

დიდად ართულებს საქმეს ძველი ტექსტების უქონლობაც. იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის მხოლოდ ქართულ ენას მოეპოვება წერილობითი ტრადიცია (ქართულ სალიტერატურო ენას თხუთმეტსაუკუნოვანი ისტორია აქვს), მაშინ როდესაც ბასკური ენის უძველესი მდგომარეობა ჩვენთვის თითქმის უცნობია, რომ აღარაფერი ვთქვათ მთის კავკასიურ ენებზე, რომელთა სალიტერატურო ენებს მხოლოდ ოქტომბრის დიდი რევოლუციის შემდგომ ჩაეყარა საფუძველი. რარიგ გაადვილდებოდა საქმე, ბასკურ ენასაც ქართულისებურად ძველი წერილობითი ძეგლები მოეპოვებოდეს, — მაშინ ძველ ქართულს ძველ ბასკურს შევუდარებდით და უფრო მიახლოებული ვიქნებოდით იმ ეპოქასთან, როდესაც ბასკური და ქართული ერთმანეთს დაცილდნენ და განმარტოვდნენ.

არცთუ მთლად პარადოქსია ვანდრიესის შემდეგი მოსაზრება: მხოლოდ დღევანდელ ფრანგულ ენას რომ ვიცნობდეთ, ერთობ

ძნელი იქნებოდა მისი გენეტიკური დაკავშირება ინდოევროპულ ენებთან და შესაძლოა აღმოჩენილიყო უფრო სერიოზული მოსაზრებანი, რომ ფრანგული ენა მიეკუთვნებინათ სემიტური ან ფიხურ-უხგრული სისტემის ენებისათვის. ამ დებულებას უხხარდტიც იმეორებს.

პროფ. ჰანს ფოგტთან ერთად ჩვენც ვიტყვი, რომ მეცნიერებისათვის სრულიად უცნობია მასალა იმ 3 ან 4 ათასი წლისა, რომელიც ყოფს ბასკურ-კავკასიურ ერთიანობას, დაშვებულს უფრო ძველ ქართულ ტექსტებში (VI—VII სს.). ინდოევროპული ენების ზალხთა წინა ისტორია ჩვენთვის სავსებით უცნობი არ არის. ბასკურის დიალექტებსა და კავკასიურ ენებს შეეძლოთ გადაადგილებულიყვნენ ძალიან განსხვავებული მიმართულებით, ერთმანეთს დაშორებოდნენ ათასეული კილომეტრებით, არ ჰქონოდათ ერთმანეთთან არავითარი კონტაქტი და რაიმე გარეგანი ზეგავლენა, რომლის შესახებ ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცით. მაშასადამე, ძალზე ძნელია განვასხვაოთ როგორც ბასკურში, ისე კავკასიურ ენებში, რა არის პირველადი, ძველი, მემკვიდრეობით მიღებული და რა არის ახალი, რომელიც, სხვათა შორის, შეიძლება ძალიან ძველიც იყოს²⁵.

როგორც ზემოთ ვთქვით, ბასკურისა და ქართულისათვის ნიშანდობლივია არქაიზაცია, კონსერვატიული ბუნება ფონეტიკური სისტემისა და გრამატიკული სტრუქტურისა, რაც შედარებითი ანალიზისათვის და ძველი მდგომარეობის აღდგენისათვის უთუოდ ანგარიშგასაწევია. ასევე, „საერთო ბასკური — თანამედროვე დიალექტთა საერთო წყარო — ძალიან დაშორებული არ უნდა იყოს დღევანდელი სალაპარაკო დიალექტებისაგან. მაშასადამე, შემდარებელს, რომელსაც შეუძლია გამოიყენოს ყველა ცნობილი ფაქტი თავისი სამუშაოებისათვის, საკმაოდ მყარი დასაყრდენი აქვს. ბ-ნმა ლაფონმა დაგვანახვა, თუ როგორ შეიძლება აღვადგინოთ ბასკურის საერთო ზმნური სისტემა ძველი ტექსტების შესწავლითა და ყველა ცნობილი დიალექტის შედარებით“ (ფოგტი).

უნდა გავითვალისწინოთ ის მნიშვნელოვანი გარემოება, რომ ენათა განვითარებასთან ერთად შეიძლება ძირეულად შეიცვალოს თითოეულ შესადარებელ ენათა გრამატიკული სტრუქტურაც ცალცალკე, რაც ასევე აძნელებს მათს შეპირისპირებას. საერთოდ,

²⁵ H. Vogt, Le basque et les langues caucasiques. «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris», 1955.

გრამატიკული სტრუქტურის მსგავსება ან არამსგავსება, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ვერ გამოდგება ორ ენას შორის ნათესაობის დამტკიცებისა თუ უარყოფისათვის, რადგანაც, ერთი მხრივ, ენებს, რომლებსაც საერთო წარმოშობა აქვთ, შეიძლება სრულიად შეეცვალოთ სტრუქტურა, მეორე მხრივ კი, სრულიად ანალოგიური გრამატიკული სტრუქტურა შეიძლება გამომუშავდეს გენეტიკურად ვანსხვავებულ ენებშიც.

როდესაც ლაპარაკია ბასკური და ქართველური (და, საერთოდ, კავკასიური) ენების გენეტური დაკავშირების სიძნელეებზე, — და ეს სიძნელეები უმთავრესად იმით აიხსნება, რომ ზემოხსენებული ენები, სავარაუდოა, ძალიან დიდი ხნის წინათ დაშორდნენ ერთმანეთს, — უნდა გავითვალისწინოთ სხვა რიგის დაბრკოლებანიც, რაც აღმართულია ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის წინაშე. უწინარეს ყოვლისა დასადგენია იბერიულ-კავკასიური ენების უძველესი მდგომარეობა, რაც ხელსაყრელ პირობებს შეგვქმნიდა ბასკურ ენასთან მათი წარმომავლობითი ურთიერთობის კვლევა-ძიებისათვის. მეორე მხრივ, თვითონ ბასკური ენის მრავალფეროვანი დიალექტები არ არის სათანადო სიღრმით შესწავლილი.

არის კერძობითი ხასიათის სირთულეებიც.

ამ ზოგადი შენიშვნების შემდეგ გავეცნოთ ბასკურ-კავკასიურ ჰიპოთეზას.

უწინარეს ყოვლისა, კ ა ვ კ ა ს ი უ რ ი ე ნ ე ბ ი ს შ ე ს ა ხ ე ბ .

კავკასია მრავალფეროვანია, მაგრამ კავკასიაში არსებული ყველა ენა არ არის „კავკასიური“. კავკასიის ტერიტორიაზე ვხვდებით სხვადასხვა ოჯახის ენებს. ესენია: ინდოევროპული ენები (რუსული, უკრაინული, სომხური, ოსური, ქურთული...), ალთაური, ე. ი. თურქულ-თათრული ენები (აზერბაიჯანული, ყუმიისური, ბალყარული, ყარაჩოული), სემიტური ოჯახის წარმომადგენელი (არამეულ-სირიული), უნგრულ-ფინური ოჯახის წარმომადგენელი (ესტონური) და სხვ.

ამათ გარდა კავკასიაში გავრცელებულია თვითმყოფადი ენები — ე. წ. „კავკასიური ენები“ (მარტივად), რომლებსაც დღეს ნეენიერებაში ეწოდება „იბერიულ-კავკასიური ენები“ (იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახი). კავკასიის მიღმა მხოლოდ ბასკურია ერთადერთი ცოცხალი ენა ამ ოჯახის წრისა. ამრიგად, „კავკასიურ ენებში“ (resp. „იბერიულ-კავკასიურ ენებში“) ლინგვისტური კლასი-

ფიკაციის მიხედვით კავკასიის ტერიტორიაზე გავრცელებული ყველა ენა არ შედის და არ იგულისხმება.

ტერმინით „იბერიულ-კავკასიური“ გაერთიანებულია „იბერიული ენები“ (ე. ი. ე. წ. ქართველური ენები) და „მთის კავკასიური ენები“. ამ ტერმინოლოგიური გაერთიანების საფუძველი ისაა, რომ კავკასიის ზემოხსენებული ორი ჯგუფის ენები (ანუ სამხრეთ კავკასიისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ენები) საბჭოთა კავკასიოლოგიაში მონათესავე ენებად ივარაუდება, — იბერიულ-კავკასიური ენები გენეტურად ენათა ერთ ოჯახს ქმნიან.

წინათ კავკასიური ენები სხვა სახელწოდებებით იყო მონათლული: აკად. ნ. მარი ხმარობდა ტერმინს — „იაფეტური ენები“ (1916—1920 წწ.: „იაფეტურ ენებს“ ქართველურ ენებს უწოდებდა 1908—1916 წწ). აკად. ივ. ჯავახიშვილი კი — „ქართულ-შარომატულ ენებს“ („შარომატული“ გულისხმობს მთის კავკასიურ ენებს).

„ქართველური ენების“ პარალელურად იხმარება „იბერიული ენები“ (ფრანც ბოპიდან მოყოლებული).

იბერიულ-კავკასიური ენები იყოფა ოთხ ჯგუფად. ესენია: ქართველური, აფხაზურ-ადიღური, ნახური და დაღესტნური.

„ქართველური ენების“ („იბერიული ენების“) ჯგუფი: საკუთრივ ქართული (ნ. მარი უწოდებდა „ქართვების ენასაც“), მეგრულ-ჭანური (საერთო სახელია „ნახური“ ანუ „კოლხური“) და სვანური. ქართული ენა მთელი ქართველობის ეროვნული ენაა.

„აფხაზურ-ადიღური ენების“ ჯგუფი: აფხაზური, ადიღური (ანუ ჩერქეზული), უბიხური (ამჟამად თურქეთშია).

„ნახური ენების“ ჯგუფი: ჩაჩნური, ინგუშური, ბაცური.

„დაღესტნის ენათა“ ჯგუფში გაერთიანებულია ორი ქვეჯგუფი: ხუნძურ-ანდიურ-დიდოური (ჩრდილო-დასავლური ზონა) და ლეზგიური (სამხრულ-აღმოსავლური ზონა), მათ შორისაა — დარგუული და ლაკური (ცენტრალური ზონა).

ვიდრე გადავიდოდეთ ბასკურისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ნათესაობის ჰიპოთეზის განხილვაზე, საჭიროდ მიგვაჩნია თვალი გადავავლოთ საერთოდ ქართული ენის ნათესაობის თეორიებს, რათა ქართული ენის წარმოშობის პრობლემატიკაში გარკვეული ადგილი მიუჩინოთ ბასკურ-ქართულის გენეტური მიმართების საკითხს.

ქართული ენის წარმოშობის პრობლემათ დანტერესებული იყვნენ ევროპელი მეცნიერები ჯერ კიდევ XVII—XVIII სს-ში. ეს

ის ხანაა, როდესაც მეცნიერული აზროვნება ენის შესახებ ჯერ კიდევ არ არის გამომუშავებული (შედარებით-ისტორიული მეთოდით ენათმეცნიერებაში XIX ს. პირველი ნახევრის მონაპოვარია) და მკვლევარნი კმაყოფილდებიან მხოლოდ და მხოლოდ ენათა პრიმიტიული შედარებით ლექსიკის დარგში. ამ საუკუნეებში დაინტერესებული არიან მსოფლიო ენათა კატალოგიზაციის საკითხებით, ცალკეულ ენათა ნათესაობის დადგენით, ენის წარმოშობის ძიებით.

მსოფლიოს ენათა საერთო სქემაში გარკვეული ადგილი ჰქონდა მიჩნეული ქართულ ენას. კაცობრიობის ენათა პრაენად აღიარებული იყო ძველებრაული. სემიტურ ენათა ნათესაობა ამ დროს უკვე დადგენილად მიჩნეოდა. აზიის ენებისადმი ინტერესი გამოწვეული იყო იმ გარემოებით, რომ მათში ხედავდნენ ენის განვითარების უფრო ძველ საფეხურებს, ვიდრე ევროპულ ენებში. აზიის ენებში მოქცეული იყო ქართული ენაც. მალე უკუგდებულ იქნა ებრაული ენისაგან მსოფლიოს ენათა წარმომავლობის იდეა და ენათა კლასიფიკაციის პრობლემატიკაში ამოტივტივდა გეოგრაფიული პრინციპი. მაგალითად, ადელუნგმა ქართული ენა აზიის ენათა ჯგუფს მიაკუთვნა.

რამდენიმე ავტორი ძველი კოლხეთის ენას, როგორც უძველეს ქართულ ენას, გენეტურად უკავშირებდა ეგვიპტურ ენას. ეს თეორია დაფუძნებული იყო ანტიკურ ხანაში შემუშავებულ თვალსაზრისზე კოლხეთისა და ეგვიპტელების ნათესაობის შესახებ.

ჰეროდოტე, მაგალითად, ამბობდა, რომ ორივე ხალხის ცხოვრების წესები და ენა ერთნაირიაო. ბერძენი ისტორიკოსის ეს შეხედულება უნდა გავიგოთ, როგორც შედეგი მისი საერთო-ეგვიპტოფილური კონცეფციისა. რაკი კოლხები ითვლებიან დღევანდელი ქართველების წინაპრებად, ამიტომ ქართული ენა, როგორც გაგრძელება ძველი კოლხური ენისა, დაკავშირებული იყო ეგვიპტურ ენასთან. ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე ბაიერი ძველ ქართულ შრიფტს ეგვიპტურ დამწერლობასაც ადარებდა და მათ შორის საერთო მოხაზულობას პოულობდა.

გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსი ლაიბნიცი, მსჯელობდა რა მსოფლიოს ენათა კლასიფიკაციის საკითხებზე, აღიარებდა რომ შისტვის მთლად ნათელი არ არის ქართული ენის (ე. ი. ძველი კოლხურის) დაკავშირება ეგვიპტურ ენასთან. ეს საკითხი წამოჭრილია აგრეთვე ლაიბნიცისა და ცნობილი გერმანელი ფილოლოგის ანდრეას აკოლუტოს მიწერ-მოწერაში.

ლორენცო ჰერვასი ამბობდა, რომ ლაზური (ჭანური) ქართულ-

ლი ენის დიალექტია; იგი ძველი კოლხურის გაგრძელებაა; ეგვიპტურთან ლაზურ მეტყველებას მსგავსება არა აქვს, მაშასადამე, ქართული ენის დაკავშირება ეგვიპტურთან შეუძლებელიაო.

პირველი მეცნიერი, რომელმაც სცადა ქართული ენა დაეკავშირებინა ევროპულ ენებთან (ბერძნულთან, ლათინურთან...), გახლავთ ლორენცო ჰერვასი. მას მოჰყავს ქართული სიტყვები პაოლინის ლექსიკონიდან და უდარებს იტალიურ სიტყვებს. საბოლოოდ ჰერვასი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ეს საერთო სიტყვები სიტყვათსესხების შედეგია და არა გენეტური ერთიანობისაო.

ქართულ ენას ევროპული მოდგმის ენად თვლიდა ზემოხსენებული გერმანელი ფილოსოფოსი ლაიბნიცი. როგორც ითქვა, ლაიბნიცი ქართული ენის პრობლემას არაერთხელ შეჰხვებია.

ჯერ კიდევ 1695 წელს აკოლუტოსადმი მიწერილ წერილში ლაიბნიცს მოჰყავს მთელი სია ქართული სიტყვებისა (პაოლინის ლექსიკონზე დაყრდნობით), რომლებსაც უდარებს ევროპული ენების სიტყვებს. 14 წლის შემდეგ, 1709 წელს, ლაიბნიცი ლა კროზუსადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავს, რომ მას, სამწუხაროდ, ხელთ არა აქვს იტალიელი მაჯოს მიერ დაწერილი ქართული გრამატიკა, მაგრამ ამ შრომას იგი იცნობს იმ რეცენზიის მიხედვით, რომელიც დაბეჭდილია იტალიურ ჟურნალში. ეტყობა, ამ რეცენზიის საფუძველზე ამბობს ლაიბნიცი, „გამაოცა (ქართული ენის) დრო-კილოების სიუხვემო“.

1710 წელს თავის სტატიაში მსოფლიოს ენათა კლასიფიკაციის შესახებ ლაიბნიცი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ქართული, სპარსული და სომხური ენები წარმოადგენენ სკვითური და არამეული ენების ნარევს. აქ იგი აფართოებს თავის კონცეფციას ქართული ენის ევროპულ ენებთან ნათესაობის თაობაზე და დასძენს, რომ სურს გამოიკვლიოს ქართული ენისა და სემიტური ენების საერთო ელემენტები.

ძიუხედავად იმისა, რომ ლაიბნიცის მიერ დამოწმებული ფაქტობრივი მასალა დამაჯერებელი არ არის სათანადო დასკვნების გამოსატანად, უნდა ითქვას, რომ ამ დიდი ავტორიტეტის შრომებში მოცემულ მსჯელობას ქართული ენის შესახებ უთუოდ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სამეცნიერო სამყაროში ქართული ენის პრობლემებისადმი ინტერესების გამოჩენის თვალსაზრისით.

ფართო გავრცელება მოიპოვა ევროპულ ფილოლოგიურ ლიტერატურაში ცნობილი ფრანგი ორიენტალისტის ანკეტილ-დიუპერონის მიერ მოცემულმა ქართული და ზენდური ენების შედარე-

ბიზმე ახალიზმა. ეს ჰიპოთეზა გამოთქმული იყო XVIII ს. ერთ-ერთ ავტორიტეტულ ორგანოში და მას მიმდევრებიც გამოუჩნდნენ.

თუ XVII—XVIII სს. დასავლეთ ევროპის ფილოლოგიურ ლიტერატურაში ქართული ენის ნათესაობის პრობლემა წყდებოდა ლექსიკური მასალის საფუძველზე, XIX ს. დასაწყისიდანვე საკვლევადიებო ორბიტაში ჩართული იქნა გრამატიკული სტრუქტურის დამახასიათებელი ნიშნები ქართული ენის გენეალოგიის დასადგენად.

ქართული (და, საერთოდ, ქართველური ენების) ნათესაობის კვლევის დარგში ახალი პერიოდის დასაწყისში უკავშირდება ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგის აკადემიკოს მარი ბროსეს (1802—1880) სახელს.

ბროსე თვლიდა, რომ ქართული ენა გენეტურად დაკავშირებულია ინდოევროპულ ენებთან. კვლევა-ძიების დასკვნები, რომლებიც მოცემულია მის ფუნდამენტურ წიგნში „ქართული გრამატიკა“ (1834), შემდეგი სახითაა ჩამოყალიბებული: 1. ქართული ენის ლექსიკური მარაგი საერთოა ინდოევროპულ ენებთან, განსაკუთრებით სანსკრიტთან, ძველ სპარსულთან და ზენდურთან; 2. ქართული ბუნებისა და შედარებითი ხარისხის ფორმანტი სანსკრიტული ანდა ზენდურია; 3. ასევე მსგავსია ნაცვალსახელების სისტემა; 4. უღვლილების გარკვეული ნაწილი ამჟღავნებს პარალელურ სპარსულის, სანსკრიტისა და ბერძნულის უღვლილებასთან; 5. სინტაქსი და სიტყვათა ნაწილი ქართულს თითქოს თავისებურა აქვს, მაგრამ ამ სფეროშიც მრავალი შეხვედრის დადასტურება შეიძლება.

ქართული ენის გენეალოგიის საკითხით დაინტერესდა ლინგვისტური მეცნიერების ერთ-ერთი ფუძემდებელი, უდიდესი გერმანელი მეცნიერი ფრანც ბოპი.

ბოპის დაინტერესებას ქართული ენის წარმოშობის პრობლემით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მეცნიერულ წრეებში ამ ენისადმი ყურადღების გამახვილების თვალსაზრისით. ლინგვისტური მეცნიერების საერთაშორისო ავტორიტეტმა ქართული ენის შესახებ მოხსენება წაიკითხა ბერლინის მეცნიერებათა აკადემიაში ჯერ 1842 წლის 11 დეკემბერს, ხოლო მეორედ — იქვე, 1845 წლის 23 ოქტომბერს.

1846 წელს ბოპმა ბერლინის მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიურ-ისტორიული განყოფილების მემუარებში დაბეჭდა ნაშრომი: „ქართულის შესახებ ენათა ნათესაობის თვალსაზრისით“.

ბოლო იგივე ნაშრომი 1847 წელს ცალკე წიგნადაც გამოქვეყნდა ამ სათაურით: „კავკასიის წევრები ინდოევროპულ ენათა ოჯახისა“.

ბოპი ქართველურ ენებს (საკუთრივ ქართულს, მეგრულს, ლაზურს, სვანურს) უწოდებს „იბერიულს ანუ ქართულს“. ავტორი შესავალ ნაწილში გადმოგვცემს როზენის, კლაპროთის, სენმარტენის, ბროსეს შეხედულებებს ქართველურ ენათა შესახებ და შემდეგ ასაბუთებს საკუთარ თვალსაზრისს.

ფრანც ბოპის შრომის მიზანია ცხადი გახადოს, რომ „ენობრივი ორგანიზმის ყველა ნაწილში — სახელთა ფლექსიაში, ზედსართავებში, ნაცვალსახელების ფუძეებსა და ბრუნებაში, რიცხვით სახელებში, აგრთვე ზმნის უღვლილებაში — პირთა, რიცხვთა, დროთა და კილოთა მიხედვით ქართული ენა ავლენს ნათესაობას ინდოევროპულ ენებთან (სანსკრიტთან და სხვ.).

ბოპის ნაშრომში არ არის ლაპარაკი ფონეტიკურ შესატყვისობათა შესახებ; საკითხი განხილულია მხოლოდ მორფოლოგიისა და ლექსიკის ჩვენებათა მიხედვით.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოპის წიგნში წარმოდგენილი ენობრივი მასალა და შედარებები თავის არსებით ნაწილში დამარწმუნებელი არ არის, მაინც უნდა ითქვას, რომ მან გამოთქვა ბევრი საინტერესო და უდავოდ სწორი დაკვირვება, რასაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის მორფოლოგიის კვლევის დარგში.

ბოპის ნაშრომის კრიტიკული ანალიზი მოგვცა აკადემიკოსმა ბროსემ, მიუხედავად იმისა, რომ ისიც ქართულს ინდოევროპული ენების მონათესავედ თვლიდა. ბროსემ 1844 წლის 1 ნოემბერს თავისი „შენიშვნები შოახსენა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიას (აკადემიის შემაჯავებელი, 1846).

ფრიდრიხ მიულერი აღნიშნავდა, რომ, თუმცა ბოპის ცდა, „დაამტკიცოს ქართველური ენების ინდოევროპულობა გასაოცრად გონებამახვილურია“, მაგრამ საკითხი დამტკიცებული მაინც არ არისო.

1854 წელს მაქს მიულერიც მსჯელობს ქართველურ ენათა შესახებ (ბროსესა და როზენის შრომებზე დაყრდნობით) და დაასკვნის, რომ საერთოდ კავკასიური ენები ურალურ-ალათაურ ენებს ენათესავენბიანო.

1864 წელს გამოქვეყნდა ვენის უნივერსიტეტის პროფესორის ფრიდრიხ მიულერის ნაშრომი „კავკასიურ ენათა ადგილი ენათმეც-

ნიერებაში“, სადაც მიღებულია დასკვნა, რომ ქართულ-კავკასიური ენები წარმოადგენენ დიდი ენათა ჯგუფის გადმონაშთს.

ამრიგად, შემუშავდა თვალსაზრისი ქართველურ (და კავკასიურ) ენათა განკერძოებულობის შესახებ.

ფრიდრიხ მიულერის მიერ წამოყენებული დებულება გაიზიარა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა ალექსანდრე ცაგარელმა, ქართველური ენათმეცნიერების დიდმა ავტორიტეტმა. 1872 წელს იგი ამბობდა: „თუ ჯერ კიდევ დღევანდლამდე განთქმულ ევროპულ ლინგვისტებს შორის აზრთა სხვადასხვაობაა ქართული ენის გენეტური კავშირის შესახებ, ლინგვისტური თეორიების ასეთი გაუბედაობის, გაურკვევლობისა და წარუმატებლობის მიზეზი უნდა ვეძებოთ არა მხოლოდ გრამატიკული ფორმების (განსაკუთრებით ზმნების) სირთულესა და დახლართულობაში, ან ძველი ქართული ენის წერილობითი ძეგლების ნაკლებობაში, არამედ, ჩემი აზრით, უმთავრესად იმაში, რომ სრულად და ყოველმხრივ არ არის შესწავლილი საგანი — ენა — ყველა თავისი განსტოებითა და შენაკადით, არ არის შესწავლილი მისი ტიპი, მთელი თავისი დამახასიათებელი ნიშნებით, რომლებითაც იგი, როგორც ერთი განუყოფელი მთელი, განსხვავდება ყველა სხვა — მისი მსგავსი ობიექტისაგან. ენის ტიპის ამგვარი აღდგენა ყველას აარილებდა უმადურსა და საფრთხილო შრომას — მორფოლოგიურ ან გენეალოგიურ კლასიფიკაციაში ეძებნათ ადგილი იმ ენისათვის, რომლის ტიპი ჯერ კიდევ გარკვეული არ არის“.

რომ ქართული ენა არ ენათესავება მსოფლიოში არსებულ ენათა ოჯახებს, ეს აზრი მკვეთრად და კატეგორიულად გამოთქვა ალ. ცაგარელმა იმ მოხსენებაშიც, რომელიც მან წაიკითხა ორიენტალისტთა მეშვიდე ყრილობაზე ქ. ვენაში 1886 წელს.

ქართული ენის (და, საერთოდ, კავკასიური ენების) განკერძოებულობის თეორიას მხარი დაუჭირა გერმანელმა მეცნიერმა რ. ერკერტმაც (1895 წ.).

მეცნიერებაში ერთ დროს წამოყენებული იყო თეორია სემიტური ოჯახის ენებთან ქართული ენის მონათესაობის შესახებ. ეს თეორია წამოაყენა აკად. ნ. მარმა.

ნ. მარის აზრით, ქართული ენა სემიტურის მონათესავეა, მაგრამ სემიტური ენა არაა. ქართული და სემიტური ენები ერთი ენისაგან არიან მიღებული და ეს უძველესი ფუძეენა სემიტურთან ახლოს იდგა. ეს იყო ნ. მარის საპროგრამო განცხადება. 20 წლის შემდეგ იბეჭდება მისი ვრცელი შრომა, სადაც მოცემულია ცდა

მისი სტუდენტობის დროს წამოყენებული დებულების დამტკიცებისა.

„შემდეგ თვით ნ. მარმა აღიარა, რომ ქართული ენის გენეტური დაკავშირება სემიტურ ენებთან არ გამართლდა.

დიდი ხანია მეცნიერებაში წამოყენებულია შეხედულება ქართული ენის გენეტური კავშირის შესახებ მცირე აზიის უძველესი (დღეს გადაშენებული) ენების ჯგუფთან.

წინა აზიისა და შუამდინარეთის ძველი ენებია: შუმერული, ხეთური, ჰურიტული, ელამური (ანუ სუზური). ხეთურ ენათაგან იბერიულ-კავკასიურ ენებს უკავშირებენ პროტოხეთურ ენას.

ეს ენები ძველი სამყაროს ცივილიზებული ხალხების ენებია. ამ ენებთან ქართულის მონათესავეობის იდეას წინათ მხარს უჭერდნენ ვინკლერი, ბორკი, ტრომბეტი, ღირი, მიხეილ წერეთელი, სვანიძე, კარსტი, მარი და სხვ.

მეცნიერებაში დგას საკითხი წინაელნიური (პელასგურ-ანატოლიური) კულტურის შემქმნელ ხალხებთან იბერიულ-კავკასიური ენების კავშირის შესახებ.

ჯერ კიდევ ადრე შეამჩნიეს, რომ ბერძნულ ენაში გამოიყოფა ფენა, რომელიც არ აიხსნება ინდოევროპული ენების საფუძველზე, მაშასადამე, ეს დანალექი უნდა განეკუთვნებოდეს ხმელთაშუა ზღვის უძველეს მკვიდრთა სამყაროს. 1896 წელს სახელმძღვანელო მუცნიერი კრემერი ამბობდა, რომ წინაბერძნული მოსახლეობის გარკვევა ენობრივ მასალებს თუ შეუძლიათო. „თუ ჩვენს წინ ენობრივი გადმოცემა არ გვიძევს, თავის ქალები ვერ გვეტყვიან, თუ რა ენაზე ლაპარაკობდნენ ოდესღაც მათი მატარებლებიო“, გონებამახვილურად შენიშნავს დიდი ავტორიტეტი. იგი დასკვნის, რომ მცირე აზიის უძველესი მოსახლეობა, ფრიგიელების გამოკლებით, არც ინდოევროპულია და არც სემიტური.

ასეთივე აზრი სხვებმაც გამოთქვეს.

წინაბერძნული ეგეოსური ენების ამოცნობის გზები მიიმართება იბერიულ-კავკასიური ენებისაკენ, კერძოდ — ქართველური ენების სამყაროსაკენ.

ლიზგვისტური მეცნიერების დიდი ავტორიტეტი ა. მეიე სრულიად გარკვევით მიუთითებდა, რომ ყველაზე უფრო საიმედო გზა წინაბერძნული მოსახლეობის ენის გასაცნობად მცირე აზიის ძველი ენებისა და კავკასიური ენების შესწავლაა. ეს საშუალებას მოგვცემს ძველი ბერძნული ენის ლექსიკაში ავხსნათ ის, რისი ახსნაც ინდოევროპულ ენათა გარემოში შეუძლებელი ჩანს. უპირვე-

ლესად საჭიროა ნათესაობის დადგენა კავკასიური ენების კუთვნილებით, კერძოდ სამხრეთ-კავკასიურ (ქართველურ) და ჩრდილო კავკასიურ ენებს შორის.

ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი ედუარდ მაიერი ანბობდა: „კავკასიური რაიონები დასახლებულია მრავალრიცხოვანი ტომებით, რომელთა ეთნიკური ბუნება ჯერ კიდევ ნაკლებადაა გამოკვლეული. ეს ტომები თითქოს ერთმანეთთან არ არის ნათესაურ კავშირში. ამათგან ყველაზე ცნობილი არიან ივერიელები (აწინდელი ქართველები), რომელთაც მტკვრის ხეობა უჭირავთ. ეჭვს გარეშეა, ეს ხალხები ღრმად იყვნენ შეჭრილი მცირე აზიასა და სომხეთში. მათ უნდა მივათვალოთ მოსხები — მესხები (ასურული წყაროებით — შუშკაია, ბიბლიური — მეშეხ) და ტობარენები (ბიბლიური ტებალ, ასურული ტაბალაი), რომლებსაც ხეთების სამეფოს დაცემის შემდეგ კაპადოკია ეჭირათ და იქიდან ილაშქრებდნენ ტიგროსის მხარეში“.

მეორე დიდი ავტორიტეტი ფრ. ჰომელი ამბობდა: „მცირე აზია ოდესღაც თითქმის მთლიანად დასახლებული იყო იმ ხალხებით, რომლებიც ხეთებთან ერთად შეადგენდნენ ერთ მონათესავე ეთნიკურ ჯგუფს. ხალხთა ამ ალაროდიულ ჯგუფს ეკუთვნოდნენ: ა) ელამიტები და კასეები, ბ) ძველი სომხეთის მკვიდრნი (ნამდვილი ალაროდიელები), ე. ი. ურარტუს (ბიბლიის მიხედვით — არარატის) მკვიდრნი, რომელთა შთამომავლობადაც უნდა ჩავთვალოთ ქართველები“ და სხვ.

არნ. ჩიქობავას დასკვნით, რაც უფრო შორს ვიხედებით ქართველური და სხვა იბერიულ-კავკასიური ენების ისტორიულ წარსულში, მით უფრო ხელშესახები ხდება ამ ენათა წარმოშობითი კავშირი წინა აზიისა და შუამდინარეთის ძველი ცივილიზაციის ენებთან (ურარტულთან, ჰურიტულთან, ხეთურთან, ელამურთან, შუმერულთან).

ცნობილი ბულგარელი ლინგვისტი ვ. გეორგიევი აღნიშნავს, რომ საბოლოოდ უნდა გაირკვეს ჩრდილოეთ კავკასიის ენებისა და ქართველური ენების ნათესაობა; საჭიროა საფუძვლიანად შევისწავლოთ წინააზიის ენები (ხეთური, ჰურიტული და სხვ.) იმის გათვალისწინებით, რომ ისინი შესაძლოა ენათესაებოდნენ კავკასიურ ენებს; ამ პრობლემის გარკვევას შეუძლია ცხადი გახადოს ეგეოსურმცირეაზიისა და წინააზიის ენათა ტომებისა და ხალხების გენეზისი.

უდავო ჩანს, რომ ბერძნულმა ენამ შეითვისა წინაბერძნული

ენობრივი სამყაროს ელემენტები. ეს ელემენტები მან გარდაქმნა თავისი შინაგანი კანონების თანახმად.

მკვლევარი გამოთქვამდნენ შეხედულებებს იმის თაობაზე, თუ რა შეუთვისებია ბერძნულს წინაბერძნული ენიდან. ამის მაგალითებს აქ არ მოვიტანთ.

ეგეოსურ-ქართული პარალელების ძიება, ექვსგარეშეა, მომავალში საინტერესო სურათს გადაგვიშლის.

იჩვევა, რომ გეოგრაფიულ სახელწოდებათა წარმოების ყველა ძირითად ეგეოსურ ტიპს აშკარა პარალელი მოეპოვება ქართველურ ტოპონიმიაში. შეხვედრა არ განისაზღვრება მხოლოდ გარეგნული მსგავსებით, იგი აფიქსთა ფუნქციის სრულ იდენტურობაშიაც ვლინდება. მაგალითად, ეგეოსური კუთვნილების სუფიქსი, რომელიც ეგეოსური არეალის ფარგლებში ძირითადად სამი სახით გვხვდება, სრულ შესაბამისობას გვიჩვენებს ქართველურ ტოპონიმიაში გამოყენებულ სუფიქსებთან (პროფ. რ. გორდუზიანი).

პარალელებს მრავლად ავლენს ეგეოსურ-ქართველურ ტოპონიმთა ფუძეების შეპირისპირებაც.

პარალელები ჩანს სიტყვათწარმოების სხვა შემთხვევებშიც, მაგალითად, ეგეოსური წარმომავლობის აღმნიშვნელი სუფიქსი სრულ მსგავსებას გვიჩვენებს ანალოგიური მნიშვნელობის ქართულ „ელ“ სუფიქსთან.

უდავოა, რომ ეგეოსურ და ქართველურ ენობრივ პარალელთა არსებობის ნებისმიერი ახსნა, ვიდრე შეპირისპირება გარკვეულ და თანმიმდევრულ სურათს არ მოგვცემს, ვერ გაცდდება ერთ-ერთი შესაძლებელი დაშვების ფარგლებს.

ბევრ მეცნიერს გამოუთქვამს შეხედულება ქართული ენისა და მთის კავკასიური ენების ნათესაობის თაობაზე. მაგალითად, კავკასიური ენების ცნობილი მკვლევარი უსლარი ამბობდა: „ქართული ენა კავკასიური ენაა და, საფიქრებელია, ყველაზე შესანიშნავი“ ენათა ამ ოჯახში. მიუხედავად გასაოცარი ნაირგვარობისა, კავკასიური ენები გვიჩვენებენ ღრმა ნათესაურ თვისებებსო.

ქართული ენის გენეტურ კავშირს მთის კავკასიურ ენებთან აღიარებდა აგრეთვე ნ. მარი.

1937 წელს გამოვიდა აკადემიკოს ივ. ჯავახიშვილის კაპიტალური წიგნი „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, სადაც წამოყენებულია შემდეგი ძირითადი დებულებები: ქართველებისა და მთის კავკასიელების შორეული წინაპრები მოძმე ტომები ყოფილან, რომელთაც მონათესავე და ერთი

ენაც კი უნდა ჰქონოდათ; მრავალგვარმა სხვადასხვა გარემოებამ ეს მოკმე ერები და ტომები რომ ერთმანეთს საგრძნობლად დააშორა, ეკონომიკურმა, პოლიტიკურმა და კულტურულმა ფაქტორებმა ისინი ხუთ დიდ ერთეულად აქცია; ქართული ენის ისტორიაში ორი დიდი ხანის არსებობა უნდა გვქონდეს გათვალისწინებული; პირველი და უძველესი ის ხანაა, როდესაც გრამატიკული სქეს-კატეგორიები იმ ენათა ძირითად დამახასიათებელ თვისებას შეადგენდა, მეორე — მომდევნო ხანა კი იმ დროიდან იწყება, როდესაც გრამატიკული სქეს-კატეგორიები გაქრა და, ღრმა ცვლილებებთან დაკავშირებით, ქართული ენის ახალი სახე ჩამოყალიბდა.

ქართველური და მთის კავკასიური ენების ნათესაობას ამტკიცებს აკად. არნ. ჩიქობავას მეცნიერული სკოლა. ამ პრობლემას მიეძღვნა მრავალი მონოგრაფია და სტატია.

ქართულ და კავკასიურ ენათა წარსულში გახედვა გვარწმუნებს, — აღნიშნავს არნ. ჩიქობავა, — რომ მსგავსება პირველადია. სხვაობა კი მეორეული: რაც უფრო ახლოს ვეცნობით განვითარების წინა საფეხურებს, მით უფრო მეტია სიახლოვე; გენეტური ერთიანობა განსაზღვრავს ქართველურისა და მთის კავკასიური ენების ურთიერთობას (და არა ხანგრძლივი ისტორიული კონტაქტით შეპირობებული დამსგავსება, თუმცა ამასაც გარკვეული ადგილი უნდა დაეთმოს).

მეცნიერებაში დამკვიდრდა ცნება „იბერიულ-კავკასიური ენებისა“.

არიან მეცნიერები, რომლებიც არ იზიარებენ თეორიას ქართული ენის გენეტური კავშირის შესახებ მთის კავკასიურ ენებთან.

კავკასიური ენების ერთობის შესახებ ეჭვი გამოთქვა ჯერ კიდევ პროფ. ნ. ტრუბეცკოიმ. განსაკუთრებით უარყოფდა იგი ქართული ენის ჩრდილოეთ კავკასიის ენებთან ნათესაობის იდეას.

პროფ. გ. დეეტერსი, ცნობილი ავსტრიელი ქართველოლოგი, ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ თითებზე ჩამოითვლება საერთო სიტყვები ქართულ (და, საერთოდ, ქართველურ ენებსა) და სხვა კავკასიურ ენებს შორის, მაგრამ ტოპოლოგიურად მათ შორის საერთო ბევრიაო. ამიტომ ეს ენები გენეტურად კი არ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, არამედ ისინი ქმნიან „ენობრივ კავშირს“.

იმავე აზრს იზიარებს მისი მოწაფე, ცნობილი ლინგვისტი პროფ. კ. შმიდტი. ის ამბობს, რომ ქართულსა და მთის კავკასიურ ენებს შორის მსგავსებანი აიხსნება გეოგრაფიული მეზობლობით, — წარმოშობით კი ისინი ერთმანეთს არ უკავშირდებიანო.

ნორვეგიელ ქართველოლოგს პროფ. ჰანს ფოგტს მიაჩნია, რომ საერთო-კავკასიური ფუძეების აღდგენა უაღრესად პრობლემატური ამოცანაა. შედარებით-ისტორიული მეთოდი იბერიულ-კავკასიური ენების კვლევის დარგში არ მოგვცემს იმ შედეგებს, რომლებიც მან მოგვცა ინდოევროპული, სემიტური და უგროფინური ენების დარგში. ზოგიერთი მსგავსება, რომლებიც კი არსებობს ქართულსა და მთის კავკასიურ ენათა შორის, მეორეულია და მომდინარეობს კავკასიელი ხალხების ათასწლოვანი თანამეზობლობის საფუძველზე წარმოქმნილი ენობრივი კონვერგენციიდან (დახლოებიდან). ფოგტის სიტყვით, კავკასიური ენების ერთიანობის ჰიპოთეზა მეტად მიმზიდველია და არც დამაჯერებლობასაა მოკლებული, მაგრამ ამავე დროს ძნელი დასამტკიცებელია.

აკად. გ. წერეთლის სიტყვით, „ვიდრე... რეგულარული მიმართებანი არ იქნება დადგენილი, საკითხი ქართველურ ენათა გენეტური ურთიერთობისა მთის კავკასიის ენებთან იქნება უფრო მეტად საგანი რწმენისა, ვიდრე ცოდნისა, და რაგინდ დიდი იყოს ეს რწმენა, იგი დებულებას ნათესაობის შესახებ მტკიცების ძალას ვერ შეჰმატებს“. იგივე ავტორი ფიქრობს, რომ ამჟამად წინა პლანზე დგება ამოცანა კავკასიური და წინააზიური არეალური ლინგვისტიკის პრობლემის შესწავლისა შედარებით-ტიპოლოგიური თვალსაზრისით. კავკასია წარმოადგენს ენათა მიკროკოსმოსს და ერთმანეთის მონათესავე ენათა გარდა აქ მრავალი სხვადასხვა სისტემის ენა (ინდოევროპული, თურქული, სემიტური) იყრის თავს. მათი სტრუქტურული მოდელების დადგენა, პირვანდელი არქექტიპების რეკონსტრუქცია და ურთიერთმიმართებების გარკვევა მნიშვნელოვანია არა მარტო თითოეული მათგანის შესწავლისათვის, არამედ ენათა განვითარებისა და ურთიერთობის ზოგადი საკითხების და უნივერსალიების პრობლემების კვლევისათვის.

ამრიგად, ერთი მხრივ, ამტკიცებენ ქართულ-კავკასიური ენების გენეზისურ კავშირს, და, მეორე მხრივ, ფიქრობენ, რომ მათ შორის სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური მსგავსებანია მხოლოდ და არა წარმოშობითი ერთობა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, თუ პირველ ასპექტს მიეძღვნება მონოგრაფიული გამოკვლევები, მეორე ასპექტი ჯერჯერობით არ გამხდარა მონოგრაფიული შესწავლის საგანი.

დიდად საინტერესო შედეგებია მოპოვებული უკანასკნელ ხანებაში ქართული ენისა და ინდოევროპული ენების უძველესი კავშირების შესწავლის დარგში.

მას შემდეგ, რაც ფრანც ბოპმა მონოგრაფიულად შეისწავლა ქართული ენისა და ევროპული ენების ნათესაობის საკითხი, ხსენებულ პრობლემას, შეიძლება ითქვას, დიდხანს არაეინ გამოხმაურებია და დამკვიდრდა შეხედულება, რომ ამ მიმართულებით ძიებას არ შეუძლია მოგვიტანოს პოზიტიური შედეგები.

პროფ. გ. დეეტერსმა ქართველური ენები პრეფიქს-სუფიქსური წარმოებით ნარევი ტიპის ენებად მიიჩნია; აქ არის შერწყმა „კავკასიური“ და ძველი ინდოევროპული ენების ფენებისო. მისივე აზრით, ქართული ენა ინდოევროპულ ენებთან სიახლოვეს ამჟღავნებს ბრუნების ფლექსიურ ტიპში, მთელ რიგ ზმნურ ფორმებში და სინტაქსში. გ. დეეტერსის კონცეფციით, ქართველებს ოდესღაც ინდოევროპული მასის ენობრივი ასიმილაცია მოუხდენიათ. აქ რგი იშველიებს ისტორიულ ამბებს: VIII—VI სს. ხომ ამიერკავკასიაში შეპიოჭრენ ინდოევროპელი სკვითები და კიმერიელები, — ეს იმ დროის ამბავიაო.

აკად. თ. გამყრელიძისა და პროფ. გ. მაჭავარიანის კონცეფციით, ქართველური ენების ფუძეენა (ე. ი. უძველესი ქართული ენა) ავლენს ტოპოლოგიურად პარალელებს ინდოევროპულ ფუძეენასთან (ე. ი. უძველეს ევროპულ ენასთან). ეს არის შედეგი ხანგრძლივი და მჭიდრო კონტაქტებისა, რაც უძველეს ხანაში არსებობდა საერთო-ქართველურ დონეზე ქართველებსა და ინდოევროპელებს შორის.

აკად. თ. გამყრელიძე ასაბუთებს ინდოევროპულ ენებს შორის არსებულ მჭიდრო კონტაქტებს, რაც, თავის მხრივ, ადასტურებს ისტორიულად ინდოევროპელი ტომების შეჭრას მცირე აზიაში კავკასიის გზით. ჯერ კიდევ ადრე ზომერმა ჩამოაყალიბა ეს თვალსაზრისი, დამყარებული კულტურულ-ისტორიული ხასიათის არგუმენტებზე.

ამ ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ გადავიდეთ ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის გარკვევაზე.

XVIII ს. მიწურულსა და XIX ს. დასაწყისში არაერთი დასავლეთევროპელი მეცნიერი ეხება ქართული ენისა და ესპანეთის უძველესი მოსახლეობის ენის ნათესაობის პრობლემას. ისინი ეყრდნობიან ანტიკური მწერლების თხზულებებში წამოყენებულ შეხედულებას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იბერების შესაძლებელი ნათესაობის შესახებ და გარკვეულ მოსაზრებებს გამოთქამენ ქართულ-ბასკურის ურთიერთობასთან დაკავშირებით.

ძველი ბერძენი და რომაელი ავტორების გამონათქვამები და-

მოწმებულია ე. პეტიტის ენციკლოპედიაში²⁶ და აღიარებულია, რომ ძველი იბერიელების ნათესაობის ეს საკითხი დიდ ინტერესს აღძრავს მეცნიერებაში და საჭიროა ამ პრობლემის შემდგომი გაღრმავება და გაფართოება.

ესპანეთის იბერიის ენისა და ქართული ენის ნათესაობაზე შედარებით ვრცლად არის მსჯელობა ესპანელი ფილოლოგის ლორენცო ჰერვასის „ენების კატალოგში“, სადაც საუბარია აზიისა და ევროპის იბერთა ენების ერთიანობაზე (გამოიცა იტალიურად 1784 წელს). ჰერვასი იმოწმებს ანტიკური ხანის ავტორებს და ემხრობა ჰიპოთეზას, რომლის თანახმადაც აღმოსავლეთის იბერია დასავლეთის იბერიის კოლონიაა. მისი აზრით, ძველი ესპანელები, რომლებიც აქტიურ ძალას წარმოადგენდნენ ხმელთაშუა ზღვის აუზში, გადაჭიდნენ აღმოსავლეთში და დააფუძნეს კოლონია შავი ზღვის სანაპიროებზე. ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ პაოლინის ლექსიკონში ძალზე მცირეა ბასკურის მსგავსი ლექსიკური მასალა, და რაც არის, შესამოწმებელია, ხოლო საინტერესო ანალოგიები ქართული ენის დიალექტებშია საძიებელიო. შემდგომ ჰერვასმა ხელი აიღო ქართულ-ბასკურის კვლევაზე და საეჭვოდ მიიჩნია ძველი იბერიელების ნათესაობა. და მაინც ჰერვასი პირველია ევროპელ მეცნიერთაგან, რომელმაც მკვეთრად დასვა ევროპულ მეცნიერებაში საკითხი ქართული და ბასკური ენების შედარებითი შესწავლის შესახებ.

ბასკურ-კავკასიური პარალელები მოიპოვება აგრეთვე XIX ს. დასაწყისში სხვა მეცნიერთა ნაშრომებშიც.

გამოჩენილი ორიენტალისტი ჰენრიხ კლაპროთი, რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის ადიუნქტი და შემდეგ პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი, თავის ცნობილ „მოგზაურობაში“ (1812, 1814), სადაც, სხვათა შორის, მოცემულია ქართველი ერის ისტორია უძველესი დროიდან რუსეთთან შეერთებამდის, იძლევა ბასკურ-ქართულ ლექსიკურ შესატყვისობებს. ანალოგიური ხასიათისაა ანტ. აბადის დაკვირვებები, მოცემული „ბასკური გრამატიკის შესავალში“. ესპანელი ფილოლოგი და ისტორიკოსი ფიდელ ფიტა ზმნის ფორმათა და თვლის სისტემის ანალიზის საფუძველზე აყენებდა საკითხს ბასკურ-ქართულის გენეტური ურთიერთობის შესახებ (1879).

ვილჰელმ ჰუმბოლდტი აღნიშნავდა: „...ბასკები იბერიული

²⁶ A b b é de P e t i t y. Encyclopédie élémentaire, II, part II, Paris, 1767.

წარმოშობის ტომია, კავკასიისა და პირენეის იბერებს საერთოდ წარმოშობა აქვთ. ბასკები წასული არიან კავკასიის იბერიიდან მცირე „ზნის გავლით“.

ვენის უნივერსიტეტის პროფესორმა ფრიდრიხ მიულერმა წამოაყენა ასეთი დებულება: „კავკასიური ენები არ უკავშირდებიან ინდოევროპულ ენებს, მაგრამ მათ ვერც ურალურ-ალთაურ ენათა ოჯახს შივსა ეკუთვნებთ. ჩანს, კავკასიური ენები — მსგავსად ბასკურისა ევროპის დასავლეთში — წარმოადგენენ გადმონაშთს გაცილებით უფრო დიდი ენათა ჯგუფისა, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიის მხარესა და მის სამხრეთით მანამ, სანამ აქ სემიტური, არიული და ურალურ-ალთაური ტომები გავრცელდებოდნენ“. ამრიგად, მიულერის კონცეფციის მიხედვით, კავკასიის ბიწა-წყალზე და მის სამხრეთით ყველაზე ძველს — გავრცელების დროის მიხედვით — ენობრივ საწყაროს კავკასიურ ენათა მრავალრიცხოვანი ჯგუფი ქმნიდა²⁷.

ფრ. მიულერის ცნობილ წიგნში „ენათმეცნიერების შესავალი“ (1885) ლაპარაკია კავკასიური ენებისათვის დამახასიათებელ ნიშნებზე და გავლებულია ზოგიერთი პარალელი ბასკურ ენასთან (მითითებულია ობიექტის აღნიშვნაზე ზმნაში).

ფრ. მიულერის მიერ წამოყენებული დებულება გაიზიარა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა ალ. ცაგარელმა. 1872 წელს ის ამბობდა, რომ ქართული ენა (ისევე როგორც სხვა კავკასიური ენები) გენეზისით არ უკავშირდება ინდოევროპულ ენებს, მაგრამ მას ვერ მივაკუთვნებთ ურალურ-ალთაურ ენებსაც. იგი, მსგავსად ბასკურისა ევროპაში, საფიქრებელია, არის ნარჩენი ოდესღაც მეტად მრავალრიცხოვანი ენების ჯგუფისა, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიის ყელზე ჯერ კიდევ მანამ, სანამ მოვიდოდნენ სემიტური, არიული და ურალურ-ალთაური ტომები კავკასიაში და მის სამხრეთით. როგორც ვხედავთ, ეს ფორმულირება ფრ. მიულერის დებულების რედაქციულ სახესხვაობას წარმოადგენს. პროფესორი ცაგარელი აღიარებდა, რომ ქართული ენის ნათესაობის საკითხი მაშინ გადაწყდება, როდესაც ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის შედეგად აღდგენილი იქნება ქართველური ენების არქეტიპი.

ბასკური ენისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ნათესაობის

²⁷ Fr. Müller, Über die sprachwissenschaftliche Stellung der kaukasischen Sprachen. «Orient und Occident...», 1864, გვ. 535.

პრობლემებისადმი დიდ ინტერესს იჩენენ XIX ს. მიწურულსა და XX ს. გამოჩენილი მეცნიერები — ბასკოლოგები, ქართველოლოგები, ძველი აღმოსავლეთის ენების სპეციალისტები.

ნორვეგიელი ლინგვისტის პროფ. ჰანს ფოგტის სიტყვით, „საერთოდ, ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა არა ერთსა და ორ თაობაში სარგებლობს დიდი პოპულარობით. ის, როგორც ჰიპოთეზა, ხშირად ნახსენებია პოპულარიზატორთა შრომებსა და სახელმძღვანელოებში, რასაც ანგარიში უნდა გავუწიოთ... ძნელი არ არის აპრიორულად აეხსნათ ამ ჰიპოთეზის პოპულარობა, ერთ-ერთი მიზეზი უდაოდ ის ფაქტია, რომ, მიუხედავად დაჟინებითი ცდისა, ვერ შეძლეს ბასკურისა და ხსენებული კავკასიური ენების დაკავშირება სხვა ცნობილ ლინგვისტურ ოჯახთან. ამ მდგომარეობას შეუძლია ლინგვისტთა მხოლოდ ცნობისმოყვარეობა აღძრას. მაშინ, როდესაც შედარებითი ლინგვისტიკა ყურადღების ცენტრშია, უძველესი სამყაროს დასავლეთით მდებარე ერთიმეორისაგან იზოლირებული ორი ჯგუფის დაკავშირების ჰიპოთეზა თავისთავად გვეჩვენება, — განაგრძობს ფოგტი, — ასე ვთქვათ, მოხდენილ გადაწყვეტილებად. ორი იზოლირებული ჯგუფის მაგივრად გვეჩვენებოდა ბასკურ-კავკასიურის დიდი ოჯახი და იგი დაფარავდა იმ დიდ სივრცეს, რომელიც შემდგომ ინდოევროპულმა ენებმა დაიკავეს. სამაგიეროდ, იბერიის ნახევარკუნძულზე პროტო-ბასკური აზიური ენების გადასახლების იდეა აბსურდული არ იქნებოდა და ძვ. წელთაღრიცხვით III ათასწლეულის პირენეის ქვეყნების არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ის დასაშვებადაც მიგვაჩნია“²⁸.

ჯეროვანი ადგილი ეთმობოდა და ეთმობა „Euskaro—caucasique“-ის პრობლემას რუსულად, დასავლეთ ევროპის ენებზე და ამერიკაში გამოსულ ენციკლოპედიებში, ლექსიკონებში, ისტორიული, გეოგრაფიული თუ ეთნოგრაფიული ხასიათის საცნობარო ლიტერატურაში და სხვ.

განსაკუთრებით დიდი ღვაწლი მიუძღვის ბასკური და ქართველურ-კავკასიური ურთიერთობის კვლევა-ძიებაში დასავლეთ ევროპის ლინგვისტებს — შუხარდტს, ტომბეტის, ულენბეკს, ვინკლერს, დიუმეზილს, ბოუდას, ლაფონს, ბრაუნს, აგრეთვე — ფიტას, დირს. პოლაკს, ფოგტს და სხვ. საბჭოთა ბასკოლოგთაგან უნდა დავასახელოთ მარი (განსაკუთრებით), შიშმარიოვი, ბიხოვსკაია, ყირკოვი,

²⁸ H. Vogt, I.e lasque et les langues caucasique, 1955.

ზიკარი. ბასკურს ქართველურ-კავკასიური ენების მონათესავედ²⁹ მიიჩნევს არნ. ჩიქობავა.

ბასკურ-ქართულის შედარებითს შესწავლას მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა მეოცე საუკუნის ლინგვისტიკური მეცნიერების უდიდესმა ავტორიტეტმა, რომანული ენების მკვლევარმა, გრაცის მეცნიერებათა აკადემიის წევრმა ჰუგო შუხარდტმა, რომელმაც ყურადღება მიაქცია ბასკურს, როგორც რომანულ ენათა გარემოცვაში მოქცეულ სრულიად განსხვავებული ტიპოლოგიის ენობრივ სამყაროს. მას მოეხსენებოდა, რომ კაცობრიობის ისტორიაში გამოთქმულია აზრი ძველი იბერიელების ნათესაობის თაობაზე, და, აი, ბასკური ენის წარმოშობის გარკვევის მიზნით ხელი მიჰყო ქართული ენის შესწავლას, გამოაქვეყნა შესანიშნავი ქართველოლოგიური გამოკვლევები, რომლებსაც დღესაც არ დაუკარგავთ ღირებულება.

1895 წელს ჰუგო შუხარდტმა ქ. ვენაში გამოაქვეყნა შრომა ქართული ენის შესახებ, სადაც აღნიშნავს, რომ ქართულს „შინაგანი ნათესაობა“ აქვს ბასკურთან²⁹.

3. შუხარდტი აღნიშნავდა, რომ ქართული ერთადერთი სამწერლობო ენაა კავკასიურ ენათა შორის, მისი ძეგლები სწვდებიან ძალიან ადრეულ ხანას, ამიტომ ქართული ენა უნდა იყოს ამოსავალი ქართველურ ენათა შედარებითი შესწავლისათვისო.

3. შუხარდტი სვამს საკითხს, თუ რა ადგილი განეკუთვნება ქართველებს (და, საერთოდ, კავკასიელებს) ხმელთაშუა ზღვის რასაში, მისი აზრით, კავკასიურ სამყაროსთან სამი რასაა დაკავშირებული: ინდოევროპული, სემიტურ-ქამიტური და ბასკური. იმასთან დაკავშირებით, რომ ზოგიერთი მეცნიერის დასკვნით, კავკასიური ენები არც ერთ ენათა ოჯახს არ ენათესავენ, შუხარდტი შენიშნავს: შეიძლება ვამტკიცოთ მხოლოდ ნათესაობა და არა — ნათესაობის არქონა, აღმოსავლურ იბერიელებსა და დასავლურ იბერიულს შორის, თავი რომ დავანებოთ სახელწოდებას, რასაც მე მნიშვნელობას არ ვანიჭებ, ადგილი აქვს ერთგვარ შინაგან ერთიანობასო, დასძენდა შუხარდტი. „ქართულ და იბერიულ (ესპანეთში) ენებს შორის ზოგ რამეში მჭიდრო ურთიერთობა არსებობს, ხოლო ბასკური ენაც თვალსაჩინო საბუთების გამო ქამიტურ ენათა ჯგუფს დაუკავშირეს. ამიტომ შესაძლებელია ამ ენებს ერთი ფესვი ჰქონდეთ“. უფრო გვიანდელ ნაშრომში შუხარდტი აღნიშნავდა: აღ-

²⁹ H. Schuchardt, Über das Georgische, Wien, 1895.

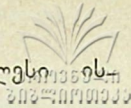
მოსავლელი იბერები საუკუნეთა სიღრმეში ამჟღავნებენ კავშირს დასავლეთის იბერებთან, ავტორი ასაბუთებდა დებულებას, რომ „ბასკური არსებითად წარმოადგენს იბერიულის გაგრძელებას და განვითარებას“. „იბერიულის იდენტურობა ბასკურთან შუხარდტის დიდი ავტორიტეტის გავლენით იქნა მიღებული. ის გვხვდება ბევრ სახელმძღვანელოში“ (ფოგტი).

3. შუხარდტმა ყურადღება მიაქცია ქართული და ბასკური ზმნის თავისებურებათა ერთიანობას, კერძოდ — გარდამავალი ზმნის სტრუქტურას. ბასკურში გარდამავალ ზმნას რეალური სუბიექტი ერგატივში დაესმის, მსგავსად ქართულისა (და ზოგი სხვა კავკასიური ენისა). სუბიექტის ბრუნვა განსხვავებულია იმის მიხედვით, გარდამავალია ზმნა თუ გარდაუვალი: გარდაუვალ ზმნას სახელობითში მოუდის სუბიექტი, გარდამავალს — სპეციფიკურ ბრუნვაში (ერგატივში). გარდამავალი ზმნის ობიექტი (უახლოესი ობიექტი, ე. წ. „პირდაპირი ობიექტი“) სახელობითშია, ე. ი. იმ ბრუნვაში, რაც გარდაუვალ ზმნასთან სუბიექტს აღნიშნავდა. ესეც საერთოა ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენებისთვის. ეს თავისებურება ამ ენათა სტრუქტურულ ერთგვარობას, შინაგან თვისებას მოწმობს. 3. შუხარდტი ღრმად იხედება ქართული ენის აგებულების თავისებურებებში და მეტად საყურადღებო დაკვირვებებს იძლევა.

3. შუხარდტი დაწვრილებით ჩერდება მახვილის საკითხებზე და აღნიშნავს, რომ მახვილიანი მარცვალი ქართულში სუსტად გამოირჩევა ისევე, როგორც ბასკური ენის ლაბურდის დიალექტში. პარალელები დაძებნილია ბრუნების სისტემაშიც. შემჩნეულია, რომ ბრუნვის ნიშანი და თანდებული ერთმანეთს ერწყმიან როგორც ქართულში, ისევე ბასკურში და სხვ.

3. შუხარდტმა „დაადგინა რამდენიმე საოცარი შესატყვისობა ბასკურსა და კავკასიურ ენებს შორის და ამასთანავე ყველგან მიუთითა ნაკლებ საგრძნობ შესატყვისობაზე ბასკურსა და ქამიტურ ენებს შორის“ (ფოგტი).

ბასკოლოგიაში 3. შუხარდტის ნაშრომები მთელ ეტაპს ქმნის. ზოგადი ენათმეცნიერების დიდ ავტორიტეტს არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ ბასკური ენის მონაცემები არკვევენ თეორიული ლინგვისტიკის არაერთი კარდინალური მნიშვნელობის საკითხს. იმ პრობლემათა შორის, რომლებსაც აღძრავს ბასკური ენა, შუხარდტის სიტყვით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საკვანძო

საკითხებს, დაკავშირებულს ევროპელი ხალხების უძველესი ტორიისა და პრეისტორიის ხანასთან.

ბოლონიის უნივერსიტეტის პროფესორი, იტალიელი ენათმეცნიერი ალფრედო ტრომბეტი იზიარებდა შუხარდტისეულ დებულებას ქართული და ბასკური ენების „შინაგანი ნათესაობის“ შესახებ („წერილები პროფესორ ჰუგო შუხარდტისადმი“, 1902, და სხვ.). იგი ქართველურ ენებს ერთ სიბრტყეზე ათავსებდა სემიტურ-ქამიტურ და ბასკურ ენებთან. ტრომბეტის შეხედულებით, კავკასიური ენები ბასკურთან, ეტრუსკულთან და წინააზიის ძველ გადაშენებულ ენებთან ერთადერთ წრეს ქმნიდა.

ტრომბეტისათვის ამოსავალი დებულება იყო ყველა ხალხის ენათა ერთიანი წარმოშობა და აქედან გასაგებია, რომ მის მიერ მოწოდებული ბასკურ-კავკასიური დაპირისპირებანი რამდენადმე კარგავენ თავის ღირებულებას, რადგან ეს თვალსაზრისი უარს აცხადებს მკაცრად განასხვავოს საერთო სტრუქტურა და საერთო წარმოშობით გამოწვეული ლექსიკური მსგავსება³⁰.

შუხარდტისა და ტრომბეტის შემდეგ ბასკურ-კავკასიურ ურთიერთობას იკვლევდა პოლანდიელი მეცნიერი კ. ულენბეკი. მისი პირველი ნაშრომი ბასკურის შესახებ გამოქვეყნდა 1904 წელს.

კ. ულენბეკის მრწამსი კარგად გამოსჭვივის ამ ციტატაში: „ის გარემოება, რომ ბასკურის ლექსიკური საგანძური ავლენს ბევრ დაშავებულ კვანძს ჩრდილოეთ აფრიკის ენებთან, ბუნებრივია, არ გამორიცხავს იმას, რომ ბასკურსა და პალეოკავკასიურ ენებს შორის აგრეთვე შეიძლება იყოს მსგავსი სიტყვების საკმაოდ მნიშვნელოვანი რაოდენობა, მართლაც, ბასკურში უდავოდ არსებობს ზოგიერთი სიტყვა, რომლებსაც პალეოკავკასიურს უდარებენ. მე არ ვაპირებ თავი შეგაწყინოთ, — განაგრძობს ავტორი, — ყველა დაახლოების ჩამოთვლით, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ჩემს ვალად ვრაცხ მათგან ყველაზე უფრო ზუსტი გამოვარჩიო და წარმოვადგინო თქვენს განსასჯელად“.

კ. ულენბეკმა, ერთ-ერთმა პირველმა, მოგვცა ბასკური და კავკასიური ენების სიტყვობრივი მასალის სისტემატური შედარება. მას ეკუთვნის 70-მდე ბასკურ-კავკასიური ეტიმოლოგია, რომელთაგან გარკვეული ნაწილი გაზიარებულია სპეციალურ ლიტერატურაში. ამ ნაშრომმა ბევრ მკვლევარს მისცა ბიძგი — ჩაეტარებინათ ანალოგიური ხასიათის სამუშაო.

³⁰ A Trombetti, Elementi di Glottologia, Bologna, 1923.

1909 წლიდან მოყოლებული ბასკოლოგიურ ლიტერატურას შეემატა გერმანელი ლინგვისტის ჰენრიხ ვინკლერის საყურადღებო ნაშრომები³¹.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ვინკლერის დაკვირვებანი ბასკურ-აფხაზურის ნაცვალსახელებზე, პირის ნიშნებზე, კაუზატიური ფორმების წარმოებაზე...

ბასკური ენისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ურთიერთობის შესწავლის ისტორიაში თავისებური ადგილი უკავია საბჭოთა მეცნიერს აკადემიკოს ნიკო მარს.

უფროსი თაობის ბასკოლოგთაგან ნ. მარი ერთადერთია, რომელიც ზედმიწევნით ფლობდა შესადარებელ ენობრივ მასალას — დაუფლებული იყო იბერიულ-კავკასიურ ენებს (განსაკუთრებით — ქართველურს) და, ამასთანავე, რიგიანად ერკვეოდა ბასკური ენის სტრუქტურასა და ლექსიკაში, რამდენადაც ეს შეეფერებოდა ამ ენის შესწავლის იმდროინდელ მდგომარეობას, იცნობდა სპეციალურ ლიტერატურას და ბასკეთში ხანგრძლივი სამეცნიერო მივლინებების დროს ადგილობრივ აკვირდებოდა ბასკური მეტყველების თავისებურებებს.

ამასთანავე, უნდა ითქვას შემდეგი:

ნ. მარის იაფეტურმა თეორიამ გარკვეული ევოლუცია განიცადა. მისი განვითარების პირველ პერიოდში „იაფეტური ენები“ — ესაა ქართველური ანუ იბერიული ენები (წინა აზიის ზოგი გადაშენებული ენაც ამ წრეს განეკუთვნება, მაგრამ ცოცხალ ენათაგან მხოლოდ ქართველურ ენებს ეწოდებოდა იაფეტური). ამ ეტაპის ქრონოლოგიური საზღვრებია 1908—1916 წლები. მეორე პერიოდში იაფეტურ ენათა წრე ფართოვდება: ქართველურს გარდა მასში შემოდის აფხაზურ-ადიღური, ჩაჩნური და დაღესტნის ენები. ესაა კავკასიოლოგიური პერიოდი, გრძელდება იგი 1916 წლიდან 1920 წლამდე. მესამე პერიოდში იაფეტური წრე სცილდება კავკასიის ფარგლებს: მასში შემოდის გადაშენებული ენები წინა აზიისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზისა (პელაზგური — ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, ეტრუსკული — აპენინის ნახევარკუნძულზე) და ცოცხალი ბასკური ენა (პირენეის ნახევარკუნძულზე). იაფეტური თეორიის ევოლუციის ამ პერიოდს დაერქვა მედიტერანისტული. გრძელდება იგი

³¹ H. Winkler, Das Baskische und verderasiatisch—mitelländische Volker- und Kulturkreis. Breslau, 1909, და სხვა ნაშრომები.

1920—1923 წლამდე. 1923 წელს წამოყენებული იქნა პრინციპულად ახალი დებულება: ინდოევროპული ენები არის იფეტურების ტრანსფორმაცია. ეს ნიშნავს: არ არსებობს წარმოშობის მიხედვით განსხვავებული ენათა ოჯახები, — განსხვავებას ქმნის არა გენეზისი, არამედ განვითარების საფეხური, ამა თუ იმ ენების ჯგუფში მოცემული. ენათა გენეალოგიურ კლასიფიკაციას დაუპირისპირდა სტადიური კლასიფიკაცია³².

ბასკური ენის პრობლემა ნ. მარის სამეცნიერო ინტერესების სფეროში შემოდის იფეტური თეორიის განვითარების ე. წ. მედიტერანისტულ პერიოდში. ბასკური ენისა და იბერიულ-კავკასიური ენების გენეტური მიმართების შესწავლის თვალსაზრისით სწორედ ეს პერიოდია საინტერესო და თავის არსებით ნაწილში — ფასეული მეცნიერებისათვის. ენათა სტადიური კლასიფიკაციის პერიოდში, როდესაც შედარებით-ისტორიული მეთოდი შეცვალა ე. წ. პალეონტოლოგიურმა (ოთხელემენტოვანმა) ანალიზმა, ბასკურ-კავკასიურ პარალელებს ეცლება მეცნიერული საფუძველი და ფანტასტიკურ ეტიმოლოგიებს სრული არევ-დარევა შეაქვს ხსენებულ პრობლემატიკაში. ამიტომ გასაგებია, რომ მარისეული მოძღვრების განვითარების ამ ხანას ჩვენ გვერდს ავუვლით და ყურადღებას შევაჩერებთ მხოლოდ იმ ნაშრომებზე, რომლებშიც ენათა ურთიერთობის საკითხი (resp. ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა) გენეალოგიური კლასიფიკაციის ასპექტშია განხილული.

ნ. მარმა ბასკოლოგიის პრობლემებს ბევრი ნაშრომი მიუძღვნა, გამოაქვეყნა სპეციალური გამოკვლევები, ხოლო ცალკეული მოსაზრებები და შენიშვნები გაბნეულია მის მრავალრიცხოვან შრომებში.

ბასკოლოგიის პრობლემებით ნ. მარი დაინტერესებულია სტუდენტობის პერიოდში. 1920 წელს იგი ამბობდა: „ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს ვცდილობდი გავცნობოდი ბასკურ ენას. რაკი მე ესელმძღვანელობდი მხოლოდ ქართველოლოგიური მონაცემებით და ვეყრდნობოდი მხოლოდ ქართული მეტყველების მასალებს..., ამიტომ მაშინ ჩამოვცილდი ამ საქმეს ისე, რომ იაფეტიდიზმის სასარგებლოდ არ დამრჩენია რამდენადმე ნათელი შთაბეჭდილება,

³² შდრ. არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიური ენების შესწავლის ისტორია, 1965, თბილისი, გვ. 327—328.

თუმცა იმ დროს იაფეტიდიზმი დამყავდა ქართველიზმამდე რაც გამომდინარეობდა... ჩემი მატერიალური მომზადებიდან³³.

რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სხდომათა ოქმებში აღნიშნულია, რომ 1920 წელს ნ. მარს დაუწყია ბასკური ენის გრამატიკის შედგენა.

1917—1918 წლებში ნ. მარი განავრცობს სტუდენტობის დროს დაწყებულ მუშაობას ბასკოლოგიაში.

ნ. მარი ორჯერ გაემგზავრა საზღვარგარეთ ბასკურის შესასწავლად და ბასკოლოგიურ ლიტერატურაზე სამუშაოდ (1920—1921 და 1922—1933 წლები).

1920 წელს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბეში გამოქვეყნებულ ნაშრომში ნათქვამია:

„ვამტკიცებ, რომ ბასკური ენა იაფეტურია (ე. ი. ქართველური. — შ. დ.), იაფეტურად აიხსნება არა მარტოოდენ გრამატიკის ტიპოლოგიური კატეგორიების მიხედვით, არამედ ამ კატეგორიების შემცველი მასალებითაც — მისი ფონეტიკა, მისი მორფოლოგია“, კერძოდ, რთულ ზმნურ წარმოებათა სისტემა, რომელშიც ლინგვისტები აქამომდე დიდი გატაცებით პოულობდნენ დასაყრდენს მის დასაკავშირებლად ზოგჯერ ამერიკულ ენასთან (სხვათა შორის, მხოლოდ ანალოგიების ფარგლებში). იაფეტური წარმოშობისაა და, ამასთანავე, გარკვეული ჯგუფისა — ბასკების ცოცხალი მეტყველების ლექსიკური სიმდიდრის ძირეული შემადგენლობა³⁴. აღფრედო ტრომბეტის, როგორც ბასკოლოგის, დახასიათებასთან დაკავშირებით ნ. მარი იქვე ამბობდა: „ჩვენთვის, რომლებიც იაფეტური ენათმეცნიერების თეორიის მთელი სისტემის აგებისას ამოვლივართ იაფეტური ენების სემიტურთან ნათესაობის ფაქტობრივი მონაცემებიდან, გასაგებია, გამორიცხული არ არის კავკასიის ძირეული ენების, ე. ი. კავკასიის იაფეტური ენების, კავშირ-ურთიერთობა ქამიტურ ენებთან; ახლა, როდესაც საქმე ეხება ბასკურს, ჩვენ საშუალება გვაქვს ვამტკიცოთ მასთან კავკასიის იაფეტური ენების უფრო გარკვეული და მჭიდრო ნათესაობა“. აქედან ჩანს, რომ ბასკოლოგიაში ადრე გამოთქმული ჰიპოთეზა ქამიტურ ენებთან ბასკურის ნათესაობისა ნ. მარისათვის მისაღებია (გავიხსენოთ, მაგალითად, ჰუგო შუხარდტის დებულება: ბასკური ენათესავება

³³ Н. Марр, О яфетическом происхождении баскского языка «Известия Российской Академии наук», VI, серия, отд. XIV, 1920, с. 131.

³⁴ იქვე, გვ. 133.

ერთსა და იმავე დროს ქართველურ-კავკასიურს და ქამიტურ-მოდგმის ენებს), ოღონდ მარი უფრო ღრმა ნათესაობას აღიარებს ბასკურსა და კავკასიურ ენებს შორის.

ნ. მარის ძიებებისათვის ამოსავალია ენათშეჯვარედინების (ენათშერევის) პოსტულატი, რაც წითელი ხაზით გასდევს მის ბასკოლოგიურ-კავკასიოლოგიურ შტუდიებს. შეჯვარედინებულია კავკასიის იაფეტური ენები, შეჯვარედინებულია ბასკური ენა...

ბასკური, მარის აზრით, ჰიბრიდული ენაა, სპირანტულ-სიბილანტური, კერძოდ, შიშინა ჯგუფის სიბილანტური სახეობისა, სწორედ ისეთი, როგორცაა ქართველური ენების სვანური განშტოება.

ნ. მარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ბასკურის გენეტური დაკავშირება ქართველურ-კავკასიურ ენებთან დიდ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, რადგან ბასკური ენა ისტორიული განვითარების შედეგად გადასხვაფერებულია და საგრძნობლად დაცილებული მის პირვანდელ აგებულებასთან.

ნ. მარის ყურადღება მიიპყრო რიცხვითი სახელების აგებულებამ. განსაკუთრებით საინტერესოა ბასკური ენის რიცხვითი სახელები, — აღნიშნავს მარი, — თვლის საერთო სისტემა ბასკურში, ისევე როგორც კავკასიის იაფეტურ ენებში, ოცობითია და არაათობითი.

ოციანი წლების დასასრულსა და ოცდაათიანი წლების დასაწყისიდან სხვა მეცნიერებიც ეხებოდნენ ბასკურ-კავკასიურ თეორიას, ზოგი გაკვირით, ზოგიც ფართო პლანით.

კავკასიური ენების მკვლევარი ადოლფ დირი (პროფესორი. მიუნხენის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, ბოლონიის აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი) აღიარებდა, რომ კავკასიური ენები ბასკურთან, ეტრუსკულთან და წინააზის გადაშენებულ ენებთან ენათა ერთ წრეს ქმნიან³⁵.

ბასკურისა და კავკასიური ენების ნათესაობის თაობაზე თავისი შეხედულებები აქვს გამოთქმული პროფესორ იოსებ კარსტს, რომლის ნაშრომთაგან ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1932 წელს გამოსული გამოკვლევა³⁶. აქ „იბერიული“ გულისხმობს ესპანეთის იბერებისა და ბასკების ენას, ხოლო „კავკასიური“ — ქარ-

³⁵ A. Dirr, Einführung in das Studium der Kaukasischen Sprachen— mit einer Sprachkarte. Leipzig, 1928.

³⁶ I. Karst, Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-kaukasischen. Bd. I, Strassburg, 1932.

თველურსა და მთის კავკასიის ენებს. კარსტი ამ ენებს მონათესავე ენებად მიიჩნევს.

კავკასიურ ენათა გამოჩენილი მკვლევრის ე. დიუმეზილის აზრით, ბასკურ-ქართველური პარალელები მეტად ფრაგმენტულია, ხოლო მთის კავკასიურ ენებთან შეხვედრები თითქმის სრულია. ყველა მნიშვნელოვან პუნქტში. ფრანგი მეცნიერი ბასკურ ენას უდარებდა ჩრდილოეთ კავკასიის ენებს და უმთავრესად ეყრდნობოდა ტრომბეტისა და შუხარდტის მიერ მიღებულ შედეგებს.

ბასკურ-კავკასიური თეორიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კ. ბოუდა³⁷. თავის ნაშრომებში მან შემოგვთავაზა ეტიმოლოგიების დიდი რაოდენობა და დაიმკვიდრა გამოჩენილი ბასკოლოგის სახელი. ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა ბოუდამ მონათლა საკმაოდ მარჯვე ტერმინით Euskaro-caucasique. ბოუდასეულ 400 ლექსიკურ შედარებათაგან ზოგი შესაძლოა გავიზიაროთ, ზოგი დამყარებულია სიტყვაში მხოლოდ ერთი ბგერის მსგავსებაზე (თუმცა სემანტიკური თანხვედნილობა უდავოა), ზოგიც სემანტიკურ ერთიანობას სავეებით გამორიცხავს. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი რაოდენობით გვხვდება დაახლოებანი, რომელთა ბასკური თუ ქართველურ-კავკასიური ძირი აშკარად ნასესხებია. ბოუდას ნააზრევის ნაკლი ისიც არის, რომ მკვლევარმა ძალიან გააფართოვა შესადარებელი ენების რკალი,—ეს კი დამაჯერებლობის ძალას უკარგავს მის ეტიმოლოგიურ ძიებებს (ბასკურის მონაცემები შედარებულია ქამიტური, ფინურ-უნგრული, პალეოაზიური, ავსტრონეზიული, ინდო-ჩინეთის, ტიბეტის, ქართველურ-კავკასიური და სხვ. ენების მასალასთან). ი. ჰუბშიდი, რომელიც ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის მომხრეა, აღნიშნავს, რომ ბოუდას შეპირისპირებებში უფრო ეტიმოლოგიურ შესაძლებლობებს ვხედავთ, ვიდრე ეჭვმიუტანელ შედარებებს.

ბასკური ენისა და იბერულ-კავკასიური ენების შედარებითი კვლევის დარგში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის ფრანგ ბასკოლოგ-ქართველოლოგს (კავკასიოლოგს) პროფესორ რენე ლაფონს, რომელმაც მთელი ეტაპი შექმნა ბასკოლოგიის ისტორიაში.

³⁷ K. Bouda, Baskisch und Kaukasisch. «Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft», Berlin, 1948; მისივე, Die Beziehung des Summerischen zum Baskischen, Westkaukasischen und Tibetischen. «Mitteilungen der altorientalischen Gesellschaft», Bd. XII, Heft 3, Leipzig, 1938; მისივე, Neue baskisch-kaukasischen Etymologien. Madrid, 1952, და სხვ.

ბოლო დროს იგი ბასკური ენის კათედრას განაგებდა ბორდოს უნივერსიტეტში, რამდენჯერმე იმოგზაურა საქართველოში, არჩეული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორად.

„რ. ლაფონი პირველი სპეციალისტია, ერთდროულად გაძოჩენილი ბასკოლოგი და ქართველოლოგი — კავკასიოლოგი“; „რ. ლაფონის ნაშრომები მნიშვნელოვან გამოკვლევებად მიაჩნიათ თვით იმ სპეციალისტებს, რომლებიც სკეპტიკურად ეკიდებიან ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაურ ურთიერთობას“; „რ. ლაფონი, როგორც ლინგვისტი კარგად იცნობს ქართული ენის რეალიებს. ამავე დროს მან პრაქტიკულად იცის ქართული ენა“ (არნ. ჩიქობავა).

1966 წელს რ. ლაფონმა ლექციების ციკლი წაიკითხა ბასკური ენის შესახებ თბილისში — სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და მეცნიერებათა აკადემიაში.

რ. ლაფონის კალამს ეკუთვნის მთელი რიგი ნაშრომები ბასკური ენის იბერიულ-კავკასიურ ენებთან ისტორიულ-გენეტური ურთიერთობის შესახებ.

რ. ლაფონი იმთავითვე ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ბასკური ენა და კავკასიური ენები დიდად საინტერესოა ენათა ტიპოლოგიური შესწავლისათვის, ენების დიალექტებად დანაწევრების საკითხისა და კონტაქტების გასარკვევად. გარდა ამისა, — განაგრძობს ავტორი, — მათ მჭიდროდ უკავშირდება ისტორიისა და პრეისტორიის მნიშვნელოვანი პრობლემები: ბასკური და კავკასიური ენების ნათესაობა; ბასკურისა და იბერიულის, კავკასიური ენებისა და წინა აზიის უძველესი ენების საკითხი³⁸.

ამასთანავე, ფრანგი მეცნიერი მწვავედ აყენებდა საკითხს ენის ისტორიის ფენების „ღრმად თხრის“ შესახებ და მიიჩნევდა, რომ ბასკურთან კავკასიური ენების დასაკავშირებლად აუცილებელი პირობაა დამუშავდეს ჩრდილო-კავკასიური და სამხრეთ-კავკასიური ენების შედარებითი ფონეტიკა და შედარებითი მორფოლოგია.

ნაშრომში „ბასკური და კავკასიური ენათმეცნიერება“ რ. ლაფონი აღიარებდა: „ენათა ერთადერთი ჯგუფი, რომელთანაც შედარებითი მეთოდის წესების გამოყენებით ბასკური ენის დაკავშირება ასე თუ ისე ხერხდება, კავკასიური ენებია“³⁹.

³⁸ R. Lafon, Le basque et les langues caucasienne. «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris» Li, 1955.

³⁹ Revue de l'enseignement supérieur, Paris, № 3—4, 1967.

ამასთანავე ლაფონი ლაპარაკობს იმ სიძნელეებზე, რომლებიც არსებობს ბასკურ-კავკასიური პრობლემის გადასაწყვეტად. მისი სიტყვით, „კავკასიური ენების მიმართ შედარებითი მეთოდის გამოყენებას გააძნეებს ის გარემოება, რომ კავკასიური ენების უმეტესობა მხოლოდ გასული საუკუნიდან არის ცნობილი, მხოლოდ ქართულში გვაქვს წერილობითი ძეგლები მეექვსე საუკუნიდან მოყოლებული. ამ ენებს განსხვავებული ფონოლოგიური სისტემები აქვთ, ისინი გაცილებით უფრო მდიდარია თანხმოვნებით, ვიდრე ბასკური...“

რენე ლაფონი მიუთითებს კავკასიური ენებისა და ბასკურის პარალელურ ნიშნებზე, რაც მეტად მნიშვნელოვანია ბასკურისა და ჩვენი ენების ურთიერთობის კვლევისათვის.

რ. ლაფონი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „მსგავსება ან ენებს შორის ვერ აიხსნება შემთხვევითობით, ვერც სესხებით; ისინი გენეტურად ურთიერთობის არსებობას გულახტომბენ. ბასკური, მომდინარე აკვიტანიურისა და ბასკონიურისაგან, და კავკასიური ენები ერთად ქმნიან ოჯახს, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს ეუსკარო-კავკასიური (Euskaro-caucasien)⁴⁰.

რენე ლაფონი, ამასთანავე, ამბობდა: მე მჯერა, რომ შესატყვისობათა ასეთი ერთიანობა, ასეთი კავშირი ბასკურისა ქართველურ-კავკასიურ ენებთან მხოლოდ „ტრადიციით შეიძლება აიხსნას, მაგრამ ის, რაც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ეუსკარო-კავკასიური პერიოდიდან, არ წარმოადგენდა, როგორც ჩანს, ჩამოყალიბებულ მორფოლოგიურ სისტემას, და, ამასთანავე, ადგილი უნდა ჰქონოდა გარკვეული ხასიათის შერევას (შეჯვარედინებას) განსხვავებულ ჯგუფებსა თუ ენობრივ კოლექტივებს შორის“. ისიც აღსანიშნავია, რომ ლაფონის ფორმულირებით, „კავკასიური ოჯახის ცნებათა ჩამოყალიბება კვლევის დაგვირგვინებას კი არ წარმოადგენს, არამედ გვიბიძგებს ახალი გამოკვლევებისაკენ ამ ჰიპოთეზის გასარკვევად“⁴¹.

ნაყოფიერ მუშაობას ეწევა პოლონელი ბასკოლოგ-ქართველოლოგი იან ბრაუნი, რომელსაც ეკუთვნის გონებამახვილური შედა-

⁴⁰ Basque, p. 1787.

⁴¹. იქვე.

ზებანი და პარალელები, განსაკუთრებით ბასკურ-ქართულის რეზიდივი შესწავლის დარგში.

იან ბრაუნი აღიარებს, რომ განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ბასკური ენისა და იბერიულ-კავკასიური ენების ურთიერთობის საკითხი. ეს ენები ტიპოლოგიურად დიდ სიახლოვეს ავლენენ; ბასკური ენის გრამატიკული სტრუქტურის ყველა არსებითი თავისებურება შეიძლება დავადასტუროთ იბერიულ-კავკასიურ ენებშიც, განსაკუთრებით მათ სამხრეთულ-ქართველურ ენათა ჯგუფში.

მოიხივებიან მეცნიერები, რომლებიც სკეპტიკურად ეკიდებიან ბასკური და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის პრობლემას. ისინი ფიქრობენ, რომ მსგავსება ბასკურისა მთელ რიგ კავკასიურ ენებთან — და არა რომელიმე ენასთან — სუსტია: დადასტურებული მსგავსებანი არ იძლევა მტკიცე საბუთს იმისათვის, რომ გენეტური ნათესაობა დამტკიცებულად ჩაითვალოს მეცნიერების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე.

ასე, მაგალითად, ა. მეიე აღნიშნავდა, რომ ბასკური ენისა და კავკასიური ენების ერთობა შეიძლება, მართლაც, არსებობდა, მაგრამ იმდენად შორეულ წარსულშია სავარაუდებელი მათი საერთო ოჯახიდან მომდინარეობა (V—VI ათასწლეულში), რომ გენეტური ნათესაობის გამოვლენა ძალიან ძნელიაო.

მეიე დასძენდა, რომ არ შენახულა უძველესი იბერიული ენის ძეგლები, არც კავკასიური ენების ისტორიული წყაროებია ჩვენს განკარგულებაში (გამონაკლისს შეადგენს მხოლოდ ქართული ენა, რომლის სალიტერატურო ენას თხუთმეტსაუკუნოვანი ისტორია აქვს) და ასეთ პირობებში თავდაპირველი, უხსოვარი დროის, ენობრივი ნათესაობის დამტკიცება გადაუღალხავ სირთულეებთან არის დაკავშირებულიო.

როგორც ჩანს, ინდოევროპული ენათმეცნიერების დიდი ავტორიტეტი პრინციპულად არ გამორიცხავდა ბასკური ენისა და კავკასიური ენების ნათესაობის ვარაუდს, მაგრამ გენეტური კავშირურთიერთობის საკითხს პოზიტიური გადაწყვეტა თითქმის შეუძლებლად წიაჩნდა ქრონოლოგიური ასპექტითა და ძველი ენობრივი მასალის უქონლობით წარმოშობილი დაბრკოლებების გამო.

ბასკურ-კავკასიურ თეორიას აპრიორულად და ჭერ კიდევ დაუსაბუთებლად მიიჩნევს ბულგარელი ლინგვისტი ვ. გეორგიევი.

კრიტიკული დამოკიდებულება Euskaro-caucasique-ის ჰიპოთეზისადმი ყველაზე თანმიმდევრულად და, შეიძლება ითქვას, სრულ-

ლად ჩამოყალიბებულია ცნობილი ნორვეგიელი ლინგვისტის პრინციპით
ფესორ ჰანს ფოგტის მიერ ნაშრომში „ბასკური და კავკასი-
ური ენები“, რომელიც ზემოთაც დავიმოწმეთ.

ჰანს ფოგტის დასკვნით, ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა შესაძლებლად რჩება⁴².

ბასკური ენის ავტორიტეტული სპეციალისტი ლ. მიჩელენა ერთ-ერთ თავის ნაშრომში ფართოდ მსჯელობს ბასკურ-კავკასიური თეორიის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორის აღიარებით, ქართული და ბასკური ენების ბრუნების სისტემა მსგავსებას ამჟღავნებს, ბასკურ-კავკასიურ ჰიპოთეზას დაბრკოლებები ელობება. მიჩელენა იზიარებს ფოგტის ზოგიერთ დებულებას, კრიტიკულად განიხილავს ბასკურ-კავკასიურ ეტიმოლოგიებს და გარკვეულ მოსაზრებებს ამ საგანზე.

საბჭოთა ქართველოლოგიაში ბასკური ენის დაკავშირება იბერიულ-კავკასიურ ენებთან აქტუალურ ამოცანად არის მიჩნეული.

იბერიულ-კავკასიური ენებისა და ბასკური ენის შედარებითი შესწავლის დღევანდელ დონეზე ეჭვმიუტანლად ისმის საკითხი ამ ენათა ღრმა კავშირ-ურთიერთობის შესახებ⁴³.

„ყველაზე მეტი სიახლოვე ბასკურს მაინც იბერიულ-კავკასიურ ენებთან აქვს. ამას გრძნობდნენ: ფრ. მიულერი. პ. შუხარდტი, კ. ულენბეკი, ნ. მარი ..., სხვადასხვა სტილისა და მეთოდის მკვლევარნი“; „კავკასიის გარეთ ბასკური ერთადერთი ცოცხალი ენაა იბერიულ-კავკასიური წრისა“ (არნ. ჩიქობავა).

რა არის საერთო ბასკურსა და ქართველურ-კავკასიურ ენებს შორის?

ნაწევრის პოსტპოზიცია, ერგატიული ბრუნვა, ობიექტის აღნიშვნა ზმნაში, თვლის ოცობითი სისტემა...

„ცალ-ცალკე ასეთი მოვლენები შეიძლება რაგინდარა ენაში აღმოჩნდეს ... ნიშანთა კომპლექსი კი — სხვაა“; „ბასკურის შესწავლისას სტრუქტურულ-ტოპოლოგიური შეპირისპირებითი ანალიზი იბერიულ-კავკასიურ ენებთან დამოუკიდებელი უნდა ჩატარდეს, რომ მორფემის, სიტყვის, სინტაგმის ახლანდელი მოდელები დადგინდეს... ნხოლოდ ამ გზით შევიქ-

⁴² H. Vogt, Le basque et les langues caucasiques. «Bulletin de la Société de Linguistique de Paris», 1955, pp. 144—45.

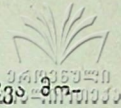
⁴³ იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, II, 1948, გვ. IX, (ქართ. ენაზე);- A. Чикобава, Картвельские языки, их исторический облик (იქვე, გვ. 255); A. Чикобава, Введение в языкознание, часть 2, М., с. 219.

ლებთ იმის გარკვევას, რა ისტორიულ-გენეზისური რიგითი ერთობაა ბასკურსა და იბერიულ-კავკასიურ ენებს შორის“; ბასკური „მკვეთრად განსხვავდება ინდოევროპულ ენათაგან არსებითი მომენტების მიხედვით: სიტყვის (სახელის, განსაკუთრებით კი ზმნის) აგებულებისა და — ამის შესაბამისად — წინადადების სტრუქტურის მიხედვით. და აი, სწორედ ამ მომენტების მიხედვითაა, რომ შეინიშნება გასაოცარი დამთხვევა იბერიულ-კავკასიურ ენებთან. სწორედ ამ გარემოებამ მიიყვანა კავკასიური ენების შესწავლის საჭიროებამდე ცნობილი ინდოევროპეისტი, რომანული ენების უდიდესი სპეციალისტი ჰ. შუხარდტი... რით აიხსნება ამგვარი შეხვედრები ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენებისა; შემთხვევითია თუ არა ეს? საკითხი ისმის ენობრივი მონაცემების მიხედვით. ეს გვაიძულებს დავსვათ დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობის პრობლემა — ძველი ხმელთაშუა ზღვის, აზიისა და კავკასიის ხალხთა და კულტურათა ურთიერთობის პრობლემა, რომელიც არაერთხელ დაუსვამთ კიდეც საბჭოთა ენათმეცნიერებსაც და უცხოელ სპეციალისტებსაც. ხშირად სვამენ კითხვას — არის თუ არა ბასკური ქართულის მონათესავე? ცდილობენ, ეს ნათესაობა დაინახონ ამა თუ იმ სიტყვათა საგნობრივი მსგავსების მიხედვით. როცა ენები ახლო მონათესავენი არიან (მაგ., რუსული, უკრაინული, ბელორუსული), მაშინ ადვილად ხერხდება მონათესავე ენათა სიახლოვის ჩვენება მსგავსი სიტყვების, ლექსიკის დიდი მარაგის მიხედვით. ასეთი ენების ნათესაობა ერთი შეხედვითაც ნათელია. მაგრამ ეს ყოველთვის ასე როდია. ენათა ნათესაობის გამოსავლინებლად ჩვეულებრივ საჭიროა ენათა ისტორიის დიდ სიღრმეებზე „გათხრა“. ბასკურ-კავკასიური კავშირები მოითხოვენ სწორედ ამ ენათა ისტორიის ღრმა გათხრა-გაბურღვას. ასეთი მუშაობისათვის საჭიროა ბასკოლოგებისა და კავკასიოლოგების თანამშრომლობა, უფრო ზუსტად — ბასკოლოგ-კავკასიოლოგებისა და კავკასიოლოგ-ბასკოლოგების თანამშრომლობა. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება ასეთი მსოფლიო მნიშვნელობის კულტურულ-ისტორიული პრობლემების გარკვევა“ (აკადემიკოსი არნ. ჩიქობავა).

ენის (ენათა) ისტორიული წარსულის გათვალისწინება დამოკიდებულია „მოწმეთა“ ჩვენებაზე: ინდოევროპულ ენათა ისტორიულ-შედარებითი გრამატიკა და ლექსიკონი ვერ დაიჩემებს ისეთ სიზუსტეს და სისრულეს, რაც რომანულ ენათა ისტორიულ-შედარებითს გრამატიკასა (და ლექსიკონს) ახასიათებს: ნესიტურ-ხეთური ენის მასალამ, ამ „ახალი მოწმის“ ჩვენებამ ინდოევროპულ

ენათმეცნიერებაში მანამდე მიღებული შედეგების გადასინჯვა-მო-
ითხოვა (ზმნისა და სახელის მორფოლოგიის რიგი საკითხი, „კენ-
ტუმ“ და „სატემ“ ენათა გავრცელების არეალების საკითხი...).

ინდოევროპულ ენათაგან რომ მხოლოდ ირლანდიური (კელ-
ტური), პოლონური (სლავური) და სომხური შემოგვრჩენოდა,
არათუ ინდოევროპულ ენათა ისტორიულ-შედარებითი გრამატიკის
შედგენა გაჭირდებოდა, არამედ თვით ამ (ინდოევროპულ) ენათა
ნათესაობის საკითხიც დამაჯერებელი ვერ იქნებოდა.

ანალოგიურ სიძნელეს ვხვდებით ბასკურ-კავკასიურ (ეუსკა-
რო-კავკასიურ) ენათა წარსულის კვლევისას. კავკასიის მიწა-წყალ-
ზე შემოგვენახა იბერიულ-კავკასიურ (პალეოკავკასიურ) ენათა დი-
დი ჯგუფი (32 ენა). ახლანდელი ვითარების ანალიზი ცხადყოფს,
რა ცვლილებებიც განუცდიათ ამ ენებს...

შორეულ წარსულში იბერიულ-კავკასიურ ენათა რიცხვი გაცი-
ლებით მეტი უნდა ყოფილიყო (უღური, ბუღუხური, ხინალუღუ-
რი, კრიწული, ამჟამად კუნძულებადღა არის შემორჩენილი აზერ-
ბაიჯანის სსრ მიწა-წყალზე. აფხაზურ-ადიღური ჯგუფის ენები ახლა
ოთხ ერთეულს. ითვლის; მეტი უნდა ყოფილიყო. ეგვევ ითქმის
ნახური და ქართველური ენების შესახებაც).

ბასკური ენაც იმთავითვე მარტოხელა არ ყოფილა...

ეს ნიშნავს: ისტორიულ-შედარებითი კვლევა-ძიება დიდ სირ-
თულეთა წინაშე დგას იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლისას.
განუზომლად უფრო რთულია ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური
წარსულის კვლევა და მათი ისტორიულ-გენეზისური ურთიერთ-
ობის ძიება.

ჩვენ არ გვითქვამს წინათ და არც ახლა ვამბობთ: ბასკურის
ნათესაობა იბერიულ-კავკასიურ ენებთან დამტკიცებულიაო. არც
იმას ვამბობთ, რომ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოთხივე ჯგუფის ის-
ტორია მთლიანად და სავსებით აღდგენილი გვაქვსო.

ჩატარებული კვლევა ერთ რასმე მოწმობს: წარსულში იბერი-
ულ-კავკასიურ ენებს მეტი სიახლოვე ახასიათებდა, ვიდრე ახლა
ვხედავთ. ზედაპირზე სხვაობა ჩანს, სიღრმისეულ ფენებში სხვა-
ობა მცირდება, საერთო (ერთობა) მატულობს:
საერთო — ძველია, განსხვავებული — ახალი.

ბასკური ენის „შინაფორმის“ ისეთი თვისებები, როგორცაა
ზმნის სუბიექტურ-ობიექტური უღვლილება და ბრუნებადი ერგა-
ტივი, სხვა რომ არაფერი იყოს, კავკასიის ენობრივი სინამდვილისა-
კენ წარმართავს მკვლევრის ყურადღებას...

ერთი წარმოშობის ენები შეიძლება დროთა ვითარებაში იმდენად დაშორდეს ერთმანეთს, რომ საერთო აღარაფერი დარჩეს, ანდა ეს საერთო ისე გადასხვაფერდეს, რომ მისი მიკვლევა შეუძლებელი აღმოჩნდეს.

მაგრამ თუ ეს საერთო ჩანს და ეს საერთო სპეციფიკურ მოვლენებს ეხება, სპეციალისტის ვალია, ამას სათანადო ყურადღებით მოეკიდოს და მისი რაობა და წარმომავლობა შეისწავლოს. ძნელი შეუძლებელს არ ნიშნავს. ძნელი საკითხი არასოდეს გადაწყდება, თუ ის არ დაისვა, თუ ის კვლევის საგანი არ გახდა.

ყოველი მეცნიერება ჰიპოთეზით იწყება. ჰიპოთეზა კვლევა-ძიებას მოითხოვს. ჰიპოთეზა გამართლებულია. თუ ამ კვლევა-ძიებამ მეცნიერული ცოდნის წინსვლა განსაზღვრა, ის გაარკვია, რასაც მანამდე მეცნიერული აზრი ვერ ხედავდა, თუ ახალი პერსპექტივები დასახა⁴⁴.

მოტანილ ვრცელ ციტატებში კარგად არის მოხაზული ბასკურ-კავკასიური პრობლემის მეთოდოლოგიური საზღვრები და ამ მსოფლიო მნიშვნელობის ლინგვისტური ჰიპოთეზის მეცნიერული საფუძვლიანობა.

ბასკურ-კავკასიური თეორიის მკვიდრ ნიადაგზე დაფუძნებისათვის საჭიროა დამუშავდეს შედარებითი ფონეტიკა და შედარებითი მორფოლოგია ჩრდილო-კავკასიურ, სამხრულ-კავკასიურ, მერე — ერთობლივ კავკასიურ ენათა (რენე ლაფონი).

როდესაც იბერიულ-კავკასიური ენების ოთხივე ჯგუფი ღრმად იქნება გამოკვლეული, მაშინ შეგვეძლება მათი ისტორიული სახე დავინახოთ და ბასკურის ასეთსავე ძველ ვითარებას შევეუდაროთ (არნოლდ ჩიქობავა).

ბასკურისა და ქართველურ-კავკასიური ენების გენეტური ნათესაობის საკითხს „საფუძვლიანი განხილვა და დამტკიცება სჭირდება“ (ივანე ჯავახიშვილი).

ჩვენი ამოცანაა — გამოვიყენოთ ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის მიერ მოპოვებული პოზიტიური შედეგები და ჩვენთვის საინტერესო ლინგვისტური და კულტურულ-ისტორიული პრობლემის კვლევას ფართო პერსპექტივები გადავუშალოთ.

⁴⁴ არნ. ჩიქობავა, ბასკოლოგ-კავკასიოლოგი რენე ლაფონი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების მორიგი ამოცანები. კრებული: „ბასკური ენა და ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა“. არნ. ჩიქობავას წინასიტყვაობითა და რედაქციით, 1976, თბილისი, გვ. 107.

БАСКСКО-КАВКАЗСКАЯ ПРОБЛЕМА

Резюме

Исторически существовало две Иберии: на Востоке и на Западе. Древнегреческие и древнеримские писатели, ученые, политические деятели называли Восточную Грузию «Иберией», а ее жителей «восточными иберами», «азиатическими иберами». Античным авторам было известно и то, что существует также «Европейская Иберия» на Пиренейском полуострове — «Западная Иберия», где живут «европейские иберы» (позднее их стали называть «испанскими иберами»).

Древние западные иберы не смогли выстоять среди множества исторических катастроф и полностью вымерли. Сведения об их языке и этнической принадлежности, дошедшие до нас в виде фрагментов, скупы и лишены цельности. Отдаленными потомками древних европейских иберов можно считать нынешних басков. Фридрих Энгельс отмечал, что «последними представителями древней иберийской расы» ныне являются баски.

На территории Европы баскский — единственный древнейший язык неиндоевропейского происхождения. По структуре языка, бытовым реалиям и этнографической типологии род басков совершенно своеобразен и наделен характерными признаками архаичной цивилизации.

Баски — смелый и воинственный народ. Их многовековая история изобилует эпизодами острой борьбы за свободу и национальную независимость. В историческом прошлом вследствие всеразрушающей экспансии Римской империи на Пиренейском полуострове пала сильная, победоносная Иберия, колыбель так называемой «иберийской цивилизации». От интенсивной романизации этого края, словно чудом, спасся лишь баскский род, огнем и мечом защищающий свою независимость и сохранивший поныне свой язык и национальное своеобразие. Современные варвары-фашисты вновь попытались истребить непримиряющуюся с их режимом «страну басков», окончательно выкорчевать из истории обескровленную малую нацию. Но гордые и мятежные баски непреклонны и с надеждой смотрят на будущее...

Таинственная история басков вызывает неослабный интерес советских и зарубежных ученых. По словам известного советского ученого — академика В. Ф. Шишмарева, в настоящее время *Баскология* — проблема всемирного значения.

Более двадцати веков в истории человечества бытует мысль о возможном родстве между предками басков — западными иберами и восточными иберами (грузинами). В греческих источниках упоминание об иберах впервые встречается у философов — Платона и Аристотеля. Первый из них относит иберов к «воинственным народам», пьющим неразбавленное вино. Аристотель же отмечает, что войны иберовбивают вокруг могилы столько кольев, сколько врагов было уничтожено, покойником. Известный русский ученый академик В. Латышев считает, что в этих высказываниях имеются в виду грузинские, а не пиренейские иберы. Сведения эти весьма значительны, ибо, наряду с упоминанием древнейшего племенного названия, они содержат и определенные этнографические показания.

В информации, представленной писателем II века до нашей эры Аполлодором, содержится прямое указание на то, что иберы жили и на Кавказе. Эту информацию сохранил известный греческий географ и историк I века — Страбон: «Западные иберы переселились на территорию верхней части Понто и Колхиды, которая, по словам Аполлодора, отделена от Армении рекой Аракс».

В сочинениях Страбона часто упоминается и характеризуется страна иберов. Он хорошо знаком как с Восточной Грузией (Иберией), так и с Западной Грузией (Колхидой). Произведение Страбона содержит ценные сведения о социальной, политической и культурной жизни грузинской Иберии. С тех пор, как на рубеже древнего и нового летосчисления Иберия вышла на всемирную арену, включилась в орбиту рабовладельческой Римской империи и стала исполнять весьма активную роль на Кавказе, здесь ускорился также процесс общественного развития. В первых столетиях нашей эры, наряду с некоторым ростом рабовладения, в Иберии протекал интенсивный процесс внутренней социально-экономической дифференциации, что впоследствии привело к образованию феодального строя. Страна в это время переходила на рельсы феодализма.

Первое письменное упоминание о том, что иберы живут на Пиренейском полуострове, принадлежит греческому писателю VI века до нашей эры Гекатею Милетскому. Эту же информацию находим и у последующих авторов. Как выявляется из источников, иберы сначала занимали восточную и

южную часть территории нынешней Испании, затем же ^{рас-}пространились по всему Пиренейскому полуострову. Поэтому по всему и получил полуостров название «Иберия», т. е. страна иберов. Иберы — древнейший народ неиндоевропейского племени в Западной Европе. Они смешались с другими народами еще в античном периоде. От истребления и исчезновения спаслись лишь баски. Начиная с III века нашей эры территория иберов называется Испанией. Термин Hispania широко распространился благодаря римлянам. Предполагают, что он местного происхождения, является одним из древних этнических терминов иберийского мира.

Как видим, история не сохранила более ранних, чем VI век до нашей эры, сведений о западной Иберии. Наука располагает лишь фрагментами и скухими материалами, касающимися окутанной мглой прошлого этой страны. Надо здесь отметить: несмотря на то, что проблемами ибериологии занимаются всемирно известные ученые, многие кардинальные вопросы и поныне остаются спорными. Часто высказываются диаметрально противоположные суждения.

В Испании обнаружено около 150 надписей, исполненных иберийским шрифтом. Надписи высечены на камне, свинце, бронзе, серебре или нанесены краской на глиняную посуду и на стены. Некоторые надписи выгравированы на иберийских монетах. Несколько из них, по-видимому, относятся к IV—III векам до нашей эры. Большинство надписей более поздние; самая поздняя из них исполнена уже в период Римской империи. Происхождение иберийского алфавита окончательно не установлено.

Какие соотношения существуют между западными и восточными иберами, родственны ли друг другу грузины и пиренейские иберы (предки нынешних басков), не является ли совпадение названий чистой случайностью, вот вопросы, которые волновали греческих и римских авторов еще в античный период. В последующие века по этому поводу высказывались также армянские и грузинские деятели. Со всей остротой был поставлен данный вопрос и в новой европейской науке.

Таким образом, исследование исторических, этнологических и лингвистических взаимоотношений азиатских и европейских иберов (или, что же самое, грузин и басков) является одной из международных научных проблем.

Древнегреческие и римские авторы признавали, что между азиатскими и европейскими иберами, несомненно, существуют родственные отношения. Спорным оставался лишь вопрос об их первоначальном местожительстве. Некоторые

считали, что изначальная родина иберов — Пиренейский полуостров, откуда в незапамятные времена одна часть этнической группы переселилась на Кавказ. Другие предполагали, что европейские иберы — пришельцы с Кавказа. Объяснялись даже причины миграции. Наконец, некоторые отмечали, что никакого родства между жителями двух Иберий не существует и совпадение названий чисто случайное явление.

Различные точки зрения по данному вопросу сформировал римский историк и государственный деятель, грек по происхождению, Аппиан (II—I века до нашей эры) в *Истории Рима*: «Азиатских иберов одни считают предками, другие — колонистами Европейских иберов, третьи только одноименным народом». Аппиан выступает здесь в роли пассивного наблюдателя и не показывает собственной позиции.

Хронологически первое сообщение о миграции иберов из Азии в Европу принадлежит древнеримскому писателю и ученому, основателю Римской публичной библиотеки — Варрону (II—I вв. до нашей эры), чье сочинение, правда, не сохранилось, но его суждение цитирует римский натуралист Плиний Старший (I век нашей эры).

Причиной миграции на восток доиспанского населения (европейских иберов) некоторые авторы считали нашествие Вавилонского царя Навуходоносора (604—501 гг. до нашей эры), будто бы он забрал в плен часть иберийского населения и переселил в Азию, на восточное побережье Черного моря. Об этом рассказывает греческий географ и историк Мегасфен (IV—III вв. до нашей эры) в сочинении, где описывает свое путешествие в Индию. Сообщение Мегасфена сохранено в произведениях еврейского историка И. Флавия (I век нашей эры), Евсевия Кесарийского и других. Мир-Абас-Катина (I век до нашей эры) в книге *«Древняя история Армении»* приводит слова Абидена: «Навуходоносор был могущественнее ливийского Геркулеса. Собрав войска, он нападает на иберов, разоряет, покоряет их под власть свою и некоторую часть их отводит и поселяет на правом берегу Понтийского моря, на западе». В свою очередь, высказывания Мир-Абас-Катины цитирует более поздний автор — известный армянский историк Моисей Хоренский (V век нашей эры) в *«Истории Армении»*. Данное сообщение повторяют и другие армянские авторы.

Переселенцами с запада считает грузинских иберов также целый ряд древних авторов. Например, Дионисий Периегет (I—II вв. нашей эры) заявлял, что между Каспийским и Черным морем «живет восточный народ иберы, которые некогда пришли с Пиренеев на восток...».

Однако целый ряд древних авторов считает, что, наобо-
рот, европейские иберы являются переселенцами с Кавказа.

О генетических связях западных и восточных иберов рас-
суждают также следующие авторы, жившие в древних веках:
Сократ Схоластик, Евстафий, Максим Исповедник, Присци-
ан, Ксантопулос, Аталиате, Цеце, Свиди и другие.

Интересно, знали ли в древней Грузии, что на западе су-
ществует другая Иберия.

Грузинские источники бесспорно указывают, что факт
существования западных иберов был хорошо известен в древ-
ней Грузии.

Более ранние, чем VIII—IX веков, сведения по данному
вопросу пока не выяснены, но с этого времени в грузинских
письменных памятниках встречается упоминание об испан-
ских иберах. Это несомненный факт.

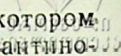
Привлекает внимание то обстоятельство, что в переве-
денных с греческого или арабского книгах вместо термина
«иберы» применяется «западные грузины». Такая формула
является весьма красноречивым признанием единства-
родства восточных и западных иберов. Не вызывает сомне-
ния, что это отражение общественной мысли того времени,
своеобразный отблеск тогдашнего национального самосозна-
ния. Такое же явление наблюдается при переводе термина
Кельтиберы. В грузинских переводах дается соответствие
«западные кельт-грузины».

Небезынтересно отметить то, что у древних грузинских
деятели появилась идея устроить экспедицию и отправиться
в Испанию, чтобы познакомиться с жизнью «западных гру-
зин». Это случилось в конце X века. Известный грузинский
писатель и общественный деятель Иоанн Святогорец (Мтац-
мидели) вместе со своими учениками решил отправиться в
Испанию, ибо слышал, что там живут родственные грузинам
племени. Он добрался до города Авидоса, но под натиском
местных владык вынужден был вернуться обратно. Эту весь-
ма значительную историю описывает писатель и ученый
XI века Георгий Святогорец (Мтацмидели) в сочинении, по-
священном жизнеописанию деятельности Иоанна и Евфи-
мия (X в.).

Особого внимания достойно сообщение известного фран-
цузского путешественника Шардена. В 1672 году он приехал
в Грузию и встретился с грузинским царем. Из беседы вы-
яснилось, что грузинский царь переписывался с испанским
царем и в этой переписке ставился вопрос о родстве грузин
и испанцев.

Известный грузинский церковный деятель XVIII века

Т. Габашвили оставил сочинение «Путешествие», в котором описаны его встречи с философами и учеными Константинополя и Иерусалима. Привлекает внимание его беседа с ректором Афинской академии Е. Булгарисом. Это тот самый деятель, которого, предположительно по совету Фридриха Велликого, Екатерина II пригласила в Россию как крупного ученого. В книге Т. Габашвили приводятся интересные сведения о взаимоотношениях басков и грузин, подсказанные Булгарисом.

В научной литературе также выдвинуты гипотезы в связи с проблемой миграции древних иберов.

Вильгельм Гумбольдт предполагал, что баски перебрались с Кавказа на запад через Малую Азию. Бордимон в «Истории басков» (1867 г.) заявлял, что баски переселились с Кавказа и назвали свою новую территорию «Иберией». Филлиппон считал басков народом азиатского происхождения. По мнению акад. Н. Марра, миграция басков в западном направлении возможна двумя путями: первый (южный) путь — по морю, через материк, минуя северное побережье Черного моря и южную часть Европы. Рене Лафон отмечал, что можно принять следующую гипотезу: с Малой Азии или к какому-то соседнего района по направлению к Пиренеям двинулась волна людей-переселенцев. Известный французский басколог тут же добавлял: проблему миграции нельзя решить, опираясь на лингвистические данные. Надо привлечь также данные истории и археологии.

Адъюнкт Российской Императорской Академии наук Г. Клаппрот в приложении к своему известному «Путешествию» приводит баскско-грузинские лексические соответствия. Фридрих Мюллер выдвинул положение, что «кавказские языки, подобно баскскому в западной Европе, представляют собой пережиток большой языковой семьи».

К проблеме родства между картвельско-кавказскими языками и баскским проявляли большой интерес известные ученые конца XIX и XX веков — баскологи, картвелологи, специалисты языков древнего Востока.

В деле исследования генетических связей между баскским и иберийско-кавказскими языками особенно велика заслуга известных западно-европейских лингвистов — Шухардта, Тромбетти, Уленбека, Винклера, Дюмезиля, Боуды, Лафона, Брауна и других. Из советских баскологов следует назвать академиков Н. Марра и В. Шишмарева, профессоров С. Быховскую, Р. Жиркова, Ю. Зыцаря.

Родство между баскским и иберийско-кавказскими язы-

ками признает академик АН Грузинской ССР А. С. Чикобава.

Сравнительному анализу баскского и картвельских языков посвятил ряд трудов академик Н. Я. Марр. Особенно важны для баскологии его статьи, написанные в 1920—1923 годах.

Необходимо подчеркнуть выдающуюся заслугу в сравнительном изучении баскского и иберийско-кавказских языков профессора Ренэ Лафона, создавшего целый этап в истории баскологии. Он заведовал кафедрой баскского языка в университете во французском городе Бордо. Лафон несколько раз посещал Грузию, хорошо владел грузинским языком, был избран почетным доктором Тбилисского государственного университета.

Актуальной задачей советской картвелологии является выявление связей между баскским и картвельскими, а также другими кавказскими языками.

При современном уровне сравнительного изучения иберийско-кавказских языков и баскского, несомненно, ставится вопрос о глубоких связях между ними. По словам акад. А. С. Чикобава, подмечаются удивительные совпадения между явлениями баскского и иберийско-кавказских языков. «Можно ли считать случайным такое совпадение? Вопрос поставлен на основании языковых данных. Это вынуждает нас выдвинуть проблему большой культурно-исторической значимости — проблему взаимоотношений между народами и культурами древнего Средиземноморья, Азии и Кавказа. Эту проблему неоднократно ставили как советские языковеды, так и зарубежные специалисты».

Родство баскского и грузинского (или, вообще, кавказских) языков нельзя причислять к генетическим отношениям такого рода, когда все становится ясным и доступным при беглом, поверхностном сравнении. Это родство надо искать в глубинной структуре обоих языков. Можно предположить, что здесь мы имеем дело с такими родственными отношениями, где корни глубоко запрятаны. Только при тщательном анализе материала можно выявить единство этих географических и довольно отдаленных друг от друга языковых групп. При этом нас не должен пугать туман, окутывающий на данном этапе баскско-кавказские взаимоотношения, ибо дальнейшие углубленные исследования, — а не фрагментальные поиски, — должны раскрыть тайны, открытые в недрах обоих языков. Симптоматическими проявлениями родства могут служить подмеченные учеными поразительные совпадения и соответствия, с которыми нельзя не считаться. Баскско-кав-

казская гипотеза самая притягательная и обоснованная В. баскологии.

По всей вероятности, грузинский и баскский (или древнеиберийские языки) очень давно отделились друг от друга. Поэтому естественно, что в течение длительного исторического развития они более отдалялись и развивались в разных направлениях. Несмотря на то, что оба языка (как в грамматическом строе, так и в сфере лексики) обильно сохранили консервативные признаки (грузинский и баскский весьма сходны в стремлении сохранить архаичные формы), все-таки нельзя исключить четкую дифференциацию, вызванную фактором времени. Наряду с различиями, появившимся вследствие внутренней эволюции, следует также отметить изменения, вызванные чисто «внешними факторами»: новые языковые явления, образовавшиеся на почве контактирования с языками других систем. Такие встречи были весьма значительны для интенсификации видоизменения обоих языков.

В настоящее время в Грузии создается прочная основа для изучения баскского языка с точки зрения его связи с грузинским и, вообще, с кавказскими языками: при Академии наук Грузинской ССР образовано Общество содействия изучению баскского языка и культуры; в Тбилисском государственном университете читаются курсы баскского языка и истории басков; издается баскологическая литература и приняты решительные меры для воспитания кадров молодых баскологов.

Советская баскология должна внести свой весомый вклад в развитие этой проблематики всемирного значения. Для этого в Грузии созданы надлежащие условия.

ШОТА ВАРЛАМОВИЧ ДЗИДЗИГУРИ
БАСКСКО-КАВКАЗСКАЯ ПРОБЛЕМА
(на грузинском языке)

Тбилиси
1981

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1692

*

გამომცემლობის რედაქტორი ა. ნათიშვილი
ტექრედაქტორი ნ. ოკუჯავა
მხატვარი ც. გაჩეჩილაძე
კორექტორი ო. გიგინეიშვილი

გადაეცა წარმოებას 23.2.1981; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 22.6.1981;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆ ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 5.3;
საარტიკულო-საგამომცემლო თაბახი 4.4;

შე 01110;

ტირაჟი 10 000;
ფასი 55 კაპ.

შეკვეთა № 706;

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

